

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- **СУСПІЛЬНА ДУМКА**

✓ *Суспільний договір для України:
оновлений погляд у контексті війни*

✓ *Парламент повоєнного часу*

- **ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР**

✓ *Як захистити правосуддя від
перевантаження та тиску*

✓ *Ключові тенденції судової практики*

№ 4 квітень 2025

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 4 (131) 2025

(01 квітня -30 квітня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);

Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;

Н. Кушакова-Костицька, пров. наук. співроб. Інституту правотворчості
та науково-правових експертиз НАН України;

В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році

Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

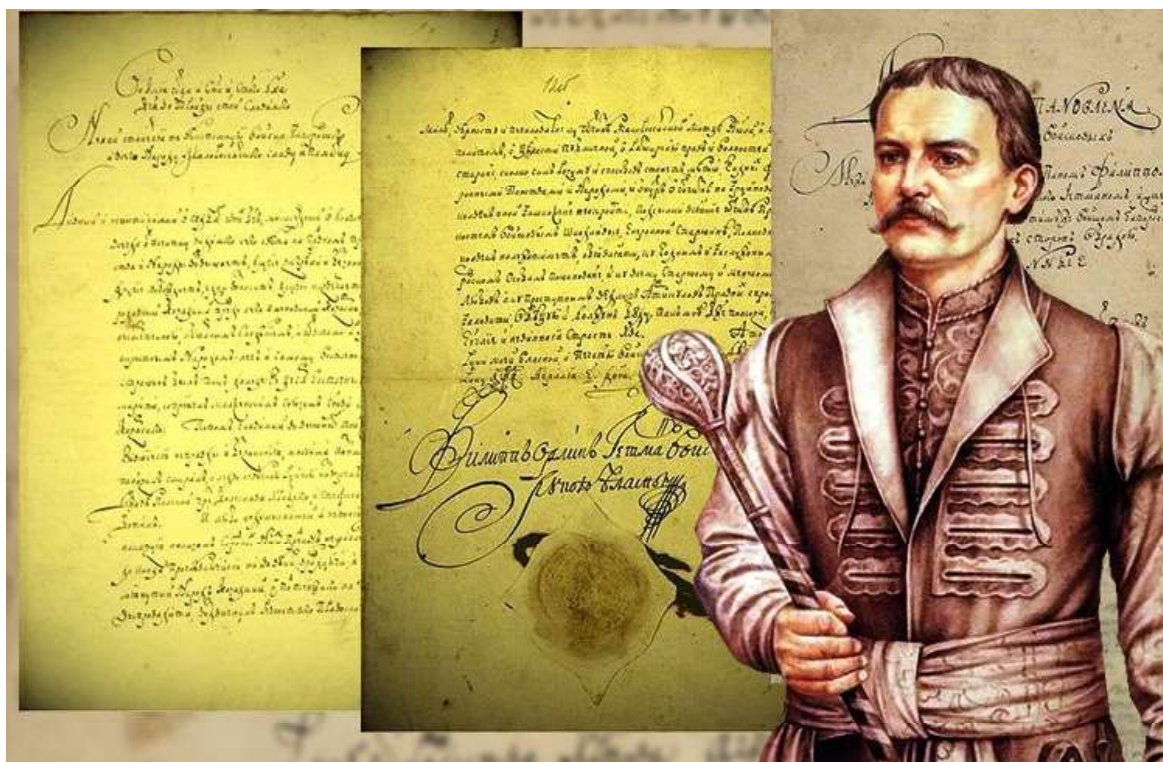
З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті

Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuvip.gov.ua

ЗМІСТ

ПАМ'ЯТАЄМО НАШУ ІСТОРІЮ	3	ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	37
НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	4	ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР	
КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ.....	12	<i>Гладишева Х.</i>	
СУСПІЛЬНА ДУМКА		Інституційний щит для суддів: як захистити правосуддя від перевантаження та тиску.....	40
<i>О. Шадрін, Юридична газета: Законопроект № 13114: чи стане він реальним кроком до перезапуску судової системи?</i>	<i>14</i>	<i>Скрипник С.</i>	
<i>Д. Полтавець, LB.ua.Блоги: Суспільний договір для України: оновлений погляд у контексті війни.....</i>	<i>15</i>	Ключові тенденції судової практики: що диктує час?.....	41
<i>Н. Мамченко, Судово-юридична газета: Вплив суддівського стресу на правосуддя недооцінили – чому добробут суддів та надмірне навантаження можуть стати наступною темою висновку КРЕС.....</i>	<i>19</i>	<i>Коліушко І.</i>	
<i>В. Гуржи, Українська правда: Коли судді говорять – недовіра зникає. Як судовій владі віднайти свій голос</i>	<i>22</i>	Законопроект № 4298. Чи зможуть центральна та місцева влади подолати розкол заради держави? (Інтерв'ю)	43
<i>В. Богатир, Закон і Бізнес: Наслідки ліквідації ОАСК: блокування доступу громадян до правосуддя та невиправдані витрати з бюджету.....</i>	<i>25</i>	КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	
<i>В. Крейденкова, О. Волошин, Українська правда: Верховний Суд на роздоріжжі: врятувати себе чи недоброчесних суддів</i>	<i>27</i>	Південна Корея.....	52
<i>Б. Мохончук, П. Романюк, ОПОРА: Парламент повоєнного часу: чому знову говорять про зменшення кількості депутатів?.....</i>	<i>29</i>	Естонська Республіка	53
<i>М. Яжинська, Юридична газета: Розвиток цифрового правосуддя в міжнародному контексті: впровадження технологій у правову систему</i>	<i>33</i>	Литовська Республіка.....	54
<i>Ю. Москаленко, lexinform.Юридичні новини України: Децентралізація: коли все складно... ..</i>	<i>36</i>	Угорщина	54
		НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ	58

ПАМ'ЯТАЄМО НАШУ ІСТОРІЮ

5 квітня 1710 року стало визначною датою в історії української державності. Цього дня було укладено «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького», – документ, який історики вважають першою Конституцією України

Її автором був гетьман Пилип Орлик, який розробив цей акт для закріплення прав козацтва і впорядкування державного устрою України, пише парламентська газета «Голос України».

Після поразки у Полтавській битві, 1709 року, українські козаки, очолювані гетьманом Іваном Мазепою, змушені були емігрувати до Молдови. Після смерті Мазепи новим гетьманом у вигнанні було обрано Пилипа Орлика. Він продовжив боротьбу за незалежність України від Московського царства і одразу після обрання у Бендерах підписав документ, що визначав основи української державності.

Конституція Пилипа Орлика складалася з 16 статей, у яких закріплювалися основи устрою української козацької держави.

«Ось ключові положення документа: незалежність України – у документі проголошувалося, що Україна повинна бути вільною від Московії й орієнтуватися на союз зі Швецією; розподіл влади – Конституція передбачала поділ влади на три гілки: законодавчу (Генеральна Рада), виконавчу (гетьман) і судову (Генеральний Суд); права козаків – запроваджувалися механізми захисту прав і вольностей козацтва, а також зменшувалися податкові та економічні утиски селянства; обмеження влади гетьмана – гетьман не міг одноосібно ухвалювати рішення, оскільки важливі питання вирішувалися спільно з Генеральною Радою; відносини із Запорозькою Січчю – визначалося право козаків обирати власного кошового отамана і зберігати автономію Запорозької Січі» (*Еспресо* (<https://espresso.tv/suspilstvo-tsey-den-v-istorii-ukhvaleno-konstitutsiyu-pilipa-orlika>). – 2025. – 5.04).

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

25 квітня 2025 року, набув чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни найменування місцевих загальних судів» № 4273-ІХ.

Зміни найменувань місцевих загальних судів є частиною комплексного процесу декомунізації та утвердження української національної ідентичності в публічному просторі. До того ж оновлені назви судів відтепер узгоджуються з назвами адміністративно-територіальних одиниць, у яких вони розташовані.

Тож назви низки судів приведені у відповідність до законів України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій».

Із переліком місцевих загальних судів, найменування яких змінено, можна ознайомитися за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4273-20#Text> (*Судова влада України* (<https://court.gov.ua/press/news/1798470>). – 2025. – 25.04).

22 квітня 2025 року в Києві відбулась презентація видання «Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів», який був підготовлений та укладений спільними зусиллями Конституційного Суду України (далі – Суд) та Інституту української мови НАН України.

На презентації були присутні судді Суду, працівники Секретаріату Суду, представники Інституту української мови НАН України, Центру правничої термінології НАПрН України, представники органів судової та законодавчої влади, правники та міжнародні експерти.

Модерував захід керівник Центру правничої термінології НАПрН України, доктор

юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України Сергій Головатий, який був Головою Постійної комісії з правничої термінології Суду та головним натхненником цього проєкту.

Сергій Головатий зазначив, що в час, коли була ухвалена Конституція України 1996 року, відомий український мовознавець Святослав Караванський висловив міркування щодо тексту української Конституції, адресувавши зауваження не до її авторів та укладачів тексту: «Мовні огріхи, що там трапляються, – це наслідок знекровлення української мови, яку практиковано в УРСР останні 65 років (він писав 2001 року), яку за інерцією здійснювано і в незалежній Україні». Власне тому «Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів» має полегшити шлях до впровадження в українську правову систему українських юридичних термінів. «Маю сподівання, що завдяки спільним зусиллям усіх заінтересованих сторін правова лінгвістика в Україні буде на найвищому рівні», – сказав Сергій Головатий.

Із вітальним словом до учасників заходу звернувся виконувач обов'язків Голови Суду Олександр Петришин. Він зауважив, що рух за українську мову в праві та юридичних текстах був започаткований ще десять років тому. «Уже тоді було розпочато роботу на цьому напрямі та були поставлені гостро деякі проблеми», – зауважив промовець. Олександр Петришин зазначив, що за будь-яких умов юриспруденція завжди була дуже чутливою до слова, мови, тексту, забезпечуючи правову визначеність. У юриспруденції є цілий розділ «Правова лінгвістика». «Суд завжди спирається на таку конструкцію як правова визначеність, яка є однією із найважливіших принципів верховенства права і без цього ніяк. Суд приділяв значну увагу лінгвістичному аналізу і показував певні взірці застосування української мови в юридичних текстах, зокрема в його рішеннях», – наголосив виконувач обов'язків Голови Суду.

Старший проєктний співробітник Програми підтримки ОБСЄ для України Олександр

Водянніков у вітальному слові зазначив, що мова є не тільки засобом спілкування, а й наріжним каменем і фундаментальним аспектом правовладдя, правової визначеності демократичної держави.

Згадуючи вислів французького лінгвіста, який стверджував, що «немає нічого поза текстом», він підкреслив, що цей постулат є дуже актуальним для юридичної науки і правничої професії, адже право не існує поза текстом. На його переконання, результат цієї праці матиме визначальне значення для розвитку правової науки.

У виступі директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор Павло Гриценко подякував суддям Суду за їх національну глибинну позицію у відстоюванні української мови. Він зазначив, що «Суд двічі відстояв мовну національну вершину поняття національної мови і не поступився попри відкриті атаки на нього. Лише принципова позиція суддів Суду зберегла українськість України».

Промовець підкреслив, що людина і держава тісно пов'язані із правом. Мовознавці оцінюють мову права як вершину складної загальної національної мовобудови, мовокористування, щоденного буття мови, вершину у розбудові літературного стандарту. Він наголосив на таких важливих для мови права чинниках як точність і недвозначність, умовних знаках правних текстів, в яких чітко окреслені суб'єкт, об'єкт, хронотоп, обставини важливі для змісту закону, визначеність меж і обставин застосування закону. «Усі ці ознаки підносять правні тексти до суспільно значущих зразків текстового простору національної мови. Ось чому ми свідомо ставимо на перше місце у ієрархії стилів – тексти права», – підкреслив мовознавець.

Продовжуючи свій виступ, він також додав, що наша мова сьогодні у стані перебудови. За його словами, центрами активної динаміки українського права залишаються насамперед Верховна Рада України, Конституційний Суд України, установи й інституції, які пов'язані із правом безпосередньо. «Основними завданнями в опрацюванні українських

правних текстів новітньої доби був вихід із міцних російськомовних обіймів, очищення від російськомовних нашарувань в українських текстах права», – зазначив Павло Гриценко.

На завершення професор відзначив особливий внесок усіх, хто працював над науковим виданням, та висловив упевненість, що це видання стане важливим кроком у відродженні українського осердя, нашої мови, ментальності у зміцненні нашої держави. Промовець також додав, що подібна робота розгортається у різних галузях науки і закликав до співпраці наукової та інформаційної.

Про ідею, процес створення та особливості Мовного коментаря розповіли заступниці керівника редакційно-видавничого управління Секретаріату Конституційного Суду України Ірина Савченко, керівник групи граматики відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор Катерина Городенська.

Деталі:

«Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів» вийшов друком 31 березня 2025 року. Укладений із двох частин. Перша частина містить: текст Конституції 1996 року; слова і словосполучення, що їх рекомендовано відповідно до норм сучасної української літературної мови; витяги з актів КСУ та коментарі Інституту української мови НАН України. Друга частина – тексти законів та інших актів, рекомендації щодо застосування окремих слів і словосполучень.

Укладачами наукового видання виступили доктор юридичних наук, професор Сергій Головатий, представники редакційно-видавничого управління Секретаріату Конституційного Суду України Світлана Сидоренко та Ірина Савченко.

Мовні коментарі підготували доктор філологічних наук, професор Катерина Городенська, кандидат філологічних наук Лариса Колібаба, кандидат філологічних наук Валентина Фурса. Коментарі ґрунтовані на чинних нормах сучасної української літературної мови. Видання підготовлено за сприяння Програми підтримки ОБСЄ

для України (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/prezentovano-movnyu-komentar-do-konstytuciyi-ukrayiny-ta-inshyh-normatyvnyh-aktiv>)*). – 2025. – 23.04).

23 квітня 2025 року відбулася презентація видання «Англійсько-український правничий словник складної лексики», який підготували та уклали представники Конституційного Суду України (далі – Суд) та Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.

Серед учасників заходу були судді Суду Віктор Городовенко, Сергій Різник, Олег Первомайський, Василь Лемак, працівники Секретаріату Суду, представники Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Центру правничої термінології НАПрН України, Національної школи суддів України, правники та міжнародні експерти.

Із вітальним словом до учасників звернувся суддя Суду Сергій Різник. Він звернув увагу присутніх на те, як англійська мова постійно розвивалася, не тільки не зазнаючи утисків, але й невпинно поширюючи сферу свого застосування, у той час як українська мова всю історію знаходилася під тиском та загрозою знищення. Так і англійське право безперервно еволюціонувало і набувало ваги впродовж століть не лише на території Британії, але й далеко за її межами, у той час як розвиткові українського права постійно перешкоджали, у першу чергу – зовнішні чинники, і лише зі здобуттям Україною незалежності почалося формування сучасного українського права. Тому те, що тепер англійська і українська мови, англійське і українське право в одному словнику – «це символічне й важливе об'єднання».

«Я щиро вітаю створення цього словника, який у такий унікальний спосіб поєднав мову і право, минуле і теперішнє, формуючи майбутнє», – наголосив Сергій Різник та висловив сподівання, що судді Суду активно послуговуватимуться словником у своїй діяльності.

Старший проектний співробітник Програми підтримки ОБСЄ для України Олександр Водянніков наголосив на важливості цього

документа, що полягає насамперед у розвитку європейського суддівського діалогу, адже судді й науковці мають використовувати спільну термінологію, вживати однакові поняття.

У своєму виступі він зауважив, що цей проєкт відбувся завдяки енергійності та зусиллям керівника Центру правничої термінології НАПрН України Сергія Головатого та привітав команду, яка працювала над проєктом. «Сподіваюся, що ця ініціатива не є заключним етапом, а лише одним із кроків, за яким будуть інші – на благо розвитку української правничої науки», – додав Олександр Водянніков.

Модерував захід керівник Центру правничої термінології НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України Сергій Головатий. У своєму виступі він щиро подякував усім, хто був залучений до створення видання, зокрема науковому консультанту судді Суду Лесі Пономаренко, яка доклала значних зусиль для його наповнення і підготування.

Розповів про структуру та концепцію словника, про те, що саме було покладено в його основу. Видання складається із чотирьох колонок у вигляді таблиці: у першій колонці подано оригінальні англійські терміни; друга колонка містить тексти перекладів українською, що їх використовують органи державної влади; у третій колонці наведено приклади застосування відповідників англійських термінів в актах Суду; четверта колонка це терміни, рекомендовані до застосування українською Інститутом мовознавства ім. О.О. Потебні.

«У юридичній практиці адвокатам, суддям та іншим представникам юридичних професій доводиться застосовувати акти міжнародного права у різних їх виглядах, зокрема, міжнародні договори, рішення ЄСПЛ тощо. Саме тому презентований словник стане корисним і практичним інструментом у їх професійній діяльності», – зазначив Сергій Головатий.

Під час презентації словника директор Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, доктор філологічних наук, професор Богдан Ажнюк зазначив, що «це особливе видання, результат особливої співпраці двох авторитетних інституцій – Конституційного

Суду України та Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України».

Богдан Ажнюк наголосив, що словник має нетрадиційний формат через його тематику – складну фахову юридичну термінологію. «Це нетривіальний словник, присвячений труднощам перекладу термінології конституційного права», – зазначив він. Розповідаючи про структуру словника, зауважив, що використаний підхід дає змогу виявити не лише формальний переклад, а і його нормативне та практичне застосування. «Від правильного розуміння юридичних термінів безпосередньо залежить не лише правозастосування, а й долі окремих людей, соціальних груп і навіть держав», – наголосив він.

Про переваги правничого словника, виклики, з якими зіштовхнулися його укладачі, а також про підходи, застосовані для їх вирішення, детально розповіла старший науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, кандидат філологічних наук Галина Зимовець.

Промовиця наголосила, що словник матиме велике значення для фахових перекладачів, оскільки вони стикаються із труднощами перекладу понять в юридичній сфері. Експертка поінформувала, що у словнику йдеться не лише про англійську термінологію, у ньому також є латинські вирази і їхній переклад українською мовою, є приклади із французької мови, яка в попередні епохи відігравала значну роль у міжнародному контексті.

У словнику запропоновано певні моделі пристосування тих або інших засобів, які застосовують в англійській правничій термінології, для передачі цих понять в українській правничій термінології. «У словнику можна побачити кілька варіантів перекладу залежно від того контексту, в якому використовують словосполучення або слово», – підкреслила Галина Зимовець.

Захід був організований за підтримки Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та її старшого проектного співробітника Програми підтримки ОБСЄ для України Олександра Водяннікова (Офіційний

вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciynyy-sud-ukrayiny-ta-institut-movoznavstva-im-o-o-potebni-nan-ukrayiny-prezentuvaly>). – 2025. – 24.04).

Відбувся офіційний візит делегації суддів Конституційного Суду України (далі – Суд) до європейських інституцій – Конституційного Суду Республіки Словенія, Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Агентства Європейського Союзу з основоположних прав (FRA). Метою візиту було поглиблення міжнародної співпраці у сфері конституційної юстиції, обмін досвідом щодо захисту прав людини в умовах кризових ситуацій, посилення ролі конституційного контролю у правовій системі держави та узгодження практик з європейськими стандартами. До складу делегації увійшли в.о. Голови Суду Олександр Петришин (глава делегації), судді Суду Василь Лемак, Алла Олійник, Галина Юровська.

У Конституційному Суді Республіки Словенія 7 квітня учасників привітали Голова Конституційного Суду Республіки Словенія Рок Чеферін та керівник Офісу Голови Суду Катаріна Ратоша. У вступному слові Рок Чеферін наголосив на значенні міжнародного співробітництва між конституційними юрисдикціями та обміну досвідом у сфері захисту прав і свобод людини.

Під час цього візиту суддя Суду Галина Юровська виступила з доповіддю про досвід України в гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами та роль Суду в цьому процесі.

Вона зазначила, що преамбула Конституції України втілює європейську ідентичність Українського народу та незворотність стратегічного курсу держави на членство в Європейському Союзі. Крім того, відповідно до статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, що створює належну правову основу для використання асquis ЄС у правозастосовній практиці.

У доповіді також навела приклади використання установчих договорів ЄС,

нормативних актів інституцій Європейського Союзу – директив, регламентів, рішень Суду Справедливості ЄС, загальних принципів права, а також актів у сфері спільної зовнішньої політики та безпеки.

Суддя Галина Юровська підкреслила, що Конституційний Суд України активно застосовує *acquis* Європейського Союзу як важливий елемент євроінтеграційного процесу держави. Враховуючи норми та принципи права ЄС у своїх рішеннях, Суд сприяє гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами правосуддя. Це не лише забезпечує ефективний захист прав і свобод громадян, але й зміцнює правові основи для майбутнього членства України в ЄС.

Суддя Конституційного Суду Республіки Словенія Матей Акцетто розповів про застосування *acquis communautaire* Європейського Союзу Конституційним Судом. Він детально проаналізував практику імплементації європейського права у рішеннях національного суду.

У межах зустрічі в.о. Голови Суду Олександр Петришин виступив із доповіддю, в якій проаналізував особливості функціонування інституту конституційної скарги, зокрема сучасний стан та проблематику нормативної конституційної скарги в Україні.

У своєму виступі Олександр Петришин звернувся до витоків європейських моделей конституційного контролю, а також до французької моделі, яка має несудовий характер. Він акцентував, що становлення Суду відбулося під впливом обох концепцій, що відобразилось і на формуванні національного інституту конституційної скарги.

Водночас, як наголосив Олександр Петришин, чинна модель скарги має обмежено-нормативний характер. Вона допускає оскарження виключно законів (чи їх окремих положень), що були застосовані в остаточному судовому рішенні у справі особи. Це, з одного боку, забезпечує певний рівень правової визначеності, з іншого – не завжди дає змогу ефективно захистити порушене право.

Окрему увагу доповідач приділив потребі у вдосконаленні нормативної конституційної

скарги, зокрема – у напрямі розширення її предмету, послаблення процесуальних бар'єрів, а також забезпечення реальної можливості відновлення порушених прав.

Із доповіддю на зазначену тематику виступила заступниця Голови Конституційного Суду Республіки Словенія Нежа Коговшек Шаламон.

Себастьян Нерад, Генеральний секретар Конституційного Суду Республіки Словенія, розповів про методологію опрацювання проєктів актів Конституційного Суду.

Суддя Суду Василь Лемак проаналізував сучасні виклики та напрями розвитку конституційного судочинства в умовах війни.

Він зазначив, що Суд сьогодні працює в надзвичайно складних умовах, які пов'язані не лише з масштабною війною, а й організаційними проблемами.

Василь Лемак підкреслив, що попри обмежені повноваження у порівнянні з деякими іншими європейськими конституційними судами, зокрема у питаннях контролю за ієрархією нормативних актів чи відповідністю міжнародним договорам, Суд продовжує активну діяльність. Зокрема, у 2024 році Суд ухвалив понад 500 мотивованих актів. З наведеної кількості актів у 13 випадках Суд ухвалив рішення щодо конституційності чи неконституційності актів, у більшості з них Суд визнав приписи законів України неконституційними. Суд виконує свою первинну роль як складника та водночас гаранта механізму стримувань і противаг у демократичній державі, зауважив суддя.

Василь Лемак зазначив, що починаючи з 2022 року, початку масштабної агресії росії проти України, Суд ухвалив цілу групу дуже резонансних рішень – захист посиленого соціального статусу військовослужбовців, статус релігійних організацій, конституційна поправка про недоторканість депутатів, спеціальна конфіскація, захист судових гарантій особистої свободи тощо.

Суддя окремо наголосив на важливості методів розширеного тлумачення конституційних прав, зокрема через підхід до Конституції як до «живого» документу,

що розвивається разом із суспільством. Він підкреслив, що у фокусі конституційного судочинства мають бути справи великої суспільної ваги, а також що практика Суду має спиратися на сталу систему юридичних позицій, які формують обов'язкову доктрину. Суддя наголосив, що завдання Суду полягає не лише у правовому контролі, а й у збереженні конституційної демократії, що є особливо актуальним в умовах війни.

9 квітня 2025 року у Відні делегація суддів Суду зустрілася з дипломатами – представниками країн-донорів Програми підтримки ОБСЄ для України. Під час заходу «Стійкість демократії в умовах кризи: конституційне правосуддя, врядування у воєнний час та шлях України до відновлення» учасники обговорили результати поточної проєктної підтримки ОБСЄ у зміцненні системи конституційного правосуддя в Україні, ключові потреби та напрями подальшої підтримки в умовах триваючої кризи.

Виконувач обов'язків Голови Суду Олександр Петришин представив ключову доповідь на тему «Конституційне судочинство у воєнному та повоєнному контексті України». Він детально розповів про те, як Суд адаптувався до роботи в умовах війни, окреслив основні конституційні виклики, з якими стикається країна, та шляхи їх подолання. Окрему увагу приділив перспективам конституційного судочинства у процесі післявоєнного відновлення та інтеграції України до Європейського Союзу.

Олександр Петришин наголосив на ключовій ролі Суду у захисті Конституції в умовах війни. З початку повномасштабного вторгнення, за його словами, Конституційний Суд ухвалив 40 рішень і понад 1600 судових актів, що забезпечує постійний захист положень і духу Основного Закону навіть у найскладніші часи.

Особливу увагу він приділив важливості підтримки з боку ОБСЄ, яка сприяє зміцненню інституційної спроможності Суду та реалізації реформ у сфері захисту прав людини.

Під час панельної дискусії «Верховенство права в умовах кризи – підтримка ОБСЄ та подальші кроки» судді Суду та представники Програми підтримки ОБСЄ для України

обговорили роль конституційних судів під час війни та в процесі післявоєнного відновлення, баланс між безпекою та демократичним врядуванням в умовах воєнного стану, а також шляхи підвищення прозорості та інклюзивності Суду.

Суддя Суду Алла Олійник розкрила питання зміцнення довіри суспільства до Суду, зазначивши, що основним чинником у цьому аспекті є прозорість його діяльності та зрозумілі рішення.

Суддя Суду Галина Юровська під час обговорень окреслила роль Суду в сприянні утвердженню гендерної рівності в межах конституційної юстиції та зауважила, що «гендерно-чутливий Суд – це більш справедливий Суд, і саме справедливості очікує кожен громадянин».

Захід завершився підведенням підсумків та обговоренням подальших кроків у співпраці між ОБСЄ та Судом для зміцнення верховенства права в країні.

10 квітня 2025 року у Відні відбулася зустріч представників Суду з директоркою Агентства Європейського Союзу з основоположних прав (FRA) Сірпою Раутіо. Захід став важливим етапом у налагодженні співпраці між FRA та Судом, особливо в умовах триваючих викликів, пов'язаних із війною та потребою забезпечення дотримання прав людини.

У вітальному слові Сірпа Раутіо підкреслила значення співпраці з Судом в контексті просування стандартів верховенства права та захисту основоположних прав. Вона також акцентувала на важливості дотримання Хартії основоположних прав ЄС, яка все частіше враховується у судовій практиці конституційних судів.

Учасники обговорили тематику доступу до правосуддя та кримінальної юстиції, зокрема, у контексті застосування Європейського ордеру на арешт, а також кращі практики ЄС щодо забезпечення прав людини в умовах криз. Особливу увагу було приділено судовій незалежності в порівняльній перспективі – з огляду на досвід держав-членів ЄС.

Окремий блок зустрічі був присвячений навчальним ініціативам FRA, зокрема

тренінгам для суддів, спільним посібникам та інформаційним бюлетеням. Обговорено можливі напрями майбутньої співпраці, що включають участь українських суддів у тренінгах Агентства, обмін практиками та розширення аналітичної взаємодії (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddi-ksu-ta-predstavnyky-yevropeyskyh-instytuciyo-obgovoryly-rol-konstytuciynoyi-yustyciyi-v>). – 2025. – 14.04).

Виконувач обов'язків Голови Конституційного Суду України Олександр Петришин та суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко 25 квітня 2025 року взяли участь у правничому практикумі на тему «Кримінальний процесуальний кодекс України в науковій доктрині та практиці Конституційного Суду України». Це вже третій подібний практикум, який спільно організовують Конституційний Суд України і юридичний журнал «Право України».

Як зазначив у своєму вступному слові Олександр Петришин, «концептуальне завдання таких заходів є формування підходу, за якого витоки кожної галузі права, зокрема кримінально-процесуального, будуть шукати насамперед у положеннях Конституції України». За його словами, подібні фахові зустрічі мають усі шанси стати постійною професійною платформою для змістовного діалогу між науковцями і суддями з метою професійного обговорення питань.

Головний редактор журналу «Право України» Олександр Святоцький, за ініціатииви якого відбувся захід, висловив переконання, що подібні професійні дискусії є надзвичайно корисними як для представників правової науки, так і для практиків. Він також звернув увагу на актуальність теми практикуму, зазначивши, що саме процесуальне право та процесуальні механізми відіграють визначальну роль у забезпеченні ефективного захисту прав і свобод людини.

Учасники практикуму розглянули основоположні положення Кримінального процесуального кодексу України, його місце

у системі національного права, відповідність викликам сьогодення, а також проаналізували ключові рішення Конституційного Суду України щодо конституційності окремих його приписів.

Із доповіддю на тему «Кримінальний процесуальний кодекс у актах Конституційного Суду України» виступив суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко. Він окреслив основні проблеми правозастосування, що стали предметом розгляду в Конституційному Суді України, а також акцентував на важливості дотримання конституційних гарантій у кримінальному провадженні.

Віктор Городовенко наголосив на важливості динамічного тлумачення Основного Закону та ролі доктрини в конституційному правозастосуванні.

Він підкреслив, що в рішеннях Конституційного Суду України перевага надається системному тлумаченню, яке дозволяє бачити текст Конституції як цілісний документ, а не як набір ізольованих норм. Окрему увагу суддя приділив ролі практики Європейського суду з прав людини. «В тлумаченні Конституційного Суду України активно використовується методологія тлумачення ЄСПЛ».

Суддя повідомив, що в 2024 році до Суду надійшло 437 конституційних скарг, значна частина з яких стосувалася положень Кримінального процесуального кодексу України. Найчастіше оскаржувалися норми, пов'язані із запобіжними заходами, порядком апеляційного оскарження, строками досудового розслідування та принципом незворотності дії закону в часі.

Віктор Городовенко в своїй доповіді звернув увагу на окремі рішення Конституційного Суду України, які були ухвалені після конституційної реформи в Україні 2016 року.

Суддя проаналізував ключові юридичні позиції Суду щодо принципів верховенства права та криміналізації, права на свободу та судовий захист, незалежності та безсторонності суду, запобіжних заходів, зокрема домашнього арешту та тримання під вартою. Він наголосив, що ці заходи безпосередньо обмежують

конституційне право особи на свободу та особисту недоторканність, тому їх застосування має відбуватись винятково за рішенням суду, бути обґрунтованим і перебувати під постійним судовим контролем.

«Тримання під вартою – найсуворіший запобіжний захід. Обґрунтованість застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність, має піддаватися судовому контролю через певні проміжки часу, періодично об'єктивним та неупередженим судом на предмет перевірки наявності чи відсутності ризиків», – зазначив Віктор Городовенко.

Суддя також навів позицію Суду щодо незалежності та безсторонності суду в кримінальному процесі, зазначивши, що вони є фундаментальними принципами правосуддя, гарантованими як Конституцією України, так і міжнародними зобов'язаннями держави.

Віктор Городовенко розповів про Рішення Конституційного Суду від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018, яким було визнано неконституційною частину шосту статті 216 Кримінального процесуального кодексу України, згідно з якою «слідчі органів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України». Суд наголосив, що позитивний обов'язок держави стосовно впровадження належної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини передбачає забезпечення ефективного розслідування фактів позбавлення життя та неналежного поводження, у тому числі й щодо осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі під повним контролем держави.

Суддя поінформував про Рішення Суду від 18 липня 2024 року № 8-р(П)/2024 у справі про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою та юридичні позиції, які були покладені в його основу. Цим Рішенням Суд визнав такою, що не відповідає Конституції України, частину шосту статті 615 Кримінального процесуального кодексу України. У Рішенні йдеться, що законодавець у частині шостій статті 615 Кодексу не врахував того, що рішення про продовження строку тримання особи під вартою не тільки має ухвалювати лише суд, а й потребує підвищеного рівня обґрунтування, оскільки йдеться про найбільш серйозне втручання у право на особисту свободу.

У виступі Віктор Городовенко розповів про низку інших юридичних позицій Суду та наголосив на важливості дотримання принципу незалежності та безсторонності суду як фундаментальних гарантій справедливого правосуддя, закріплених як Конституцією України, так і міжнародними стандартами.

У межах практикуму свої доповіді представили також член Науково-консультативної ради при Верховному Суді, професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Львівського державного університету внутрішніх справ Ірина Гловюк та завідувачка кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, вчений секретар відділення кримінально-правових наук, член-кореспондент НАПрН України Оксана Капліна (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/pravnychyyu-praktykum-kryminalnyu-procesualnyu-kodeks-ukrayiny-v-naukovi-y-doktryni-ta-praktyci>). – 2025. – 25.04).*

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

9 квітня 2025 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 14 лютого 2024 року № 1-р(І)/2024 щодо гарантування захисту прав і свобод особи за рішенням Європейського суду з прав людини» від 11 березня 2025 року № 4283–ІХ (далі – Закон).

Закон ухвалений з метою приведення положень процесуального законодавства у відповідність із зазначеним рішенням Конституційного Суду України, зокрема, викладено в новій редакції статтю 321 Господарського процесуального кодексу України, статтю 424 Цивільного процесуального кодексу України та статтю 363 Кодексу адміністративного судочинства України.

Новими положеннями передбачена можливість поновлення строків для перегляду судового рішення за виключними обставинами у зв'язку з рішенням міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, яке набуло статусу остаточного, після спливу десяти років з дня набрання таким судовим рішенням законної сили. Водночас заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами повинна бути подана протягом 30 днів з дня, коли така особа дізналася або могла дізнатися про набуття цим рішенням статусу остаточного.

При цьому особи, стосовно яких постановлено рішення Європейського суду з прав людини, яке набуло статусу остаточного до набрання чинності Законом, та після спливу десяти років з дня набрання законної сили судовим рішенням, яке може бути переглянуте за виключними обставинами, мають право протягом тридцяти днів з дня набрання чинності Законом звернутися до суду із заявою про перегляд судового рішення за виключними обставинами у визначеному порядку.

З текстом Закону можна ознайомитися на офіційному вебсайті Верховної Ради України за посиланням (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4283-20#Text>) (**Офіційний вебсайт**

Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddi-ksu-ta-predstavnyky-evropeyskyh-instituci-y-obgovoryly-rol-konstytuciynoyi-yustyciyi-v>). – 2025. – 14.04).

Велика Палата Верховного Суду висловилася про нетотожність понять «втрата громадянства» й «позбавлення громадянства», а також Указу Президента України як доведеної підстави автоматичної втрати громадянства України внаслідок добровільного набуття громадянином України громадянства іншої держави.

Так, позивач звернувся до суду з позовом до Президента України про визнання протиправним та скасування Указу у частині, в частині припинення громадянства України позивача.

Позивач, заперечуючи наявність у нього громадянства РФ, стверджував, що він не вчиняв будь-яких дій, направлених на його отримання, на підтвердження чого надав суду копію відповіді управління з питань міграції міністерства внутрішніх справ РФ.

КАС ВС відмовив у задоволенні позову, зокрема, визначивши, що позивач не спростував доказів щодо подвійного громадянства.

Чинне законодавство України не передбачає чіткої заборони подвійного громадянства. Водночас наявність у повнолітньої особи подвійного громадянства може стати підставою для припинення громадянства України внаслідок його втрати через її активні дії, спрямовані на набуття громадянства іншої держави, що не є позбавленням громадянства України.

Позиція Великої Палати

ВП ВС наголосила, що об'єктивний зміст понять «втрата громадянства», «припинення громадянства», «позбавлення громадянства» полягає у тому, що в результаті особа втрачає свій статус громадянина відповідної держави (правовий зв'язок з державою), однак розрізняючим у змісті цих понять є те, що вони передбачають різні способи припинення громадянства держави, і це, у свою чергу,

підтверджує нетотожність понять «втрата громадянства» та «позбавлення громадянства» в розумінні Конституції України та Закону України «Про громадянство України».

У статті 25 Конституції України закріплено як конституційний принцип щодо «неможливості позбавлення громадянина України громадянства України», так і принцип стосовно «права змінити громадянство».

Добровільне набуття повнолітнім громадянином України громадянства іншої держави/держав є підставою для втрати ним громадянства України. Водночас цей факт не є підставою для автоматичної втрати громадянства України.

Юридичний факт «втрати громадянства» набуває довершеності із постановленням Президентом України відповідного указу (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/publication/329258-dobrovolnoe-obretenie-grazhdanstva-drugoy-strany-neyavlyaetsya-osnovaniem-dlya-avtomaticheskoy-utraty-grazhdanstva-ukrainy-bolshaya-palata-verkhovnogo-suda>). – 2025. – 26.04).

Судова палата КАС ВС не знайшла підстав для відступлення від правового висновку щодо проведення індексації пенсії з урахуванням коефіцієнтів, встановлених постановами КМУ №118, 168, 185, у разі якщо показник середньої заробітної плати, який було застосовано при призначенні пенсії, є вищим за показник середньої заробітної плати (доходу) з урахуванням коефіцієнтів підвищення, передбачених постановами Уряду за 2019–2023 роки.

Спір у справі №200/5836/24 виник у зв'язку з відмовою органу Пенсійного фонду України в проведенні позивачу індексації пенсії із застосуванням коефіцієнтів збільшення показника середньої заробітної плати (доходу) в Україні за 2018–2020 роки, з якої сплачено страхові внески, і який ураховується для обчислення пенсії, у розмірі 1,14, 1,197 та 1,0796.

Розглядаючи справу № 200/5836/24, Верховний Суд укотре наголосив на тому, що суди не повинні застосовувати положення

нормативно-правових актів, які не відповідають Конституції та законам України, незалежно від того, чи оскаржувалися такі акти в судовому порядку та чи є вони чинними на момент розгляду справи, тобто згідно з правовою позицією Верховного Суду такі нормативно-правові акти (як закони, так і підзаконні акти) не можуть застосовуватися навіть у випадках, коли вони є чинними. У разі наявності суперечності норм підзаконного акта нормам закону варто застосовувати норми закону, оскільки він має вищу юридичну силу. З огляду на визначення загальних засад пріоритетності законів над підзаконними актами Судова палата дійшла висновку, що застосування при проведенні індексації пенсій з 2020 року відповідно до частини другої статті 42 Закону № 1058-IV положень пункту 5 Порядку № 124 є протиправним. Зважаючи на викладене, абзац перший і другий пункту 5 Порядку № 124 повинні застосовуватися відповідно до частини другої статті 42 Закону № 1058-IV, тобто під час проведення індексації повинен застосовуватися показник середньої заробітної плати (доходу) в Україні, з якої сплачено страхові внески, який ураховувався для обчислення вказаної пенсії. За таких обставин Судова палата не знайшла підстав для відступлення від правового висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в постанові Верховного Суду від 13 січня 2025 року в справі № 160/28752/23 та інших постановках, у яких він застосований.

З повним текстом постанови КАС ВС № 200/5836/24 від 16.04.2025 року можливо ознайомитись за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126667395> (*Судова влада України* (<https://court.gov.ua/press/news/1797858/0>). – 2025. – 24.04).

Утворити військові суди без змін до Конституції неможливо. Про це заявив у коментарі Укрінформу голова Верховного Суду С. Кравченко, коментуючи зареєстрований у парламенті законопроект, який передбачає створення військових судів.

«Утворити військові суди як ланку без змін до Конституції неможливо. Стаття 125

Конституції не дає можливості створити ці суди, за винятком, якщо діяти за системою вищих спеціалізованих судів, як було створено Вищий антикорупційний суд, а зараз буде створюватися Вищий адміністративний суд. Але я думаю, виходячи з кількості справ, у яких фігурують військові, і їх важливості, створивши один суд у Києві на кшталт ВАКС, фізично їх розглянути буде неможливо», – сказав він.

С. Кравченко додав, що питання створення судів належить до компетенції Президента, «а, як ми бачимо, від Президента такої ініціативи немає».

На думку голови ВС, єдиний шлях розглядати справи, у яких фігурують військові, – це

спеціалізація суддів у судах, як це і відбувається зараз.

За його словами, якщо створювати військові суди, потрібно відновлювати і військову прокуратуру і військову адвокатуру.

«Якщо відновлювати військову юстицію в комплексі, то я думаю, зараз у нас немає на це ні фізичних, ні матеріальних ресурсів, ні часових можливостей. Свою діяльність я спрямовую на те, щоб забезпечити (розгляд справ щодо військових – ред.) виходячи з ресурсу, який є. Поки що вдається», – сказав голова ВС (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3982265-utvoriti-vijskovi-sudi-bez-zmin-do-konstitucii-nemozljivo-golova-verhovnogo-sudu.html>). – 2025. – 15.04).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

О. Шадрін, Юридична газета: Законопроект №13114: чи стане він реальним кроком до перезапуску судової системи?

Щодо проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про судoustрій і статус суддів» щодо деяких питань проведення конкурсу на посаду судді та конкурс до апеляційних загальних судів (№13114).

14.09.2023 (!) ВККС було оголошено конкурс на заняття 532 (а згодом 550) вакансій до апеляційних судів. Цікавим є те, що конкурси на цивільну та кримінальну спеціалізацію проходили окремо, хоча визначати цю спеціалізацію в конкретному апеляційному суді будуть збори суддів. На даний час таких вакансій вже понад 700 і їх число постійно зростає.

Понад 10 років до апеляційних судів не було призначено жодного суддю. Найбільш критичною є ситуація з кримінальною спеціалізацією. У Київському апеляційному суді, наприклад, кількість справ на кожного суддю вже перевищує 600, а кожний суддя кримінальної палати вже має право на відставку. Розглядати апеляційні скарги у кримінальних справах у різних регіонах часто доводиться цивілістам.

Водночас для України є чинними міжнародні зобов'язання: за пунктом 1 статті 6 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) – розглянути справу з кримінальним обвинуваченням чи спір, де є цивільний інтерес, упродовж розумного строку, судом встановленим законом (компетентним судом); за пунктом 3 статті 5 ЄКПЛ – забезпечення розгляду справи заарештованої особи впродовж розумного строку; за пунктом 4 статті 5 ЄКПЛ – перегляду рішення про тримання під вартою без зволікань; за статтею 2 Протоколу 7 ЄКПЛ – право на апеляційний перегляд вироку.

Що ж пропонує зазначений законопроект? Деякі послаблення з огляду на сумний досвід минулого конкурсу до ВАКСу (з усіх кандидатів пройшло лише 2 судді на першу інстанцію, які ще не призначені). Зокрема, строк заборони обіймати посаду судді ВАКСу для деяких службовців (поліцейських тощо) знижено з 10 до 5 років, прибрано обмеження можливості брати участь у конкурсі повторно впродовж року під час воєнного стану.

ВККС буде сама визначати прохідний бал щодо тестування когнітивних здібностей

(із цікавого – результат неможливо було проаналізувати з огляду на «авторські права» ТОВ «Псайметрікс», яка займалась організацією цих заходів) та історії української державності.

Ідея судової реформи 2016 року – влити в судовий корпус науковців і адвокатів. Однак конкурси все ще демонструють очевидний дисбаланс, навіть зі старту для різних учасників.

Так, для судді першої інстанції, яка має намір йти апеляційний чи касаційний суд, для підтвердження необхідного стажу достатньо додати копію трудової книжки (навіть, якщо весь цей період суддя перебувала у декретній відпустці). Водночас адвокат має зібрати копії судових рішень (від 3 до 5 за кожен рік), тобто десь до 50 документів.

Декларації. Адвокати, які практикують індивідуально і не є ФОПами (як це рекомендовано НААУ) мають (якщо читати буквально) відобразити в декларації персональні дані своїх клієнтів та розмір гонорарів за цілий рік. Що може порушувати як адвокатську таємницю, так і право на повагу до приватного та сімейного життя таких клієнтів (стаття 8 ЄКПЛ), які не розраховували на таке розкриття інформації. Схожа проблема може стосуватись і близьких осіб кандидата.

Аналогічна ситуація стосується питання дисциплінарних скарг за все професійне життя кандидата, а також опису притягнення

до юридичної відповідальності за останні 5 років (сюди можуть входити навіть штрафи за порушення правил дорожнього руху) з огляду на вироблену ЄСПЛ практику щодо «права на забуття».

Але найбільшим стримувальним фактором для правників є можлива публічна «порка» від ГРД, чия діяльність була важливою в перші роки після Революції Гідності та під час люстрації, однак станом на зараз включення цієї процедури призведе до кадрового колапсу в судах, оскільки це забере додаткові місяці (якщо не роки), яких вже немає.

Виходом могло б стати тимчасове незастосування відповідної процедури з призначенням на посади найбільш рейтингових кандидатів (причому на всі наявні вакансії на дату призначення). Адже реалізація державної влади – це про довіру до громадян, а вже потім (за необхідності) застосувати відповідні процедури у випадку дисциплінарних претензій.

Відповідним комітетом ВРУ напрацьовано резервний законопроект щодо можливості відрядження суддів першої інстанції до апеляційних судів, що означатиме повний провал судової реформи, з огляду на нестачу і в перших інстанціях (*Юридична газета (<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zakonoproekt-13114-chi-stane-vin-realnim-krokom-do-perezapuskusudovoyi-sistemi.html>). – 2025. – 10.04*).

Д. Полтавець, LV.ua.Блоги: Суспільний договір для України: оновлений погляд у контексті війни

Від початку повномасштабної агресії Росії стало очевидним, що старі уявлення про відносини між державою й громадянами потребують переосмислення. Те, що заведено називати «суспільним договором», тобто формальною чи неформальною домовленістю («згодою») про розподіл обов'язків і прав між державою й суспільством, у попередні десятиліття значною мірою базувалося на пострадянських практиках. Від держави сподівалися на мінімальні гарантії добробуту, проте в багатьох сферах зберігалася недовіра

до інституцій, поширювалися тіньові схеми, а громадяни не завжди мали змогу активно впливати на ухвалення рішень.

Війна докорінно змінила умови: на перший план вийшли безпека, національна оборона й мобілізація всіх ресурсів. Стало очевидним, що громадяни не можуть залишатися осторонь, а держава потребує справжнього партнерства з суспільством. Це спонукає переглянути концепцію суспільного договору й виробити нові правила гри, за яких захищено ключові права і свободи, а також кожна сторона розуміє

свою роль і відповідальність. Саме про такий оновлений суспільний договір ітиметься в цьому есеї, основні ідеї та пропозиції якого є узагальненням серії діалогів, організованих Аспен Інститутом Київ упродовж 2022-2024 років за участі українських лідерів – представників різних секторів і регіонів сучасної України.

Короткий огляд теоретичних засад

Ідея суспільного договору бере початок у працях мислителів доби Просвітництва. Томас Гоббс у своїй концепції наголошував, що людина в «природному стані» перебуває у стані «війни всіх проти всіх», а тому добровільно поступається частиною власних прав на користь держави, яка гарантує безпеку й порядок. Джон Локк, навпаки, вважав, що природний стан є не тотальним хаосом, а радше простором природних прав на життя, свободу й власність. Держава постає інструментом для їх ефективнішого захисту, однак у разі зловживань держави народ має право чинити спротив. Водночас Жан-Жак Руссо наполягав, що люди об'єднуються в політичне тіло задля реалізації «загальної волі», тобто колективного блага, і це не обмежує свободу, а навпаки – дає їй новий суспільний вимір.

Хоча ці концепції сформувалися в іншу історичну добу, вони допомагають осмислити, як українське суспільство зараз «укладає угоду» з державою. Або, іншими словами, який консенсус, яка нова «згода» формується на наших очах. Питання безпеки набуває надзвичайної гостроти (погляди Гоббса), однак одночасно актуалізується потреба зберегти громадянські свободи й право контролювати дії влади (позиція Локка). Нарешті, є величезний запит на колективні зусилля й солідарність (ідеї Руссо). Поєднання цих елементів створює унікальний український досвід переосмислення суспільного договору в час війни.

Війна як каталізатор суспільних трансформацій

З початком російської агресії у 2014 році, й особливо після вторгнення у 2022-му, відбувся нечуваний сплеск волонтерського руху та

громадянської активності. Мільйони людей у всій країні долучилися до збору коштів, допомоги внутрішньо переміщеним особам, постачання армії спорядження та ліків. Це виявило високий рівень самоорганізації й здатність суспільства швидко об'єднуватися заради захисту спільних інтересів.

Водночас війна поглибила наявні суперечності, а подекуди й створила нові. Значна частина країни перебуває в прифронтовій зоні чи пережила окупацію, зазнала руйнувань; мільйони людей стали біженцями або внутрішньо переміщеними особами. Така ситуація підсилює нерівність між тими, хто мусив залишити домівки чи втратив засоби до існування, й тими, хто, попри війну, зберігає порівняно стабільне життя. Багато хто втратив бізнес або роботу, а в тих, хто працює, зростає податкове навантаження. Чимало громадян вдаються до нелегальних способів уникнути мобілізації, що почасти демотивує військових. Такий дисбаланс спонукає переосмислити основи соціальної політики й механізми підтримки вразливих груп.

За цих обставин суспільство вимагає від держави оперативних і дієвих заходів. З одного боку, держава має посилювати обороноздатність, а з іншого – забезпечувати соціальну справедливість і підтримувати економіку. Однак громадяни сподіваються також на прозорість, та й межа між «посиленням держави» й «надмірною централізацією» стає тонкою. У таких умовах поняття суспільного договору виходить на перший план: чи готові люди довіряти владі? Як вони її контролюватимуть, щоб уникнути зловживань?

Український контекст: від пострадянського договору до нової угоди

У час СРСР «договір» між людьми й державою часто було зведено до патерналістського обміну: влада мала забезпечити мінімальний добробут і захист від зовнішніх загроз, а громадяни – не питати зайвого й формально підтримувати «лінію партії». У незалежній Україні збереглося чимало такого спадку, хоча й було декларовано демократичні свободи та ринкову економіку. Війна з Росією показала повну непридатність

старої моделі «обопільного невтручання». Держава не може гарантувати елементарної безпеки без активної участі суспільства, а громадяни водночас вимагають від влади не лише оборони, а й справедливого ставлення, прозорості, чесних правил.

На тлі оборонної мобілізації й спільного спротиву агресору сформувався запит на «угоду про відповідальність»: громадянин готовий воювати, підтримувати державу, платити податки, долучатися до волонтерства, але прагне, щоб держава звітувала й раціонально розподіляла ресурси, забезпечувала чесну конкуренцію, системно боролася з корупцією. Це стає фундаментом нового суспільного договору, в центрі якого – ідея партнерства, де і громадяни, й влада визнають взаємну залежність і відповідальність.

Щоб уможливити «доктрину партнерства» в українських реаліях, на думку учасників семінарів проєкту «Суспільний договір для України», потрібна низка послідовних заходів. Їх можна умовно згрупувати так:

Інституційні реформи й верховенство права

Судова реформа та реформа правоохоронних органів:

- Забезпечити реальну незалежність суддів, прозорий конкурс на суддівські посади, дієву перевірку доброчесності.

- Посилити механізми парламентського та громадського контролю за МВС, СБУ й іншими безпековими відомствами, особливо в умовах воєнного стану.

Антикорупційні інститути:

- Забезпечити ефективну реалізацію антикорупційної державної політики.

- Запровадити автоматизовані системи моніторингу державних закупівель, зокрема військових, щоб мінімізувати зловживання.

Оприлюднення даних:

- За змогою відкривати суспільно важливу інформацію (бюджетні витрати, контракти, санкційні списки) та вдосконалювати процедури доступу до публічної інформації.

Громадянська участь і діалог

Публічні консультації та платформи діалогу:

- На регіональному й місцевому рівнях підтримувати дієві платформи для обговорення ключових питань: від розподілу бюджетів до планів відбудови постраждалих регіонів.

- Ініціювати масштабні громадські слухання щодо післявоєнних реформ (економічних, освітніх, адміністративних).

Електронна демократія:

- Розширити інструменти електронних петицій, електронних консультацій і голосувань, щоб люди могли оперативного впливати на порядок денний.

- Розширити спектр цифрових державних послуг, зокрема й для швидкого та ефективного зворотного зв'язку з державними установами.

Підтримка громадських організацій:

- Запровадити пільгові умови для ГО, які реалізують гуманітарні, освітні чи ветеранські проєкти.

- Стимулювати розвиток громадських інституцій, які беруть участь у моніторингу витрат і контролі за владою.

Економічна модернізація та соціальна справедливість

Прозорі правила для бізнесу:

- Захищати право власності, гарантувати рівний доступ до ресурсів.

- Спрощувати дозвільні процедури, розвивати цифрові сервіси для підприємців.

- Окремо підтримувати тих, хто відновлює діяльність у зруйнованих регіонах.

Соціальний захист ветеранів та внутрішньо переміщених осіб:

- Розробити державну програму допомоги ветеранам: перекваліфікація, інтеграція в мирне життя, мікрогранти на відкриття бізнесу.

- Створити фонд відбудови житла для внутрішньо переміщених осіб; запровадити пільгові кредитні програми для тих, хто хоче повернутися додому або осісти в новому регіоні.

Підвищення прозорості податкової системи:

- Запровадити чітку й прозору систему електронних податкових звітів; звести до мінімуму «живі» контакти з податковими органами, щоб зменшити корупційні ризики.

-Забезпечити громадянам відкритість інформації щодо бюджетних витрат (податки, військові видатки).

Розвиток людського капіталу та культури відповідальності

Освіта й громадянське виховання:

Інтегрувати в шкільні та університетські програми елементи громадянської освіти, критичного мислення, волонтерської культури, оборонної свідомості.

-Підтримувати ініціативи неформальної освіти (семінари, тренінги, гуртки), що заохочують молодь до суспільної активності.

Психологічна підтримка й реабілітація:

-Створити мережу центрів психологічної допомоги для ветеранів, переміщених осіб, волонтерів та їхніх родин.

-Навчати фахівців з травматерапії, інтегрувати міжнародний досвід у відновленні спільнот, які зазнали воєнної травми.

Формування культури відповідальності:

-Заохочувати медіа й публічних осіб поширювати історії, що демонструють цінність соціальної ініціативи, взаємодопомоги, доброчесності.

-Стимулювати у суспільстві розуміння, що будь-які внески (сплата податків, дотримання законів, участь у місцевих ініціативах) зміцнюють спільну оборону й стійкість України.

Висновки

Війна перетворила ідею суспільного договору з суто теоретичного концепту на нагальну практичну потребу. Старі патерналістські схеми, успадковані від радянських часів, остаточно вичерпалися: безпека й добробут тепер залежать не лише від централізованої влади, а й від волі суспільства самоорганізовуватися й розвивати

дієві інституції. Водночас держава мусить бути готовою звітувати перед громадянами, забезпечувати правила гри й не зловживати інструментами контролю.

Оновлений суспільний договір для України – це насамперед договір відповідальності й договір партнерства. У ньому:

Громадянин бере на себе обов'язок захищати країну (не тільки зі зброєю в руках, а й шляхом сплати податків, волонтерства, активної участі у громадському житті тощо), дотримується законів і готовий контролювати владу.

Держава гарантує діяльність справедливих і прозорих інституцій, пропонує умови для вільного розвитку бізнесу, надає соціальний захист вразливим групам, інвестує в оборону та водночас звітує суспільству про свої дії.

Якщо цей новий договір буде послідовно впроваджено, він стане фундаментом для повоєнного відновлення України, забезпечить більшу згуртованість і відкриє можливості для сталого економічного зростання. І навпаки – перебування у старій парадигмі «держава дає, суспільство мовчить» неминуче призведе до затухання реформ, демотивації громадян, збереження корупції та подальших криз. Тому вибір на користь оновленого суспільного договору не просто корисний – він без перебільшення екзистенційний для України на шляху до перемоги та побудови життєздатної демократії.

Ключова формула: «Громадянин захищає державу – держава захищає громадянина». На практиці це означає взаємну довіру, відповідальність і повагу. Саме навколо цієї ідеї й варто розбудовувати нову Україну (*LB.ua.Блогу* (https://lb.ua/blog/denys_poltavets/671881_suspilniy_dogovir_ukraini.html). – 2025. – 18.04).

Н. Мамченко, Судово-юридична газета: Вплив суддівського стресу на правосуддя недооцінили – чому добробут суддів та надмірне навантаження можуть стати наступною темою висновку КРЕС

Надмірне робоче навантаження на суддів – це замкнене коло. Чим більше це навантаження – тим більше стресу відчувають судді і працівники судів, і тим менша кількість якісно розглянутих справ. Внаслідок перевантаженості, погіршення психологічного та емоційного стану, професійного вигорання судді втрачають емпатію, проявляють байдужість, не приділяють належну увагу доказам. Це уповільнює роботу, а постійний тиск стосовно необхідності дотримуватися кількісних показників призводить до погіршення якості та ефективності правосуддя. Якщо не звертати увагу на цю проблему і не визнавати її, то довіра до судової влади буде підірвана. До такого висновку прийшла Глобальна мережа доброчесності суддів у результаті опитування 758 суддів та інших представників судової влади зі 102 країн світу. Дане глобальне дослідження разом з Наурською декларацією про добробут суддів можуть бути покладені в основу майбутнього висновку Консультативної ради європейських суддів (КРЕС).

Чому КРЕС звернула увагу на питання добробуту суддів

Як раніше писала «Судово-юридична газета», у середині квітня року відбулося засідання робочої групи Вищої ради правосуддя з питань розроблення і впровадження заходів забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя під головуванням члена ВРП Олександра Сасевича. Суддя Конституційного Суду України, представник від України у Консультативній раді європейських суддів Віктор Городовенко презентував висновки КРЕС щодо міжнародних стандартів судоустрою та гарантій незалежності суддів. Він нагадав, що цього року відзначається 25-та річниця ухвалення першого висновку КРЕС «Стандарти незалежності судової влади». Попри те, що висновки КРЕС належать

до категорії «м'якого права», завдяки їх послідовному застосуванню Європейським судом з прав людини, вони набули нормативної сили та слугують дороговказами для реформ у сфері правосуддя в багатьох країнах.

Як стало відомо нашому виданню, Консультативна рада європейських суддів (КРЕС), де представлені 47 держав-членів Ради Європи, може підготувати наступний висновок, присвячений питанню добробуту суддів. Йдеться насамперед про психологічну та емоційну складову, що безпосередньо впливає як на професійну роботу суддів, так і на довіру громадян до судової влади.

Нагадаємо, КРЕС досить оперативно реагує на виклики та світові зміни, які торкаються правосуддя. При цьому її висновкам передують ґрунтовні дослідження. Зокрема, у 2023 році вона представила свій висновок стосовно використання суддями штучного інтелекту, наприкінці 2024 року – стосовно дисциплінарної відповідальності суддів.

Не виключено, що КРЕС буде засновувати наступний висновок на Наурській декларації про добробут суддів, прийнятій 25 липня 2024 року Управлінням ООН з наркотиків та злочинності (УНЗ ООН). Підписанти цієї Декларації звернули увагу на дослідження в різних країнах, що свідчать про високий рівень професійного стресу серед суддів у всьому світі, а також низький рівень усвідомлення цієї проблеми.

Зауважимо, що прийняттю цієї Декларації передувало глобальне дослідження зв'язків між добробутом суддів та суддівською доброчесністю, підготовлене сектором з питань корупції та економічної злочинності УНЗ ООН, який виконує функції секретаріату Глобальної мережі доброчесності суддів. Участь у його підготовці брали зокрема колишній голова Консультативної ради європейських суддів Дуро Сесса та віцепрезидент КРЕС Хосе Іґреха

Матос. Воно базувалося на опитуванні 758 суддів та інших представників судової влади зі 102 країн світу з усіх географічних регіонів (це найвищий показник серед усіх опитувань Мережі доброчесності суддів).

Відчуття «вічного» відставання

Результати вказаного опитування свідчать, що 76% суддів та працівників судової системи не мають достатньо часу для підтримання оптимального фізичного та психічного здоров'я. 92% вказали, що робота в суді викликає у них стрес. Найпоширенішим фактором стало надмірне робоче навантаження. Багато учасників вказали, що надмірне навантаження – це замкнене коло, адже це уповільнює їх роботу, призводить до збільшення часу опрацювання справ і створює додаткові затримки у виконанні роботи.

При цьому 69% вважають, що розмови про психічне здоров'я або стрес є табу, коли мова йде про суддів та працівників судової системи. 97% зазначили, що слід приділяти більше уваги підвищенню добробуту суддів. Майже всі учасники опитування вважають, що існує недостатня обізнаність про важливість добробуту суддів та його вплив на доброчесність суддів і прийняття судової влади.

Результати дослідження вказують, що оптимальна професійна поведінка та компетентність суддів, працівників судової системи залежить не лише від знання законодавства та навичок, але й від їхнього самопочуття (фізичного, розумового, емоційного та психологічного). Стрес, вигорання, втома і тривога підривають неупередженість, ефективність і результативність роботи.

Серед наслідків відсутності оптимального добробуту суддів – процедурні помилки і помилки у рішеннях, зниження когнітивних здібностей, ясності мислення, брак концентрації, повільність, брак емпатії, байдужість до прав сторін, схильність бути упередженим або вдаватися до стереотипів, а через необхідність винести рішення у жорсткі строки – поспішно написані, скопійовані та не до кінця досліджені судові рішення, і погане професійне виконання обов'язків в цілому.

Отже, як вказали учасники опитування, це негативно впливає як на якість роботи, так і на довіру громадян до судової влади.

Прикметно, що 67% опитаних висловили занепокоєння щодо свого фізичного чи психічного здоров'я або своїх колег. Переважно, до цього призводить надмірне робоче навантаження, зростання кількості нерозглянутих справ та неможливість контролювати обсяг роботи. Відповідно, судді мають відчуття «вічного» відставання і, як наслідок, брак мотивації. Також йдеться про тиск з боку керівництва, політиків, ЗМІ тощо, що створює постійну ворожу атмосферу.

Ось лише деякі цитати опитаних суддів та працівників судової влади.

-«Робоче навантаження є безперервним та нищівним, його не полегшують робочі дні для написання судових рішень, недостатньо часу для належного дослідження справ – ми завжди відстаємо і перебуваємо під тиском наступного списку справ».

-«Надмірне навантаження призводить до зниження ефективності та затримок у розгляді справ, що стає замкнутим колом через стрес, який воно викликає у суддів та працівників апарату».

-«Стрес і перенапруження судді можуть призвести до того, що він відкладатиме більше рішень або ухвалюватиме їх довше. Він чи вона не матимуть бажання надати сторонам повністю представити свої аргументи, бо є інші справи, які потрібно розглядати».

-«Стрес поширюється з особистого життя на соціальні та робочі відносини, коли робоча одиниця перебуває у стані стресу, її можливості та ефективність знижуються, з'являється більше помилок, непорозумінь, міжособистісних проблем».

-«Перебуваючи під постійним тиском, судді можуть стати більш схильними до різних упереджень, наприклад, стереотипного ставлення до людей, що може бути особливо шкідливим для обвинувачених у кримінальних справах».

-«Вигорання призводить до когнітивних порушень і відсутності емпатії, що природно впливає на ефективність і якість, а отже, і на довіру громадськості».

Загалом більшість учасників опитування вважають, що низький рівень добробуту суддів створює обмеження для ефективності правосуддя та судового адміністрування, якості рішень та ухвал, довіри громадян до судової влади, доступу до правосуддя, доброчесності суддів і судової влади та процесуальної справедливості.

Деякі учасники зазначили, що вони ніколи не можуть повністю виконати всю свою роботу і перебувають під постійним тиском з боку керівництва, яке вимагає зосередитися радше на кількості, а не на якості.

Багато опитаних підкреслили, що коли людина перебуває у постійному стресі, наприклад, через стислі терміни розгляду низки справ, це негативно впливає на ефективність і якість роботи суддів, а також на сприйняття справедливості. Якщо це відбувається постійно, то довіра суспільства до судової влади може бути підірвана. Стрес, вигорання, втома, тривога, як наголосили учасники, несумісні з неупередженістю, незалежністю, дієвістю судді та судової системи в цілому. В підсумках дослідження експерти прийшли до висновку, що добробут суддів безпосередньо визначає доброчесність судової системи.

Серед перших кроків на вирішення цієї проблеми – її визнання та підвищення обізнаності про негативний вплив стресу та проблем з ментальним здоров'ям на виконання суддівських функцій з метою усунення існуючих стереотипів і стигматизації. Численні учасники опитування підкреслили важливість сприятливого робочого середовища та позитивної культури праці.

Крім того, у висновках дослідження йдеться про те, що інші гілки влади також повинні бути залучені до обговорення проблеми суддівського стресу та перевантаження, адже часто одним з основних джерел стресу є об'єктивні фактори, пов'язані із забезпеченням судової системи людськими та матеріальними ресурсами з боку держави.

Серед пропозицій також озвучувалися кращий розподіл навантаження, щоб не сприяти нездоровій ефективності, яка змушує людей жертвувати своїм здоров'ям заради

дотримання виробничих стандартів, моніторинг навантаження, ефективне планування розгляду справ, надійний допоміжний персонал, підвищення ролі сучасних технологій.

Прикметно також й те, що серед факторів стресу, крім навантаження були окреслені питання забезпеченості необхідними ресурсами для роботи (65%) і тиск або критика з боку ЗМІ та громадськості (51% опитаних).

Оплату праці як фактор назвали 46% опитаних, спроби втручання – 35%.

Суддівський стрес – це не слабкість

Крім даного опитування, базою для майбутнього висновку КРЕС може стати Наурська декларація про добробут суддів.

У ній члени судової влади та інші учасники системи правосуддя заявили, що добробут суддів є життєво важливим, має визнаватися та підтримуватися. Підписанти також послалися на пункт 194 Коментаря до Бангалорських принципів поведінки суддів, де йдеться про те, що фізичне та психічне благополуччя суддів має вирішальне значення для забезпечення компетентності та належної сумлінності, підкреслюється важливість реагування на суддівський стрес.

«Добробут суддів має вирішальне значення для професійного здоров'я і стійкості суддів, для якості правосуддя та, зрештою, для довіри громадськості до судів.

Відтак, добробут суддів заслуговує на увагу й інвестування, співмірні з іншими інституційними пріоритетами, такими як доступ до правосуддя, дотримання суддівських цінностей, навчання суддів і ефективність судової системи», зазначається у декларації.

Також у документі йдеться про те, що суддівський стрес – це не слабкість, і його не можна стигматизувати: «Суддівська робота є дедалі більш вимогливою, а стрес – природною людською реакцією».

Констатується, що судове керівництво і судові інституції повинні взяти на себе зобов'язання з підтримки добробуту суддів.

Системний підхід до забезпечення добробуту має бути цілісним і включати заходи, що сприяють суддівському добробуту

та використовують наявні джерела щодо задоволення суддівською роботою. Цей підхід повинен підвищувати обізнаність про суддівський добробут і суддівський стрес, запобігати джерелам стресу, яких можна уникнути, і допомагати справлятися з вимогами, притаманними суддівській професії. За можливості ініціативи мають бути засновані на доказах і проходити регулярну оцінку.

Як вказано у Декларації, «питання добробуту суддів не може вважатися «вирішеним» остаточно – воно має постійно залишатися на порядку денному» (*Судово-юридична газета* (https://sud.ua/uk/news/publication/329007-vliyanie-sudeyskogo-stressa-na-pravosudie-nedootsenili-pochemu-blagopoluchie-sudey-i-chrezmernaya-nagruzka-mogut-stat-sleduyushey-temoy-zaklyucheniya-kses)). – 2025. – 22.04).

В. Гуржи, Українська правда: Коли судді говорять – недовіра зникає. Як судовій владі віднайти свій голос

Одна з основних проблем комунікації державних органів і зокрема судової гілки влади – неспроможність донести людям навіть те, що існує і як робить життя краще, та й чи робить взагалі.

З одного боку це пов'язано з тим, що люди не часто стикаються з держорганами у повсякденному житті, адже вони потрібні у доволі обмеженій кількості випадків. А за умови розвинених цифрових сервісів – контактувати взагалі не має сенсу і необхідності.

З іншого, коли людина не розуміє навіть те, що існує той чи інший держорган, особливо суди, вона не знає, як і з якою проблемою до них звернутись. Звертається з проблемами, які не входять до сфери компетенції, не отримує розв'язання своєї проблеми, або навіть відповіді. Як наслідок, виникає негативне ставлення.

Непереборна привабливість «старого негативного уявлення» полягає в тому, що над ним не потрібно замислюватися й на інтуїтивному рівні воно видається готовим рішенням, тобто стає очевидним. Негативне ставлення легко сформулювати і надзвичайно складно змінити.

У цій колонці я планую розглянути загальні уявлення про «очевидне» і алгоритм його роботи, розуміння, інтерпретації, соціальної дії і відповідно функціонування громадської думки. Цей текст – не апологія судовій владі, а скоріше спроба подивитися на самих себе зі сторони в режимі заміток на полях.

Мабуть, перша проблема – це фрагментарність знань про дійсність. Напрямку

людина взаємодіє з відносно невеликим фрагментом дійсності, більшість знань і уявлень ми отримуємо від інших людей, медіа, соцмереж, кіно, книг, театру тощо. Навіть найдосвідченіші люди з енциклопедичним знанням мають фрагментарне знання про світ, однак сприймають його як повне і цілісне.

Наступний важливий момент – люди не просто сприймають ідеї, а інтерпретують їх і потім відтворюють у зрозумілій і доступній для себе формі. Складні політичні ідеї, наприклад реформи, складаються з набору тез, ці тези можуть бути сприйняті довільним чином і не всі. Відповідно сама ідея втрачає точність і в такому вигляді відтворюється і поширюється. Тобто сприйняття не послідовне і множинне.

Далі емоційний резонанс – прості, повторювані меми, гасла викликають сильні емоції, замінюючи аналіз. Через це будь-які комунікації реформ, давно концентрують увагу спільноти не на суті процесу й тим паче не на наслідках від реалізації, а на яскравості подачі – хайпі. Специфіка сьогодення полягає ще й у тому, що шойно хайп спадає, то група його підтримки зникає. А поки група існувала через емоційність хайпу, ідея обговорення не була належним чином зрозуміла і сприйнята. Ідея чи її елементи швидко забуваються.

Рівень довіри і формування очевидного

Якщо орієнтуватись на загальнодоступні джерела, то рівень довіри до судів в Україні останні 12 років лише два рази перевищував 20%, один раз падав до 5% і зазвичай в середньому з

року в рік складає 12%. Натомість рівень довіри до ворожок більше 40%. Від окремих чиновників в судовій владі можна почути, що мовляв не тих людей опитують і треба запитувати тільки тих, хто був у судовому засіданні. Але мені здається, що висока довіра до ворожок не через те, що опитують тих, хто до них звертається.

Насправді проблема трохи глибша – сьогодні уявлення про дійсність мають більшу вагу, ніж реальний стан справ. Ба більше, ніякого «реального стану справ» не існує, є точки зору. Тут нам на допомогу приходять ефект Форера і теорема Томаса, перший говорить про те, що люди схильні сприймати загальні, розпливчасті описи як дуже точні та персоналізовані (завдяки цьому працюють, наприклад, гороскопи і ворожки). А теорема Томаса говорить, якщо люди визначають ситуації як реальні, то вони реальні за своїми наслідками (завдяки цьому після розмови з ворожкою ідуть у політику, чи бізнес, бо вона дала добро).

Робота ворожок будується на запевненні, що все, що роблять люди, добре та правильно – передбаченні бажаного. Людина індивідуалізує бажане з собою, як унікальну властивість (ефект Форера) і потім починає діяти і приймати рішення відповідно цих уявлень (теорема Томаса). Ця стратегія працює бо грає на емоціях, пропонує комфорт ілюзій замість складної правди. Але це тимчасова діяльність, яка лише поглиблює кризу. Очолити таке дійство нескладно – «передбачай» бажане, і тобі забезпечені оплески та своя маленька, хоч і не довга, віртуальна реальність.

Як це стосується судів? Під час чергового етапу реформи (почався 2016 року) всіма гілками влади створювалось уявлення, що вони розуміють потреби людей. Відповідно загальний меседж до аудиторії виглядав приблизно так: «Ми знаємо, що ви хочете справедливості, і ми працюємо, щоб її забезпечити, навіть якщо це займає час». Чому це працює? Бо достатньо загальне, щоб сприймалось індивідуально і люди асоціювали безпосередньо з собою.

Певній категорії людей завжди потрібен той, хто знає «очевидні» відповіді в цьому хаотичному й мінливому світі: хто корупціонер, а хто добродішесний, хто «агент», які податки

потрібні, яке рішення мав ухвалити суд чи парламент тощо. Частина суспільства прагне чорно-білих категорій у сірій реальності.

Відповідно сукупність таких очевидностей і ефект Форера привели до ототожнення ідеалу справедливості з відомими історичними постатями чи закордонними моделями правосуддя. Запит на реформу судів звучав саме так: «Нам потрібно так само, як у США чи ЄС!». Всі хочуть бачити справедливую та ефективну судову, та будь-яку іншу, владу.

Далі працює фрагментарність уявлень про дійсність і непослідовність сприйняття ідей. Всі хочуть, як в США, хоч і мало хто знає як там насправді. Але ніхто не бажає стикатися з відсутністю суддів, мізерними зарплатами працівників апарату, спробами політичного та медійного тиску, старими приміщеннями судів, в яких соромно сидіти. Так само, як ніхто не хоче чекати роками на рішення, бути заручником бюрократії чи відчувати нерівність перед законом або приниження.

І виходить, що це, як людина, яка підспівує пісні англійською чи французькою, не знаючи мови. Вона імітує звучання, акценти, тон, але не усвідомлює значення слів – повторення зовнішньої форми без внутрішнього осмислення.

Уявімо ситуацію: «Суд виправдав чоловіка, якого назвали злочинцем у справі про крадіжку з благодійного фонду». Ця новина буде сприйматись через декілька «фільтрів»:

«Очевидне» – суди завжди відпускають за гроші!

Фрагментарність і непослідовне сприйняття – мова йде про заставу, а аудиторія у соцмережах не відрізняє запобіжний захід від вироку, саме цей фрагмент реформи був погано прокоментований.

Оточуючі (3–5 людини) – сусіди, колеги по роботі, люди в транспорті, яких випадково можна підслухати – «всі» знають, що суди корумповані, так було завжди.

Емоційний резонанс – люте обурення від «несправедливості», адже «злочинця» відпустили. Це швидкий фільтр і хайп спадає.

Повсякденність і базові потреби – загалом людям майже завжди важливіше вижити,

забезпечити родину, ніж слідкувати за судами. Щойно емоційність історії зникає, всі повертаються до своїх поточних проблем.

Як в цій ситуації кристалізується суспільна думка? «Очевидність» корупції судів передається через обговорення на кухнях, як спосіб відчувати коло однодумців. Ті самі 3–5 людей. Через це стверджується пасивність у взаємодії з владою – суд не для простих людей! Це призводить до соціальної дії (поведінки) – уникнення судів, бо «краще не вплутуватися» і «у біді суд не допоможе». Відповідно будь-які досягнення реформи відкидаються через брак затребуваності змін – стверджується апатія.

То що ж може запропонувати судова влада для розірвання цього кола «очевидності»? Судова влада довгий час жила сама собою. Відповідно виникла недовіра через те, що люди знають про її роботу тільки з чуток і новин, природа яких – резонансні і скандальні кейси. Натомість ефект Форера працює краще, коли люди можуть «впізнати себе» в повідомленні. Для цього є світоглядні і ціннісні теми – героїзм і жертовність, просвітництво, лідерство у змінах. Люди не просто дивляться сюжети чи читають новини. Вони сприймають історії і тут мова йде про співпереживання і зрозумілість.

Теорема Томаса і ефект Форера не вирок взаємодії, а пояснення соціальної дії під час вакууму комунікації від держави до людей. Якщо ви не говорите, говорять за вас і це зазвичай фрагментарно, непослідовно, емоційно і «очевидно». Для подолання недовіри потрібна системна робота, яка вже розпочата.

Пул суддів-спікерів: активна комунікація від судів, а не лише від медіа, демонструє внутрішню інтенцію до змін. Судді-спікери можуть «хакнути систему зсередини» через відкритість.

Створення історій: люди сприймають не сухі факти, а історії, які викликають співпереживання та зрозумілість. Судові органи мають ділитися історіями справедливості, щоб наблизити систему до громадян.

Новий образ судді: судді повинні бути відчутними, зрозумілими, досяжними. Їхня присутність у соціальному просторі робить суд «звичайною» частиною життя.

Просвітництво: розвиток судової журналістики та адвокаційної діяльності може подолати апатію, даючи людям надію. Просвітництво пояснює, як працює система і показує, що суди доступні навіть для тих, хто не має ресурсів.

Формування спільноти: спільнота – це не просто підписники, а група людей, об'єднана інтересами та готовністю підтримувати зміни. Судові історії створюють відчуття «ми», а не «ми проти них».

Світоглядні теми: окрім фахових тем, потрібно висвітлювати ціннісні теми – лідерство, героїзм, жертовність. Вони резонують із суспільством і створюють емоційний зв'язок.

Політика пам'яті та пантеон героїв: вшанування чеснот Захисників, винесення вироків по воєнних злочинах і створення «пантеону героїв» формують спільну ідентичність. Це допомагає майбутнім поколінням розуміти ціну свободи та зло, вчинене проти України.

Критичне мислення, просвітництво та комунікація дозволяють поставити «очевидне» під сумнів. Руйнація «очевидного» може викликати кризу, але відкриває шлях до нових, більш адаптивних моделей мислення та поведінки (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2025/04/28/7508808/>). – 2025. – 28.04).

В. Богатир, Закон і Бізнес: Наслідки ліквідації ОАСК: блокування доступу громадян до правосуддя та невинуватиті витрати з бюджету

Коли у 2022 році Президент ініціював ліквідацію Окружного адмінсуду м.Києва, він керувався метою забезпечення доступності правосуддя. На практиці вийшов зворотний ефект. Сьогодні з утворенням двох спеціалізованих судів розпочалась чергова реформа.

Закон від 26.02.2025 № 4264-ІХ, який набрав чинності 26.03.2025, заклав правові засади утворення та функціонування Спеціалізованого окружного адміністративного суду та Спеціалізованого апеляційного адміністративного суду.

Автор проєкту в обґрунтування необхідності прийняття називав такі ключові аспекти, як дотримання принципу незалежності судових інстанцій, забезпечення об'єктивності та прозорості, ефективність розгляду справ, мінімізація корупційних ризиків, відповідність європейським стандартам, доступність правосуддя.

Отже, Спеціалізованому ОАС (як суду першої інстанції) будуть підсудні 11 видів адміністративних справ, зокрема:

- оскарження актів, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, повноваження якого поширюються на всю територію України (Кабмін, центральні органи виконавчої влади, Нацбанк тощо);

- за позовом АМКУ у сфері державної допомоги суб'єктам господарювання;

- здійснення державного регулювання, нагляду і контролю у сфері медіа;

- скасування реєстрації політичної партії, про заборону політичної партії;

- оскарження рішень конкурсної комісії з організації та проведення конкурсу на посаду керівників САП, НАБУ, НАЗК, АРМА, БЕБ, Держмитслужби;

- оскарження рішень комісій з проведення зовнішньої незалежної оцінки (аудиту) ефективності діяльності САП, НАБУ щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності

Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів.

Відповідно Спеціалізований ААС переглядатиме судові рішення, винесені першою інстанцією.

Логіка такої спеціалізації зрозуміла: необхідно було відокремити спори, що мають загальнодержавне значення, від інших «дріб'язкових» адміністративних. Їх розглядатиме Київський міський окружний адміністративний суд, що був утворений у 2022 році, але який досі так і не розпочав діяльності.

Тож чи вдасться нарешті перезапустити адміністративну юстицію?

Зараз у це складно повірити, але у 2022 році гарант Конституції розраховував зробити це за 10 днів. Принаймні такий строк відводився згідно із прийнятим законом ліквідованому ОАСК на передачу судових справ, які перебували у його володінні (а їх виявилось 304 тисячі), до Київського окружного адміністративного суду.

Останній мав підстрахувати адмін'юстицію на час, поки буде запущено роботу нового Київського міського окружного адміністративного суду.

Але цього не сталося ні через місяць, ні через рік, ні навіть станом на сьогодні. У березні 2023 року ми поцікавилися в ОАСК про стан справ і з урахуванням реальних темпів опрацювання матеріалів порахували, що справи передаватимуться приблизно до липня 2031 року.

Не допомогли вирішити ситуацію зміни до Закону про ліквідацію ОАСК, згідно з якими до розгляду справ підключили всі адмінсуди України. І, як повідомили нам у Київському окружному адміністративному суді, на виконання цього закону відповідно до Порядку передачі судових справ, нерозглянутих ОАСК, затвердженого наказом ДСАУ від 16.09.2024 №399, станом на 1.04.2025 було передано 19393 адміністративні справи. Це складає лише 6,38% від загальної кількості, що були на розгляді в ОАСК.

Більше за всіх «перепало» Донецькому окружному адміністративному суду – туди направили 4146 справ. Також у лідерах Луганський ОАС (2668), Дніпропетровський ОАС (1372) та Львівський ОАС (1099). Найменше справ передали до Чернігівського ОАС (257) та Черкаського ОАС (296).

Зі зрозумілих причин, у наданому списку не фігурують суди з АРК та Київської області. Але при цьому чомусь не згадується і Херсонський окружний адмінсуд. Можливо, він випав через технічну помилку чиновників, що готували відповідь. Адже сумі за регіонами бракує 600 справ до загальної кількості переданих матеріалів.

Тож зроблений нами на початку «реформи» висновок про адміністративний колапс і прогноз щодо строків передачі справ ніяк не можна назвати песимістичним. Виконувач обов'язків керівника апарату ОАСК, член ліквідаційної комісії Наталія Мельниченко повідомила на наш запит, що станом на 25.03.2025 досі залишаються не переданими до КОАС 202,2 тис. справ (66,5%). Тобто, за два роки та три місяці ОАСК позбувся лише третини наявних матеріалів.

Цікаво, що такої ситуації взагалі не виникло, якби Президент та законодавці просто виконували закон «Про судоустрій і статус суддів». Його ст.147 закріплює систему забезпечення функціонування судової влади. І одним із її елементів є правило (ч.6): у разі ліквідації суду, що здійснює правосуддя на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці (відповідних адміністративно-територіальних одиниць), та утворення нового суду, який забезпечує здійснення правосуддя на цій території, суд, що ліквідується, припиняє здійснення правосуддя з дня опублікування в газеті «Голос України» повідомлення голови новоутвореного суду про початок роботи новоутвореного суду. Тобто за цим правилом, ОАСК мав би продовжувати свою роботу, поки не розпочав повноцінну роботу із новими суддями Київський міський окружний адміністративний суд.

Але реформатори вирішили зробити виняток. Паралельним законом від 13.12.2022 № 2826-IX були внесені зміни до «Прикінцевих

та перехідних положень», за якими правило ч.6 ст.147 закону має застосовуватись з урахуванням особливостей, визначених законом про ліквідацію ОАСК (читай – не застосовується взагалі). Іншими словами, Президент запропонував, а нардепи свідомо пішли на порушення системи забезпечення функціонування судової влади.

При цьому не було опрацьовано навіть фінансової складової ініціативи. Реалізовувати закон про ліквідацію ОАСК планувалося «у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на відповідний рік на фінансування органів у системі правосуддя».

Штатні експерти-науковці Верховної Ради попереджали про некоректність такого підходу. Адже Бюджетний кодекс визначав (ст.51), що у разі утворення державних органів у поточному бюджетному періоді забезпечення їх діяльності у цьому періоді здійснюється в межах видатків, передбачених державним органам, які ліквідуються або реорганізуються у зв'язку з утворенням таких нових державних органів. У разі ліквідації або реорганізації державних органів у поточному бюджетному періоді забезпечення їх діяльності у наступних бюджетних періодах до завершення процедур ліквідації або реорганізації здійснюється в межах видатків, передбачених новим державним органам, які визначені правонаступниками чи яким передаються функції органів, що ліквідуються або реорганізуються.

Тобто єдиною метою реформи було усунення суддів ОАСК від правосуддя, незважаючи на очевидні негативні наслідки для громадян та бюджету країни.

Що ж ми отримали сьогодні? Окремі факти навела Державна судова адміністрація у відповідь на наш запит.

По-перше, процедура ліквідації ОАСК досі триває. ДСАУ зі свого боку видала наказ «Про утворення ліквідаційної комісії Окружного адміністративного суду міста Києва та затвердження плану заходів з ліквідації» від 20.12.2022 №477 та на цьому її робота закінчилася. Бо відповідальним за передачу справ була визначена голова ліквідаційної комісії.

По-друге, ще у лютому 2022 року було проведено державну реєстрацію юридичної особи – Київського міського окружного адміністративного суду. Ця юридична особа отримала запис у реєстрі, ідентифікаційний код, юридичну адресу (у тому ж будинку на вул.Липська, де розташована ДСАУ) та т.в.о керівника апарату. Суд навіть має електронну поштову скриньку. Але це все формальні ознаки існування. І в бізнесі такі підприємства називають фіктивними.

Адже, по-третє, хоча рішенням Вищої ради правосуддя і було визначено тимчасову кількість суддів у Київському міському окружному суді на рівні 51 одиниці, усі ці посади наразі є вакантними. І станом на сьогодні новий суд так і не розпочав діяльності. З моменту його створення справи цим судом не розглядалися взагалі.

Водночас півсотні суддів ліквідованого ОАСК досі продовжують отримувати виплати, а загальний розмір нарахованої винагороди суддям ОАСК становив:

2023 рік – 71,3 млн. грн.

2024 рік – 75,2 млн. грн.

2025 рік (січень—лютий) – 10,1 млн. грн.

При цьому у суму 157 млн грн не враховані видатки на апарат, який, за наявними даними, складається з 24 працівників.

Такі виплати грошей у ДСАУ пояснили дуже просто: згідно зі ст.135 закону «Про судоустрій

і статус суддів» суддівська винагорода регулюється цим законом та не може визначатися іншими нормативно-правовими актами. Що ж, закон є закон.

І це вкотре підтверджує, що законодавець, хоча і мав би передбачити всі аспекти реформи, цього не зробив. Справи досі передані не були. І навіть за умови швидкої реалізації чергового етапу з утворенням ще двох судів, а також набору суддів до Київського міського окружного адміністративного суду, ситуація тут навряд покращиться. Доступ громадян до правосуддя ускладнено у сотнях тисяч проваджень, які є справами проти держави!

І хоча суддів ліквідованого ОАСК, які продовжують отримувати зарплату, можна було б перевести до інших установ, які відчують кадровий голод, цього робити не стали.

Отже, єдиними помітними наслідками реформи адміністративної юстиції стали блокування доступу громадян до правосуддя та невинновдані додаткові витрати з державного бюджету.

Винних при цьому немає, а розгляд справ в ЄСПЛ у зв'язку з блокуванням системи адміністративної юстиції – це лише питання часу (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/166438-naslidki_likvidacii_oask_blokuvannya_dostupu_gromadyan_do_pr.html). – 2025. – 8.04).

В. Крейденкова, О. Волошин, Українська правда: Верховний Суд на роздоріжжі: врятувати себе чи недоброчесних суддів

Нещодавно Уряд дав старт реформі Верховного Суду (ВС) – зареєстрував законопроект у разі прийняття якого всі судді будуть зобов'язані пройти перевірку. Цьому передувала позиція Європейського Союзу, який після викриття корупції Голови ВС Всеволода Князева неодноразово вказував на потребу викоринити корупційні ризики.

Після літа 2024 року в офіційних документах ЄС з'явилася згадка фактично нової причини для такої перевірки – Велика Палата Верховного Суду (ВП ВС) прийняла

рішення у так званій справі судді Усатого, яке підірвало кваліфікаційне оцінювання 180 суддів, результатом якого могли бути їх звільнення. Зокрема, Європейська Комісія у своєму звіті щодо прогресу України за 2024 рік прямо вказує на це рішення.

Попри увагу суспільства та ЄС, Верховний Суд продовжує рятувати суддів від оцінювання і можливого звільнення.

Наступним суддею, який матиме «шанс» врятуватися від оцінювання, є суддя Господарського суду міста Києва Дмитро

Баранов. ВП ВС розглядатиме його справу 24 квітня. Раніше він отримав негативний висновок Громадської ради доброчесності (ГРД), однак попередній склад ВККС вирішив, що суддя відповідає займаній посаді.

У висновку йшлося, що суддя був у колегії, що зобов'язала Київську міську раду укласти договір оренди землі з підприємством. Важливо, що земля була дуже близько до Софії Київської, а на ній мав зводитися багатоповерховий будинок. Це створювало ризик для культурної спадщини. Це не єдине сумнівне рішення щодо землі, згадане у висновку. Також Дмитро Баранов був у колегії суддів, яка і в іншій справі фактично дозволила будівництво по вулиці Гончара, що поруч Софії Київської. Це будівництво викликало занепокоєння в суспільстві та ЮНЕСКО.

Окрім того, 7 травня відбудеться засідання Касаційного адміністративного суду у складі ВС щодо екссудді Господарського суду міста Києва Інни Отрош. За висновком ГРД, суддя неодноразово відвідувала тимчасово окупований Крим та Росію після початку війни у 2014 році. Під час засідання вона виправдовувалася тим, що «вина тих органів, які не забезпечили державну недоторканість кордонів в свій час і певними засобами». Також Інна Отрош має у власності майно, вартістю мільйони гривень. У неї та родини згідно з офіційними джерелами не було достатньо коштів щоби його придбати.

У жовтні минулого року її вже звільнила Вища рада правосуддя (ВРП) за рекомендацією Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС). Цю рекомендацію ВККС прийняла у повному складі одноголосно. Водночас Інна Отрош намагається довести, що її звільнення у 2024 є незаконним, а оцінювання вона успішно завершила ще у 2019 році. Екссуддя посилається власне на згадану позицію ВП ВС у справі щодо судді Усатого.

Перед цими важливими засіданнями нагадаємо, як саме Верховний Суд став рятівником недоброчесних суддів.

Справа Усатого та чому вона важлива

13 червня 2024 року ВП ВС своїм рішенням дозволила судді Віталію Усатому

не завершувати кваліфікаційне оцінювання, яке могло закінчуватися звільненням. ВП ВС вказала це попри наявність негативного висновку Громадської ради доброчесності та вимоги закону провести ще одне засідання щодо судді у повному складі ВККС.

При цьому така позиція стала великим сюрпризом, адже до цього сам суд неодноразово повторював в рішеннях протилежну позицію – якщо є негативний висновок ГРД, а 3-4 члени ВККС вважають, що суддя відповідає займаній посаді, фінальне рішення за повним складом комісії. Примітно, що така позиція викладена, в тому числі у рішенні щодо екссудді Інни Отрош. На відхилення від своєї минулої практики в тому числі звертає увагу Європейська Комісія.

Це рішення важливе, адже на таку ж позицію почали розраховувати майже дві сотні суддів, які мали негативні висновки ГРД та очікували засідання ВККС у повному складі.

Реакція органів суддівського (само) врядування

Після ухвалення рішення щодо судді Усатого, ГРД та громадські організації закликали ВККС та ВРП, органи які відповідальні за оцінювання та звільнення суддів, продовжити виконувати свої функції слідуючи раніше уставленій позиції ВС.

ВККС продовжила оцінювати таких суддів, чим продемонструвала свою спроможність. Наприклад, свої рекомендації на звільнення отримали суддя Оболонського районного суду міста Києва Олександр Луценко, який є «суддею Майдану», та суддя Господарського суду Харківської області Олег Дзюба, у якого колишня дружина (розлучення відбулося незадовго до оцінювання) вірогідно набула громадянство РФ та займалася бізнесом в країні-агресорці.

У рішенні щодо останнього ВККС акцентувала, що по суті ВП ВС у своєму рішенні щодо Усатого змінила підхід в окремо взятій справі, а не сформулила новий висновок, який слід застосовувати у всіх схожих випадках.

Водночас позиція ВККС не була одностайною. Наприклад, до рішення щодо «судді Майдану» Олександра Луценка

висловили окремі думки чотири члени комісії: Людмила Волкова, Олег Коліуш та Віталій Гацелюк з Русланом Мельником.

ВККС донедавна проводила засідання щодо суддів зі «списку суддів Усатого». Водночас останнім часом ця практика припинилася.

Певною мірою революційним було рішення ВРП щодо звільнення судді Інни Отрош у жовтні 2024 року. У ньому конституційний орган вказав, що ВП ВС не зазначала про відступ від своїх попередніх висновків і не навела вагомих підстав для цього, як це вимагається. Фактично ВРП вказала, що рішення щодо судді Усатого не є перешкодою для розгляду питання про звільнення суддів.

Проте і ВРП припинила надалі приймати рішення щодо цієї категорії суддів, попри наявність кількох рекомендацій про звільнення. Таке припинення сталося в момент, коли від ВРП найбільше очікували чіткої позиції та лідерства в очищенні судової системи, що відповідало б статусу «конституційного органу» не лише на словах.

Натомість на захист цих суддів стала Рада суддів України (РСУ). Її голова Богдан Моніч відомий згадкою на «плівках Вовка», оприлюднених НАБУ. На них йшлося про вплив ексголови Окружного адміністративного суду міста Києва на процедуру обрання Богдана Моніча головою.

6 березня РСУ звернулася до ВККС із закликом припинити дії, які суперечать правовим позиціям ВС. Таке звернення можна сприйняти як тиск на комісію.

Іронія в тому, що уставленою позицією ВС є власне протилежна позиція, ніж в наведених РСУ рішеннях.

Чого чекати від Верховного Суду

Зараз ситуація щодо розгляду про відповідність займаній посаді майже 180 суддів виглядає замороженою. Водночас ВС якраз активно продовжує розглядати ці справи та далі поглиблювати кризу, яку створили самі судді Верховного Суду.

Зокрема, згаданий суддя Дмитро Баранов чекає фінального розгляду у Великій Палаті ВС 24 квітня. Також суддя Святошинського районного суду міста Києва Тарас Заєць, який кинув під варту учасника Революції Гідності, у березні також отримав позитивне рішення у своїй справі – суд фактично вказав, що проведення засідання щодо нього, є протиправним.

Зараз ВС стоїть на порозі свого оцінювання і суспільство уважно стежить за розглядом справ щодо недоброчесних суддів. Очевидно, що воно запам'ятає кожне рішення, яке дозволило залишитися на посаді недоброчесним суддям (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2025/04/24/7508860/>). – 2025. – 24.04).

Б. Мохончук, П. Романюк, ОПОРА: Парламент повоєнного часу: чому знову говорять про зменшення кількості депутатів?

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну та спричинені ним глибокі демографічні зміни, зокрема суттєве зменшення фактичної кількості населення через вимушену міграцію й тимчасову окупацію територій, неминуче ставлять питання про ефективність моделі представництва громадян у єдиному законодавчому органі країни – Верховній Раді України. Детальніше з різними оцінками кількості населення України можна ознайомитися в дашборді «Демографія та

міграція українців», який створила Громадянська мережа ОПОРА.

На цьому тлі знову активізувалася дискусія про доцільність скорочення кількісного складу Верховної Ради. Так, нещодавно глава парламенту Руслан Стефанчук зазначив, що питання скорочення кількості народних депутатів «без сумніву, постане в українському суспільстві». Він прямо пов'язав таку необхідність з об'єктивним зменшенням кількості населення України, підкресливши, що

представництво за часів, коли в країні було 52 мільйони громадян, і зараз, коли їх «набагато менше», потребує перегляду. Спікер вважає цифру в 300 депутатів реальним орієнтиром для майбутніх дискусій. Також він згадав про президентську ініціативу зі зменшення кількісного складу парламенту, що була зареєстрована ще в 2019 році, – законопроект про внесення змін до Конституції №1017 (далі – законопроект, законопроект №1017), який так і не був остаточно схвалений.

Важливо відзначити, що ідея скорочення депутатського корпусу доволі популярна в суспільстві, що може бути пов'язано з низьким рівнем довіри до парламенту. За даними КМІС, із 2021 року довіра до парламенту залишається низькою (за винятком 2022 року, коли рівень довіри в 35% на 1% перевищував рівень недовіри), а станом на грудень 2024 року становила тільки 13% (натомість рівень недовіри сягає 68%). Утім, спиратися винятково на результати опитувань не варто: у підсумку може вийти, що більшість громадян підтримуватимуть зменшення чисельності представницького органу до 150, 100, 40 осіб або ж узагалі ліквідацію його як інституції (такі пропозиції кияни озвучували журналістам), що буде відвертим популізмом.

Народні депутати, політологи та юристи висловлювали різні ставлення до окресленої ідеї. Серед аргументів «за» виокремлюють високий суспільний запит, зменшення кількості населення в Україні та скорочення видатків на утримання парламенту. Серед аргументів «проти» – зменшення представницького характеру парламенту (менше верств населення буде представлено), підвищення ризику впливу на народних депутатів (особливо після скасування їхнього імунітету), відсутність точних даних про кількість населення та кореляції (з точки зору як міжнародних стандартів, так і зарубіжного досвіду) між кількістю депутатів та населення або ефективністю роботи парламенту. Крім того, саму цю ідею називають популізмом і відволіканням уваги.

У цьому матеріалі ОПОРА розповідає про законодавчі ініціативи, конституційні перепони, зарубіжний досвід та потенційні наслідки

зменшення кількості депутатів для політичної системи України, а також вплив таких змін на післявоєнні вибори.

Історія ініціатив зменшення кількісного складу парламенту

Питання про зменшення кількості депутатів з 450 до 300 було одним із чотирьох питань, винесених на всеукраїнський референдум за народною ініціативою (про який можна більш детально дізнатися з нашого матеріалу про український досвід референдумів), який проголосив тодішній президент Леонід Кучма. Більшість громадян (майже 90%) підтримали цю ідею. Водночас вона була пов'язана з пропозицією запровадження двопалатного парламенту, що поставило би питання кількості нової палати і могло логічно призвести до зміни його загального складу. Однак Верховна Рада не імплементувала результатів референдуму шляхом внесення відповідних змін до Конституції.

Після цього ідею зменшення кількісного складу парламенту час від часу актуалізували різні політичні сили – як спосіб підвищення ефективності роботи Верховної Ради, зменшення державних витрат та посилення відповідальності депутатів.

Найбільш наближеною до реалізації була ініціатива Президента Володимира Зеленського. У 2019 році він вніс до парламенту законопроект №1017 про внесення змін до статей 76 та 77 Конституції України, який було визначено як невідкладний, але так і не затверджено остаточно. Детальніше про цей законопроект ітиметься нижче.

Востаннє перед повномасштабним вторгненням питання скорочення кількісного складу парламенту до 300 депутатів порушували на спірному опитуванні, ініційованому Президентом Володимиром Зеленським, яке відбувалося в день голосування на місцевих виборах 2020 року. Детальніше про його недоліки ОПОРА писала раніше. В підсумку тогочасний глава партії «Слуга народу» Олександр Корнієнко повідомив, що зменшення кількості нардепів підтримали 89% учасників опитування, а проти виступили 7%.

Після тривалої паузи питання зменшення кількості депутатів парламенту знову актуалізував його очільник. Однак реалізація цієї ідеї на сьогодні неможлива через заборону на внесення зміни до Конституції України в умовах воєнного стану.

Законопроект №1017 передбачає зменшення кількісного складу парламенту, з 450 до 300 депутатів та його формування за пропорційною виборчою системою. 4 лютого 2020 року його попередньо схвалив парламент, але для остаточного ухвалення потрібно було щонайменше 300 голосів на наступній черговій сесії, і процес внесення змін не просунувся далі цієї стадії.

Перед цим, 16 грудня 2019 року Конституційний Суд, надав Висновок № 8-в/2019 у справі щодо законопроекту №1017, в якому визнав конституційним зменшення чисельно складу парламенту. Зокрема, у документі вказано, що зменшення конституційного складу Верховної Ради України не впливає на представницьку функцію органу законодавчої влади в Україні, не чинить втручання у здійснення ним конституційно визначених повноважень.

Водночас Конституційний Суд висловив деякі застереження. Так, положення про зменшення конституційного складу Верховної Ради України до 300 народних депутатів України слід розглядати у взаємозв'язку з положеннями Основного Закону, які визначають певну (конкретну) кількість народних депутатів. Під час внесення таких змін має бути дотримана домірність і збережена системність усіх положень Конституції. Хоча остання передбачає у певних випадках взаємозв'язок реалізації народними депутатами своїх повноважень із конституційним складом парламенту (наприклад, вимагається голосування більшістю за звичайні законопроекти і 2/3 за конституційні, 3/4 за імпічмент Президента), у деяких випадках ідеться про фіксовану кількість. Наприклад, статті 150 та 151 Основного Закону визначають право щонайменше 45 народних депутатів (тобто однієї десятої від чинного конституційного складу) на звернення до Конституційного Суду

України. Суд наголосив, що в такому випадку зі зменшенням конституційного складу не відбувається домірного зменшення кількості народних депутатів України, внаслідок чого ускладнюється можливість їх звернення до Конституційного Суду України, що може призвести до обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Також законопроект передбачає доповнення перехідних положень Конституції, відповідно до яких Верховна Рада України, обрана до набрання чинності зазначеним Законом, продовжує виконувати свої повноваження до наступних виборів народних депутатів України (тобто парламент з конституційним складом в 450 депутатів продовжує діяти до наступних виборів, де обиратимуть 300 представників). На думку Конституційного Суду, це суперечить ст. 90 Конституції, відповідно до якої повноваження парламенту припиняються у день відкриття першого засідання парламенту нового скликання, і може призвести до розриву в часі між моментом (днем) припинення повноважень парламенту і моментом (днем) набуття їх новообраним парламентом, а отже, до порушення конституційного принципу безперервності функціонування законодавчої влади.

Таким чином, незважаючи на попереднє схвалення парламентом цього законопроекту, врахувати застереження Конституційного Суду можливо лише шляхом подання нового законопроекту про внесення відповідних змін до Конституції.

Зарубіжний досвід

Обговорення оптимальної кількості народних депутатів для України часто супроводжується зверненнями до зарубіжного досвіду. Однак аналіз практики інших країн, як зазначають експерти Громадянської мережі ОПОРА, свідчить про таке:

Відсутність єдиного стандарту: Кількість членів парламенту (звичай нижньої палати або однопалатного парламенту) значно варіюється в різних країнах навіть зі схожою кількістю населенням чи формою правління. Не існує загальновизнаної наукової методики,

яка б визначала «ідеальну» кількість депутатів. Наприклад, за результатами виборів 23 лютого 2025 року до Бундестагу в Німеччині (населення ~84 млн) пройшли 630 депутатів, тоді як Палата представників США (населення ~347 млн) складається з 435 членів (фіксована кількість). Велика Британія (~69.4 млн населення) має 650 депутатів у Палаті громад, а сусідня Франція (~66.6 млн населення) – 577 депутатів Національних зборів. Як бачимо, різниця навіть між великими європейськими демократіями доволі суттєва.

Роль населення: Кількість населення є важливим, але не єдиним чинником. Свого часу політолог Рейн Таагепера разом з колегою Метью С. Шугартом проаналізував низку парламентів світу і встановив, що розмір найбільшого національного законодавчого органу на сьогодні має тенденцію наближатися до кубічного кореня населення – числа, яке при подвійному множенні на себе дає популяцію населення з правом голосу. Однак багато країн суттєво відхиляються від цього показника в той чи інший бік. Так, для Індії (понад 1,4 млрд населення) закон передбачав би понад 1100 депутатів у нижній палаті (Лок Сабха), а їх 543; для США (~347 млн) – близько 690, а їх 435. Водночас у Німеччині фактична кількість депутатів Бундестагу (630) виявилася значно більшою за теоретичний показник (близько 436).

Історичні та політичні чинники: Часто поточна кількість депутатів є результатом історичного розвитку, політичних компромісів під час ухвалення конституції чи проведення реформ, а не розрахунку за формулою. Наприклад, розмір парламентів міг визначатися під час об'єднання країни (як у Німеччині), внаслідок поступових історичних реформ та зміни виборчих систем (як у Великій Британії), або бути закріпленим у конституції як політичний компроміс (як фіксована кількість членів Палати представників США з початку XX століття).

Норми представництва: Деякі країни встановлюють у конституціях чи законах певні норми представництва (наприклад, 1 депутат на певну кількість тисяч виборців або мешканців). Однак ці норми можуть змінюватися, а

реальна кількість депутатів може коригуватися з огляду на необхідність представлення адміністративно-територіальних одиниць. Наприклад, у Німеччині кількість депутатів Бундестагу не є фіксованою і залежить від результатів виборів за змішаною системою. У США, хоча загальна кількість членів Палати представників фіксована, місця періодично перерозподіляють між штатами за результатами перепису населення, щоб зберегти зв'язок з кількістю мешканців.

Гарантії представництва: У деяких країнах існують механізми гарантованого мінімального представництва для певних регіонів, автономій чи меншин, що також впливає на загальну кількість депутатів парламенту.

Баланс між представництвом та ефективністю: Менша кількість депутатів може сприяти оперативності, але нести ризики для представництва. Більша кількість може краще відображати різноманіття суспільства, але ускладнювати роботу парламенту та збільшувати витрати.

Можливі наслідки та вплив на вибори у повоєнний період

Таке зменшення кількості депутатів впливатиме на представництво й ефективність роботи парламенту. Так, кожен депутат представлятиме значно більше виборців, що може послабити зв'язок між депутатами та їхніми округами/регіонами. Крім цього, існує ризик недопредставлення інтересів менш населених регіонів або меншин, особливо якщо виборча система не матиме компенсаторних механізмів.

Необхідність забезпечення представництва ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, мешканців деокупованих та потенційно реінтегрованих територій, врахування демографічних змін – усе це робить питання представництва особливо чутливим у післявоєнний період. Зменшення кількості депутатів у цей час може бути сприйняте як обмеження можливостей для представлення інтересів зазначених вразливих груп.

Ефективність роботи парламенту може як покращитися (менший склад може бути більш

передбачуваним та швидше приймати рішення), так і погіршитися (адже менша кількість депутатів може призвести до зменшення патронатної служби для роботи в комітетах, що може знизити якість законодавчої роботи та парламентського контролю, навантаження на кожного депутата зросте, а після обмеження депутатської недоторканності реформою 2019 року при зменшенні кількості народних обранців може підвищитися ризик впливу на них). Утім, можуть бути зменшені витрати на утримання парламенту, зокрема на зарплати депутатів і їхніх помічників, хоча в масштабах держбюджету економія може бути не надто значною порівняно з потенційними ризиками для представництва.

Скорочення парламенту, ймовірно, сприятиме консолідації партійної системи, оскільки меншим партіям буде складніше долати ефективний бар'єр. Це може призвести до стабільніших коаліцій, але й до меншого плюралізму. Скорочення кількості розподілених мандатів може дещо полегшити адміністрування повоєнних виборів за пропорційною системою з відкритими списками, хоча й не буде настільки легким, як за мажоритарної (від якої Україна нарешті змогла відмовитися через те, що вона сприяє підкупу та зловживанню адміністративним ресурсом), тому такий аргумент навряд чи буде визначальним.

Висновки

Досвід демократичних країн свідчить, що визначення кількісного складу парламенту є переважно політико-правовим вибором кожної країни, який враховує її історію,

кількість населення, адміністративно-територіальний устрій та уявлення про належне представництво й ефективність. Хоча порівняння з іншими державами корисне, воно не дає готової відповіді для України. Рішення про скорочення чи збереження поточної кількості депутатів Верховної Ради слід приймати з урахуванням українського контексту, позицій Конституційного Суду та потенційних наслідків, особливо в чутливий повоєнний період.

Попри те, що Конституційний Суд визнав зменшення кількості депутатів до 300 конституційно можливим (за певних умов і з дотриманням процедури), ця ідея тягне за собою значні потенційні наслідки. Ключовими ризиками є погіршення представництва інтересів громадян та регіонів, а також непередбачуваний вплив на партійну систему і якість законодавчої роботи. Вплив на виборчий процес критично залежатиме від конкретної моделі виборчої системи, яка супроводжуватиме таке зменшення.

Наразі, під час дії воєнного стану, внесення змін до Конституції неможливе. Однак в умовах повоєнного відновлення та необхідності реінтеграції суспільства до цієї ідеї слід підходити особливо обережно. Про те, які зміни, на нашу думку, потребують врахування, оскільки можуть покращити роботу парламенту і народних обранців, читайте у матеріалі ОПОРИ «Реформа законодавства щодо статусу народного депутата України й етичних стандартів депутатської діяльності» (ОПОРА (<https://www.oporaua.org/parliament/parlament-povoyennogo-chasuchomu-znovu-govoryat-pro-zmenshennya-kilkosti-deputativ-25686>). – 2025. – 23.04).

М. Яжинська, Юридична газета: Розвиток цифрового правосуддя в міжнародному контексті: впровадження технологій у правову систему

Сучасний розвиток цифрових технологій дає унікальну можливість трансформувати традиційні правові системи та значно покращити доступ до правосуддя. Циф-

рове правосуддя, що передбачає застосування новітніх технологій у правовій сфері, відкриває нові перспективи як для національних, так і для міжнародних судових систем. Викор-

ристання штучного інтелекту (ШІ), блокчейн-технологій, електронного правосуддя дозволяє оптимізувати судові процеси, знизити витрати на адміністративні процедури, зробити судочинство більш прозорим і доступним. Також це сприяє глобалізації правових відносин та посиленню співпраці між державами у правовій сфері.

Впровадження штучного інтелекту в правосуддя

Штучний інтелект стає одним з найважливіших інструментів у розвитку цифрового правосуддя. Застосування алгоритмів машинного навчання та обробки великих обсягів даних дозволяє значно прискорити процеси аналізу документів і прийняття судових рішень. Особливо це важливо в контексті міжнародного правосуддя, де велика кількість справ часто включає різні юрисдикції та правові системи, що вимагає додаткових ресурсів для розгляду.

Автоматизація судових процесів та покращення доступу до правосуддя: ШІ дозволяє автоматизувати рутинні процеси, такі як перевірка документів, складання проєктів судових рішень і навіть прогнозування результатів справи. Сучасні алгоритми здатні аналізувати тисячі судових прецедентів і допомагати суддям приймати обґрунтовані рішення. Це дозволяє суттєво скоротити час на розгляд справ і знизити адміністративні витрати, що особливо важливо в міжнародному контексті, де кожен день може коштувати значних фінансових ресурсів.

Інтелектуальний аналіз доказів і підвищення точності рішень: Оскільки міжнародні справи часто включають великий обсяг документації, штучний інтелект може допомогти ефективно обробляти й аналізувати ці матеріали. Алгоритми можуть швидко знаходити відповідні факти і права, на основі яких приймаються судові рішення, а також сприяти виявленню повторюваних шаблонів чи попередніх судових рішень, що можуть бути корисними для поточної справи.

Вирішення спірних питань у реальному часі: За допомогою ШІ можливо створювати

«електронні суди», де судді і учасники процесу можуть отримати автоматизовані пропозиції щодо можливих рішень у справах. Це не означає повне заміщення людської участі, але надає юристам та суддям інструменти для ефективнішого аналізу матеріалів справи і прийняття рішення на основі об'єктивних даних.

Блокчейн в судових процесах

Технологія блокчейн, хоча вона стала популярною через криптовалюту, має великий потенціал і в правовій сфері. Блокчейн забезпечує незмінність і захист інформації, що робить її ідеальним інструментом для використання в правосудді, особливо в міжнародних справах.

Незмінність доказів і безпека даних: Одна з головних проблем у судових процесах, як на національному, так і на міжнародному рівнях, це підrobка або втрата доказів. Блокчейн надає можливість створювати абсолютно прозорі і незмінні записи, що гарантує автентичність доказів, представлених у суді. Ця технологія дозволяє забезпечити високу ступінь захисту інформації і запобігає будь-яким спробам маніпулювати даними в процесі судового розгляду.

Міжнародна інтеграція доказів: У міжнародних справах, де суди різних країн мають різні вимоги до оформлення доказів і процедур, блокчейн дозволяє створювати єдиний універсальний реєстр, що зберігається на дистрибутивних серверах. Це дозволяє сторонам вільно обмінюватися документами без порушення цілісності або безпеки даних.

Смарт-контракти та автоматизація виконання зобов'язань: Смарт-контракти, які працюють на основі технології блокчейн, можуть автоматизувати виконання умов міжнародних угод і контрактів. Це дозволяє зменшити витрати на юридичне супроводження та забезпечити швидке виконання зобов'язань у межах правового поля кількох країн.

Перспективи електронного правосуддя в міжнародних справах

Електронне правосуддя стало основою для розвитку сучасних судових систем. Інтеграція

електронних платформ для подачі документів, проведення судових засідань і навіть виносіння рішень у режимі онлайн дозволяє зменшити витрати на фізичну присутність в суді та прискорити процеси судочинства.

Застосування відеоконференцій і онлайн-слухань: Міжнародні суди вже використовують відеоконференції для проведення засідань, що дозволяє сторонам справи брати участь у процесі, перебуваючи в різних кутках світу. Це не тільки знижує витрати на поїздки і логістику, але й дозволяє залучати кваліфікованих фахівців, що знаходяться за межами країни, де проходить судовий процес.

Електронна подача та обмін документами: Все більше правових систем у світі впроваджують онлайн-платформи для подачі документів, що дозволяє сторонам процесу обмінюватися позовами, доказами та іншими матеріалами без фізичного відвідування суду. Це особливо важливо в міжнародних справах, де кожен процес може мати міжнародні елементи і вимагати оперативного обміну великою кількістю документів.

Системи онлайн-реєстрації судових рішень: Важливим аспектом електронного правосуддя є можливість реєстрації судових рішень в єдиних електронних реєстрах. Це дозволяє не тільки зберігати всю інформацію у зручному і доступному форматі, але й забезпечити доступність цих рішень для всіх зацікавлених осіб, що може допомогти запобігти зловживанням і зменшити корупційні ризики.

Моя особиста думка

Поглиблений досвід роботи в галузі права та вивчення технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та електронне правосуддя, дозволяють мені з упевненістю стверджувати, що цифрове правосуддя має великий потенціал для трансформації міжнародних судових процесів. Це дозволить знизити бар'єри

доступу до правосуддя, зробити його швидким і ефективним, а також забезпечити більшу прозорість і справедливість у розгляді справ.

А втім, важливо зазначити, що використання новітніх технологій у правосудді не повинно зводити людський фактор до мінімуму. Технології допомагають полегшити і прискорити процеси, але остаточне прийняття рішень повинно залишатися за професійними суддями та адвокатами, які можуть інтерпретувати складні правові питання та враховувати унікальність кожної конкретної ситуації.

На мою думку, найбільші перспективи цієї трансформації з'являться в міжнародних справах, де технології, як-от блокчейн і ШІ, можуть значно спростити процеси, зробити їх більш прозорими та доступними для громадян з різних країн. Водночас важливо пам'ятати, що, попри технічні досягнення, правосуддя завжди повинно залишатися засобом досягнення справедливості, а не лише швидкого вирішення юридичних проблем.

Висновок

Цифрове правосуддя вже стає невід'ємною частиною сучасної правової системи. Штучний інтелект, блокчейн і електронні платформи для судочинства відкривають нові можливості для поліпшення ефективності і доступності міжнародних судових процесів. Водночас ці технології повинні доповнювати, а не замінювати людину, залишаючи в руках фахівців вирішення ключових правових питань. Зважаючи на це, майбутнє цифрового правосуддя виглядає багатообіцяюче, особливо в контексті міжнародної співпраці (*Юридична газета (https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/rozvitok-cifrovogo-pravosuddya-v-mizhnarodnomu-konteksti-vprovadzhennya-tehnologiy-u-pravovu-sistemu.html)*. – 2025. – 3.04).

Ю. Москаленко, lexinform.org. Юридичні новини України: Децентралізація: коли все складно...

Чому центр й органи місцевого самоврядування (далі – ОМС) по-різному бачать держнагляд і завершення цієї реформи?

За версією європейських партнерів, реформа децентралізації в Україні стала найуспішнішою. Однак навіть попри те, що місцева влада отримала гроші та повноваження, подальші зміни все ж стали на паузу, пише Інна Ведернікова в статті «Законопроект № 4298. Чи зможуть центральна та місцева влади подолати розкол заради держави?».

Із держнаглядом не складається

«Повноваження – гроші – нагляд. Три кити, на яких мала б триматися децентралізація в Україні. Гроші та повноваження громади отримали, нехай навіть війна внесла свої корективи та центральна влада «повідкушувала» й те, і те. А от із наглядом за органами місцевого самоврядування з боку держави вже 11 років як не складається», – пише авторка.

На минулому тижні між профільним комітетом Верховної Ради та Асоціацією міст України (АМУ) почався черговий виток протистояння, суть якого полягає в баченні функції держнагляду. Для уряду (читай – Банкової) це інструмент впливу й підконтрольності. Однак для громад – це потенційна загроза повернутися до централізованого ручного управління.

До того ж, земельна реформа та децентралізація пішли в різних напрямках, вважають експерти. «За заочним двобоєм позицій виконавчого директора АМУ Олександра Слобожана та голови підкомітету з питань адміністративно-територіального устрою профільного комітету Верховної Ради народного депутата від «Слуги народу» Віталія Безгіна цікаво спостерігати – обидва розумні й політично підковані. Але стає дедалі очевиднішим: цей «діалог» «хоронить» реформу, яку наші європейські партнери вже визнали найуспішнішою й очікують її логічного завершення», – пише пані І. Ведернікова.

Зокрема, на минулому тижні профільний комітет ВРУ вчоргове відклав розгляд законопроекту № 4298 про внесення змін до закону про місцеві державні адміністрації (МДА). Документ ухвалили в першому читанні ще 2020 року. Тоді його підтримали всі ключові стейкхолдери.

Авторка пояснила, що цей законопроект – не просто чергова спроба внести зміни до профільного закону. Це каркас, на якому потім має будуватися нова модель системи державного управління. Україна зобов’язалася її запровадити, реформуючи місцеві адміністрації. Це – ключовий момент для завершення реформи децентралізації, євроінтеграції та відбудови регіонів після війни. Однак у гру вступила політика. І при підготовці до другого читання проєкт закону неодноразово змінювався. При чому ці зміни завжди стосувалися виключно посилення повноважень центральної влади. Цьому очікувано почала опиратися Асоціація міст України, яка має власні причини уникати запровадження державного нагляду.

Реформа на паузі

Реформі децентралізації виповнилося вже десять років, але вона й досі далека від завершення. «Так, в умовах падіння довіри суспільства як до центральної, так і до місцевої влади, дискредитованих через корупцію та некомпетентність, найуспішніша реформа стала на паузу. Й це за тиждень до дедлайну ухвалення ключового закону з євроінтеграційного плану. Мінус 400 мільйонів євро з бюджету-2025. Плюс ще один розрив всередині країни, яка воює і на яку водночас нещадно тиснуть зовнішні вороги й «союзники», – додала Інна Ведернікова.

Нагадаємо, 24 березня профільний комітет відправив на доопрацювання законопроект про місцеві держадміністрації, тоді як АМУ взагалі підтримує альтернативний проєкт закону. Своєю чергою генеральний секретар Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи Мат’є Морі наголосив, що в законопроекті № 4298 «Про

внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади

в Україні» потрібно врахувати рекомендації Конгресу Ради Європи (*lexinform* (<https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/detsentralizatsiya-koly-vse-skladno/>). – 2025. – 24.04).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

23 квітня 2025 року заступниця Голови Вищої ради правосуддя Оксана Кваша долучилася до обговорення результатів дослідження «Огляд демократичних інституцій України під час війни: судова система (2024)». У межах заходу було представлено ключові висновки щодо функціонування судової влади в умовах війни у 2024 році.

У своєму виступі Оксана Кваша наголосила на стійкості судової влади, яка, незважаючи на критичні обставини, значний кадровий дефіцит, надмірне навантаження, постійний стрес та щоденну небезпеку через ракетні обстріли, особливо на прифронтових територіях, продовжує виконувати свою основну місію – захист прав і свобод людини.

Також вона ознайомила учасників заходу з ключовими досягненнями Вищої ради правосуддя у 2024 році. Зокрема, Рада ухвалила рішення про подання Президентові України щодо призначення 471 судді, затвердила Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики, а також створила Службу дисциплінарних інспекторів, яка розпочала роботу 23 грудня 2024 року. Між інспекторами здійснено автоматизований розподіл дисциплінарних проваджень, за якими на той момент не було прийнято рішень про відкриття справ (таких скарг налічувалося орієнтовно 11 тисяч).

Відповідно до Плану заходів з виконання рекомендацій Європейської Комісії, представлених у Звіті про прогрес України в рамках Пакета розширення Європейського Союзу 2024 року, Вища рада правосуддя визначена відповідальним органом за розгляд до кінця серпня 2025 року 10 % старих дисциплінарних проваджень щодо суддів, не вирішених станом на 31 грудня 2023 року. Вже на кінець квітня 2025 року Служба

дисциплінарних інспекторів розглянула 14 % таких справ, що значно перевищує плановий показник та демонструє ефективність впроваджених змін.

Доповідачка також нагадала, що відповідно до Плану України (Ukraine Facility), до кінця 2025 року має бути вирішено щонайменше 20 % старих дисциплінарних справ.

Оксана Кваша звернула увагу на актуальні виклики у роботі ВРП, зокрема – неповний склад Ради. Наразі відсутні 6 членів: по дві вакансії за квотами Президента України, 3'їзду суддів України та 3'їзду адвокатів України. Вона висловила думку, що для забезпечення інституційної спроможності та безперервності роботи Ради необхідно на законодавчому рівні передбачити можливість продовження повноважень діючих членів до моменту призначення нових.

Позитивним сигналом стало зростання зацікавленості у суддівській професії – на 1800 вакансій у судах першої інстанції подали документи 8549 кандидатів. Це, за словами Оксани Кваші, є свідченням потенціалу для формування сильної, доброчесної судової спільноти.

Підсумовуючи, вона зазначила, що судова влада виявила свою здатність функціонувати в екстремальних умовах війни. Для підвищення ефективності її роботи необхідна тісна взаємодія між органами суддівського врядування, самоврядування, а також законодавчою та виконавчою владою. У центрі цієї взаємодії – суддя, звісно, водночас і громадянин, який звертається до суду за захистом своїх прав і свобод.

У обговоренні також взяли участь зокрема представники Верховної Ради України, Офісу Президента України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду, Вищої

кваліфікаційної комісії суддів України, Державної судової адміністрації України, Громадської ради доброчесності (*Буца Рада Правосуддя* (<https://hcj.gov.ua/news/oksana-kvasha-sudova-vlada-ukrayiny-demonstruyestiykist-i-efektyvnist-pid-chas-viyny>). – 2025. – 24.04).

3 квітня 2025 року відбулася експертна дискусія «Розуміння демократії та політична система України», організована Українським інститутом майбутнього та Центром політико-правових реформ. Це був перший круглий стіл, покликаний зібрати думки та пропозиції експертного середовища для формування візії ефективного врядування України після війни.

Дискусію розпочав Голова правління ЦППР Ігор Коліушко. Він зосередив свою увагу на ключових елементах демократичного політичного режиму та інституційній організації публічної влади в Україні. Він підкреслив, що демократія – це не лише влада народу, але й складна система з чітким поділом влади, виборністю, захистом прав меншин і рівністю перед законом.

Він озвучив критерії якості інституційної організації публічної влади, серед яких: демократичність, стратегічність, результативність, ефективність, прозорість, децентралізація та здатність до мінімізації інституційних конфліктів і спроможність їх вирішення. Пан Ігор наголосив, що влада має бути не лише чутливою до потреб суспільства, а й спроможною формувати й реалізовувати політику, яка відповідає викликам часу.

«Для успішного розвитку України після війни, необхідно здійснити радикальну реформу врядування, включаючи конституційну реформу. Демократія, правовладдя та належне врядування – ці три принципи лежать в основі якісного ефективного врядування. Саме тому Центр політико-правових реформ прийняв запрошення Українського інституту майбутнього провести разом серію експертних дискусій, щоб обговорити розуміння цих базових принципів та варіанти побудови ефективного врядування на їх основі», – наголосив Ігор Коліушко.

У своєму виступі він порушив питання щодо ролі основних інститутів політичної системи – Парламенту, Уряду, Президента, політичних партій та Конституційного Суду. Ігор Коліушко зауважив на необхідності переосмислення ролі партій і парламентаризму, функцій президента та способу формування уряду. Він запропонував обговорити питання, які сьогодні є особливо актуальними: чи варто залишати прямі вибори Президента, як зробити партійну систему ефективною, яка модель парламенту є оптимальною (однопалатна чи двопалатна), та яка роль Конституційного Суду у вирішенні політичних і юридичних конфліктів.

До дискусії за запропонованими напрямками долучилися фахівці у сфері конституційного права та державного управління, які є представниками провідних експертних та аналітичних організацій.

Особлива увага була зосереджена на можливості обмеження виборчого права. Експерт ЦППР із конституційного права Антон Чиркін висловився стосовно підвищення віку для кандидатів на посаду Президента, а також для кандидатів у народні депутати. Експерт переконаний, що потрібно підвищувати правосвідомість громадян. Також він наголосив на необхідності ухвалення закону про апарат Президента. На його думку, в умовах повномасштабної війни, коли оперативність управління Збройними силами набуває особливої ваги, треба думати про альтернативу. Стосовно форми устрою держави, він пропонує залишити парламентсько-президентську модель державного устрою з посиленням парламентаризму та ролі уряду.

На думку експерта ЦППР з конституційних питань Андрія Магери, ключова роль у формуванні політики розвитку країни належить Парламенту. Водночас він є прихильником двопалатного Парламенту, перехід до якого можливий у випадку зменшення повноважень Президента. Також він підкреслив важливу роль партій у роботі державного механізму.

Експертка з конституційного права Ольга Івасюк погодилась із паном Андрієм та висловила впевненість у тому, що наразі в Україні відсутній активний політичний процес,

а партії занепадають. Вона також не впевнена, що підвищення віку кандидатів у члени парламенту до 25 років забезпечить достатній рівень професійності та доброчесності обраних фахівців. Експертка також додала, що усі виклики для виборчого процесу після війни та пропозиції щодо їх подолання викладені у «Білій книзі підготовки та організації післявоєнних виборів», яку ЦППР із партнерами нещодавно презентували до обговорення із ключовими стейкхолдерами.

Поділився своїми рефлексіями і народний депутат України I-IV та VI скликань Тарас Стецьків. Він висловив побоювання, що після закінчення війни в Україні буде стихійна навала партій конкретних прізвищ, а тому процес формування партій необхідно вдосконалити. Хоча експерт є прихильником однопалатного Парламенту, він не виключає доцільність переходу до двопалатного, якщо буде завершена адміністративно-територіальна реформа.

Аналітикиня Центру спільних дій Оксана Заболотна погодилась із більшістю колег стосовно доцільності однопалатного Парламенту в Україні. Також вона висловила думку стосовно переходу до парламентської форми правління. Експертка переконана, що повноваження, які стосуються виконавчої влади можна забрати в Президента і залишити йому церемоніальні обов'язки та функції, що стосуються закордонних справ. Щоб покращити якість роботи Конституційного суду в довгостроковій перспективі, Оксана Заболотна пропонує підвищити якість правничої освіти в Україні.

Експерт із конституційного та адміністративного права ЦППР Геннадій Рижков наголосив на важливості посилення обороноздатності нашої Конституції, коли в ній існуватимуть норми, які захищатимуть її та заборонятимуть виходити за межі її регулювань. Він схиляється до однопалатного Парламенту, адже з двопалатним, на його думку, законотворчий процес значно сповільниться. Експерт також порушив питання розширення конституційної скарги та скорочення кількості суддів Конституційного суду до 15.

Протягом дискусії більшість експертів погодились стосовно наступних тез:

-Важливо чітко визначити функції Президента та обмежити його вплив на уряд (у Конституції чи окремим законом);

-Справжні партії є важливими для держави, а демократію можна посилити через пропорційну виборчу систему з відкритими списками;

-Роль уряду має бути збільшена у формуванні політики розвитку країни;

-Однопалатний Парламент є наразі найбільш оптимальною моделлю;

-Підвищення віку кандидатів у Президенти та членів Парламенту є можливим, проте не гарантує їх професійності та доброчесності;

-Доцільно зменшити чисельність суддів Конституційного суду України;

-Потрібно підвищувати правосвідомість громадян.

Дякуємо всім учасникам заходу за вичерпну дискусію та готуємось до наступних експертних круглих столів, які охоплюють теми правовладдя та належного врядування! (ЦППР (<https://pravo.org.ua/vidbulasya-persha-ekspertna-dyskusiya-dlya-formuvannya-viziyyi-efektyvnogo-vryaduvannya-ukrayiny-pislya-vijny/>). – 2025. – 8.04).

Упродовж січня – березня 2025 року Вища рада правосуддя ухвалила рішення щодо звільнення 64 суддів. Про це повідомляє пресслужба ВРП.

Зокрема, за загальними обставинами звільнено 47 суддів, а саме:

– у зв'язку з поданням заяв про відставку звільнено 46 суддів, з яких:

32 судді місцевих судів;

12 суддів апеляційних судів;

2 судді Верховного Суду.

– у зв'язку з поданням заяви про звільнення за власним бажанням звільнено 1 суддю місцевого суду.

За особливими обставинами ВРП звільнила 17 суддів, а саме:

-за вчинення істотного дисциплінарного поступку – 12;

-на підставі підпункту 4 пункту 16¹ розділу XV «Перехідні положення» Конституції України відповідно до подань з рекомендацією

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України – 5 (*Pravo.ua* (<https://pravo.ua/protiahom-pershykh-trokh-misiatsiv-2025-roku-vrp-zvilnyla-64-suddi/>). – 2025. – 21.04).

До ВРП упродовж січня – березня 2025 року надійшло 69 повідомлень про втручання у професійну діяльність суддів щодо здійснення правосуддя та дії, що порушують гарантії незалежності суддів або підривають авторитет правосуддя. З урахуванням повідомлень, які надійшли в попередні періоди, Рада з початку цього року розглянула 46 повідомлень суддів.

За результатами розгляду 25 повідомлень про втручання в діяльність суддів щодо здійснення правосуддя ухвалено 25 рішень про вжиття заходів реагування:

- звернення до прокуратури та органів правопорядку стосовно надання інформації про розкриття та розслідування злочинів;

- внесення до відповідних органів чи посадових осіб подання про виявлення та притягнення до встановленої відповідальності осіб, якими вчинено дії або допущено бездіяльність, тощо.

Розглянувши 21 повідомлення суддів, Рада ухвалила 12 рішень про затвердження

20 висновків членів ВРП про відсутність підстав для вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Варто вказати, Вища рада правосуддя ухвалила 1 рішення з власної ініціативи в межах своїх повноважень про вжиття заходів щодо забезпечення незалежності суддів та авторитету правосуддя.

Нагадаємо, що ВРП вживає заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та незалежності суддів. Зокрема, Рада вносить до відповідних органів чи посадових осіб подання про виявлення та притягнення до встановленої законом відповідальності осіб, якими вчинено дії або допущено бездіяльність, що порушує гарантії незалежності суддів або підриває авторитет правосуддя.

Статтею 376 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за втручання в будь-якій формі в діяльність судді з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення (Вища Рада Правосуддя (<https://hcj.gov.ua/news/protyagom-i-kvartalu-2025-roku-vrp-rozglyanula-46-povidomlen-pro-vtruchannya-u-profesiynu/>). – 2025. – 21.04).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Гладишева Х., суддя Рівненського районного суду Рівненської області

Інституційний щит для суддів: як захистити правосуддя від перевантаження та тиску

Суддівська незалежність – це не декларативне гасло, відточене нормами міжнародного права. Це набір конкретних і дієвих механізмів, які дозволяють судді забезпечувати верховенство права і захищати права людини без тиску та незаконного впливу.

Один із таких критично важливих механізмів – базовий показник навантаження на суддю.

Його досі не затверджено. А це не просто управлінська недбалість. Це системна вразливість, яка відкриває двері до дисциплінарного тиску, маніпуляцій і виснаження суддівського корпусу.

Цей показник має бути не лише обґрунтованим і зрозумілим для усіх зацікавлених сторін, а й офіційно затвердженим Вищою радою правосуддя – органом, покликаним відповідно до Конституції України захищати суддівську незалежність.

Ще у січні 2022 року член ВРП Олексій Маловацький, підсумовуючи дворічну роботу у ВРП, озвучив орієнтир – 183–215 справ на рік на одного суддю, залежно від спеціалізації та категорій справ (це результат аналізу тривалості розгляду, класифікатора витрат часу

та кількості робочих днів (200–205 на рік). Але документу досі немає.

Поки межі допустимого навантаження не визначені, будь-яке перевищення строків чи затримка з виготовленням рішення – формальна підстава для дисциплінарного переслідування. Це вже не питання організації роботи. Це простір для маніпуляцій, коли будь-хто може поставити під сумнів здійснення суддею належного правосуддя, спираючись на формальні ознаки «порушень».

Професійна спільнота чудово знає, судді розглядають не 200, а понад 1000 справ на рік. І роблять це в умовах неналежного фінансування, кадрового голоду та повної відсутності чітко затвердженої межі навантаження, яка б могла не лише пояснити суспільству реальні межі можливого, а й захистити суддів. Ситуацію не покращує й публічний «інтерактив» Ради суддів України з картами навантаження.

Вони не дають відповідей на ключові запитання:

-Як здійснено кадровий розрахунок?

-Чи є єдиний підхід до оцінки навантаження?

Замість підтримки – статистично-методологічна туманність. Замість захисту – простір для обвинувачень. ВРП зобов'язана повернутися до цього питання та невідкладно затвердити базовий норматив навантаження на суддю. І не як умовну цифру в таблиці чи звіті, а як інституційний щит:

-від дисциплінарних ризиків, які виникають не через недбалість, а через надмір роботи;

-від політичного чи адміністративного тиску, коли перевантаження – зручний аргумент для

дисциплінарного переслідування та подання сутяжницьких скарг;

-від виснаження системи, в якій суддя виконує роботу кількох колег, а відповідальність перекладають на плечі одного.

Цей норматив – основа реального адміністрування судової влади, що дає відповідь на критично важливі запитання: Як ефективно розподіляти людський ресурс? Як планувати фінансування? І головне – як захистити суддів від перетворення їх на мішені?

Я знаю і вірю, що сила суддівської незалежності та авторитету правосуддя формується всередині – самими суддями.

Судова влада не потребує у цьому питанні схвалення з боку інших гілок влади. Вона має достатньо професійності, ресурсу й солідарності, аби створити власні захисні бар'єри. Мова не лише про реакцію на зовнішній тиск. Мова про готовність стати на захист суддів. Тих, хто залишився відданим правосуддю, не боїться бути принциповим і щодня бере на себе більше, ніж дозволяє людський ресурс.

Чи готові ми вже сьогодні формувати ці щити? Бо напевно хтось зробить це за нас. Варто пам'ятати: суддівська незалежність хоча і гарантується Конституцією України та Законами, проте потребує активних дій та принципових позицій суддів, щоб не втратити її (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/blog/328515-institutsionalnyy-schit-dlya-sudey-kak-zaschitit-pravosudie-ot-peregruzki-i-davleniya>). – 2025. – 16.04*).

Скрипник С. «Hillmont Partners» радник судової практики

Ключові тенденції судової практики: що диктує час?

Головні тенденції в судовій практиці

– Повномасштабна війна, яка триває вже три роки, та фактор невизначеності впливають як на бізнес, так і на всі правові процеси. Багато компаній поставили свої проєкти на паузу, а інші скоротили активність.

Судова практика зосереджується на адаптації до нових умов. Зокрема, спостерігається

зростання запитів на компенсацію збитків, спричинених війною. Національні та міжнародні механізми компенсації починають формувати нову правову реальність.

Іноземні інвестори, попри всі ризики, продовжують виявляти інтерес до України. Вони часто відкривають дочірні підприємства чи представництва в «сплячому режимі»,

очікуючи, що після завершення війни український ринок стане точкою росту завдяки програмам відновлення. Я не знаю, що це буде, репарації чи план Маршалла для України, але міжнародні компанії хочуть долучитися до процесу відбудови економіки.

Однак великих проєктів, як-от інвестицій в інфраструктуру чи будівництво, стало значно менше. Натомість юридичний супровід поточних операцій і питань виживання бізнесу залишається пріоритетом.

Ще суттєвим блоком спорів є питання, пов'язані з бізнесами, власники яких виїхали за кордон і не планують повертатися. Виникають конфліктні ситуації, поділ бізнесу, продаж корпоративних прав.

Однією із тенденцій ринку є міграція клієнтів до тих юристів, які залишилися в Україні. Це підкреслює важливість локальної експертизи та готовності працювати у складних умовах.

Ключові запити клієнтів

– Серед найпоширеніших запитів можна виокремити корпоративні конфлікти, реструктуризацію бізнесу, врегулювання конфліктів у процесі продажу чи розподілу активів, питання повернення інвестицій і розподілу майна, юридичний супровід щодо компенсації збитків і адаптації бізнесу до нових умов.

Зростає інтерес до консультацій щодо форс-мажору, особливо у зв'язку з воєнними діями, а також до механізмів захисту інвестицій у майбутньому.

Реформа судової системи: виклики та реальність

– Поки що я не бачу реальних перспектив для належного втілення судової реформи. Хоча є певні позитивні зрушення, зокрема часткове оновлення суддівського корпусу. Раніше це була закрита, монолітна, броньована спільнота, з повною відсутністю діалогу та безкарністю по всій вертикалі.

Хто може бути суддею? На мою думку та з міжнародного підходу, коли людина чогось вже досягла і сформовані певні морально-ціннісні принципи. Коли матеріальні речі не увійдуть

у конфлікт з її світоглядом. Людина не просто йде в судді, щоб стати частиною номенклатури. Що ми зараз бачимо? Є процес, коли людина йшла в судову систему з метою вбити дракона, а з часом сама стала трішки драконом – система втягнула.

З позитивного – є більша відкритість і публічність процесів, з перевітками доброчесності. Це гарно підсвічує одіозних суддів або представників суддівських сімейних кланів. Така додаткова публічність на користь спільноті.

Як наслідок безперспективності ми бачимо, що багатосправжніх фахівців йдуть із системи, а нові на їхнє місце не приходять. Вся судова реформа так проходить, що штучно обмежує вхід людей у систему. Начебто відкрита для нових облич, але фактично вони потрапити не можуть.

Для мене як для практика важливо забезпечити доступність судової системи для нових кадрів, а також створити умови, за яких розгляд справ не затягується на роки.

Перспективи розвитку медіації в Україні

– Я сам сертифікований медіатор з 2016 року. Ця тема мені близька. Є класна ідея позасудового примирення – це економія коштів, часу і психологічного здоров'я... Але медіація в Україні поки що розвивається повільно. Основна проблема – відсутність дієвого механізму примусового виконання домовленостей, досягнутих у процесі медіації. Люди поки що більше довіряють судовим рішенням із печаткою іменем України, ніж добровільним домовленостям. Сторони можуть домовитися, потиснути руку, вийти – і знову посваритися. Суспільство не готове, і сторони медіації не готові дотримуватися того, до чого вони домовляються. Наразі медіація широко представлена коучами, але вони більше працюють зі сторонами як психологи, особливо в справах, де багато емоційної складової. Але це відірвана від справжньої медіації історія.

Великий потенціал медіації спостерігається в сімейних і нескладних цивільних справах. Проте у великих конфліктах, особливо фінансових, клієнти віддають перевагу

судовим процесам. Для популяризації медіації потрібен час, а також активна комунікація щодо її переваг у суспільстві.

Юридичний ринок України у 2025 році

– Юридичний ринок живе у своїй бульбашці, зосереджуючи увагу на внутрішніх процесах і часто залишаючись осторонь глобальних змін, що відбуваються навколо. Тоді як економіка, бізнес і суспільство адаптуються до нових реалій, юридична галузь все ще частково тримається за звичні підходи, що створює відчуття відірваності від реальності.

Юридичним компаніям доцільно переосмислювати свої підходи, впроваджувати інноваційні рішення та шукати нові формати роботи, які відповідали б сучасним потребам клієнтів і ринку. Це стосується як модернізації

внутрішніх процесів, так і вдосконалення клієнтоорієнтованих стратегій.

Ринок залишається завантаженим – роботи вистачає всім, оскільки зростає кількість як стандартних юридичних справ, так і запитів, пов'язаних із новими викликами, такими як воєнні реалії чи регуляторні зміни.

З позитивного – юридичні фірми почали більше цінувати своїх працівників, приділяючи увагу їхньому розвитку, професійному росту та створенню комфортних умов для роботи. Ця тенденція демонструє поступовий рух до більш людського підходу в управлінні персоналом, що є важливим кроком для розвитку галузі загалом (*Юридична газета* (<https://yur-gazeta.com/interview/klyuchovi-tendenciyi-sudovoyi-praktiki-shcho-diktue-chas.html>). – 2025. – 23.04).

Коліушко І., голова Центру політико-правових реформ

Законопроект №4298. Чи зможуть центральна та місцева влади подолати розкол заради держави?

(Інтерв'ю)

Повноваження – гроші – нагляд. Три кити, на яких мала б триматися децентралізація в Україні. Гроші та повноваження громади отримали, – хай навіть війна внесла свої корективи і центральна влада «повідкушувала» і те, й те. А от із наглядом за органами місцевого самоврядування (ОМС) з боку держави вже одинадцять років як не складається.

Наразі між парламентським комітетом з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування та Асоціацією міст України (АМУ) черговий виток протистояння. Конфлікт – у баченні функції державного нагляду. Для уряду (читай – Банкової) це інструмент впливу й підконтрольності. Для громад – потенційна загроза повернення до централізованого ручного управління. За заочним двобоєм позицій виконавчого директора АМУ Олександра Слобожана та голови підкомітету

з питань адміністративно-територіального устрою профільного комітету Верховної Ради народного депутата від «Слуги народу» Віталія Безгіна цікаво спостерігати – обидва розумні й політично підковані. Але стає дедалі очевиднішим: цей «діалог» ховає реформу, яку наші європейські партнери вже визнали найуспішнішою й очікують її логічного завершення.

Минулого тижня профільний комітет знову відклав розгляд законопроекту №4298 про внесення змін до закону про місцеві державні адміністрації (МДА). Того самого, що з 2020 року припадає пилком у надрах парламенту. Тоді його підтримали всі ключові стейкхолдери, документ навіть пройшов перше читання. Проект №4298 – не просто чергова спроба внести зміни до профільного закону. Це каркас для нової моделі системи державного управління, яку Україна зобов'язалася запровадити, реформуючи місцеві адміністрації. У цьому

– ключ до завершення децентралізаційної реформи, євроінтеграції та відбудови регіонів після війни. Але увімкнулася політика. До другого читання законопроект неодноразово переписували – і щоразу виключно в бік посилення повноважень центральної влади. Очікувано, це спричинило опір з боку Асоціації міст, у якої своєю чергою є власні причини уникати запровадження державного нагляду.

Так, в умовах падіння довіри суспільства як до центральної, так і до місцевої влади, дискредитованих через корупцію та некомпетентність, найуспішніша реформа стала на паузу. За тиждень до дедлайну ухвалення ключового закону з євроінтеграційного плану. Мінус 400 млн євро з бюджету-2025. Плюс ще один розрив всередині країни, яка воює і на яку водночас нещадно тиснуть зовнішні вороги й «союзники».

Агов, люди, куди ми?

Щоб відповісти на це запитання, окреслити причини того, що відбувається, і змодельовати можливі дії парламенту в цих обставинах, ми поговорили з експертом – співавтором базового законопроекту №4298, головою Центру політико-правових реформ Ігорем Коліушком. Спочатку це була розмова офрек, як і з іншими заінтересованими сторонами: нардепами, урядовцями, експертами, представниками асоціацій. Але вона вийшла настільки змістовною й чесною, що ми вирішили опублікувати її у форматі інтерв'ю. У цьому діалозі – спроба розібратися, що саме стоїть за конфліктом і чи зможе парламент вийти з глухого кута. А непримиренні опоненти – почути одне одного. Заради України.

Про першу версію, держадміністрації-гібриди і тиск Банкової

І.В.: – Ігорю Борисовичу, я багато років спостерігала за реформою. Але зараз ми дійшли до межі: усе, що можна було зробити безболісно, в рамках чинної Конституції, уже зроблено. Далі – різати по живому. А це складно. Особливо в умовах, коли постає питання інституційної спроможності влади. І цими «руками, які не крали» – ані з одного боку, ані з іншого (а державний нагляд нам

потрібен у тому числі, щоб запобігати корупції на місцях), – ми маємо щось зліпити. Щоб нас узяли до Євросоюзу і щоб ми завершили децентралізаційну реформу.

І.К.: – Щоб розібратися в ситуації, потрібно згадати, з чого все починалося. Концепція реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади затверджена Кабінетом міністрів 2014 року. Щодо місцевих державних адміністрацій вона містить дві цілі: запровадити контроль над якістю публічних послуг, які надають органи місцевого самоврядування та територіальні органи центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ), і перетворити самі держадміністрації з органів загальної компетенції на структури з контрольно-наглядовими функціями у системі виконавчої влади.

Згодом, у процесі реалізації, ми почали частіше вживати термін «органи префектурного типу». Це, по суті, те саме. Але першопричина проблеми в іншому: з моменту ухвалення Конституції 1996 року наші місцеві державні адміністрації стали своєрідними гібридними утвореннями.

По-перше, вони представляють державну владу в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Це частково відповідає моделі префектур.

По-друге, вони фактично містять у собі територіальні підрозділи деяких центральних органів виконавчої влади. А це вже зовсім інша річ. Як правило, префектури таких функцій не мають – вони лише здійснюють нагляд і координацію роботи територіальних підрозділів ЦОВВ, але самі ними не є.

По-третє, місцеві державні адміністрації фактично виконують функції виконавчих органів обласних і районних рад як органів місцевого самоврядування.

І.В.: – Такий собі дракон, що ввібрав усе.

І.К.: – Саме так. Чому так склалося, окрема довга розмова. Але головне – страх перед сепаратизмом і надмірною самостійністю обласних рад. Коли планувалася децентралізація, передбачалося, що в місцевих держадміністраціях залишаться тільки дві функції – координація територіальних органів

державної влади й нагляд за законністю актів органів місцевого самоврядування. Тобто саме те, що й роблять префектури. І все це має бути пов'язано з представництвом держави на місцях – саме в особі уряду.

І.В.: – Але для цього потрібно було змінити Конституцію. У Концепції це зазначено як перший пункт реформи.

І.К.: – Так. Передбачалося, що зміни до Конституції будуть внесені на першому етапі, – і цими ж змінами буде передбачено створення виконавчих органів обласних і районних рад. У такому разі відповідна функція місцевих держадміністрацій відійшла б автоматично. Тоді залишалося б тільки розмежувати повноваження між центральними органами виконавчої влади і майбутніми префектурами. А також між центральною та місцевою владою.

І.В.: – Однак змін до Конституції не внесли, бо не вистачило політичної волі.

І.К.: – Саме так. Проте влада вирішила не зупинятися – ухвалювати новий закон про місцеві державні адміністрації, який мав би стати перехідним, і впроваджувати нагляд.

І.В.: – А чи не було логічним у такій ситуації залишити все як є? Поки не внесуть змін до Конституції?

І.К.: – Ні. Нагляд за законністю треба впроваджувати якомога швидше. Тому що, користуючись вакуумом державної влади, органи місцевого самоврядування не завжди свято дотримуються законів. Тоді як логіка реформи полягала в тому, що ми у межах децентралізації значно розширюємо повноваження і можливості органів місцевого самоврядування, паралельно створюючи систему нагляду, щоб вони не порушували закону під час реалізації цих повноважень.

Тому 2020 року учасники робочої групи, включаючи Віталія Безгіна та В'ячеслава Негоду від влади і нас з Юрієм Ганущаком як залучених експертів, домовилися: якщо змін до Конституції не внесено, ми пишемо закон, у якому структурно розводимо всі повноваження цього «дракона».

Ми одразу виписали три групи повноважень МДА так, щоб після внесення змін до Конституції їх можна було легко розділити.

Перша група – це структурні підрозділи, які займаються виконанням рішень обласних і районних рад. Вони мають відійти й стати виконками. Друга – це підрозділи, які здійснюють координацію територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади та контроль за їхньою законністю. А на перехідний період ще й самі продовжують виконувати функції територіальних органів для деяких центральних органів виконавчої влади. У перспективі вони мають відокремитися і стати територіальними підрозділами відповідних ЦОВВ. Третя – це підрозділи, які здійснюють нагляд за законністю актів місцевого самоврядування. А всі разом – ще й інформування уряду про стан реалізації державної політики на відповідній території.

І, відповідно до цієї логіки, друга важлива лінія закону – це положення про те, що голови місцевих держадміністрацій знову мають стати державними службовцями. Тому в законі повинні бути чітко прописані процедури їхнього добору, призначення, навчання відповідно до європейської практики.

І.В.: – Це був той самий закон, який парламент ухвалив у першому читанні?

І.К.: – Так. Але в листопаді 2021 року, під час підготовки до другого читання, законопроект фактично переписали. Причому радикально: вилучили норму про статус державних службовців для голів місцевих держадміністрацій і спотворили процедури їхнього призначення, фактично підпорядкувавши все це напряму президенту.

Тоді здавалося, що Віталію Безгіну попросту «викрутили руки» в офісі президента. А він замість того, щоб усе це пояснити нам, просто вивів експертів за дужки процесу. Весь 2022 рік законопроект, як і очікувалося, не рухався.

І.В.: – А потім з офісу президента пішов куратор Кирило Тимошенко, який власне й тиснув на голову профільного підкомітету.

І.К.: – Саме так. А ми зі свого боку підготували кілька публікацій і звернень до європейських партнерів із критикою цієї версії законопроекту. Словом, європейці відреагували і ситуація ніби вирівнялася: голова профільного комітету був готовий до відновлення роботи.

Про непослідовність АМУ, «кишенькові» асоціації та правильну конструкцію

І.В.: – Тобто йшлося про концептуальне повернення до тієї версії, яку було підтримано в першому читанні? До речі, Асоціація міст тоді її підтримала. Тож саме тоді був реальний шанс завершити розпочате.

І.К.: – А ось тут не факт. З АМУ комунікація завжди була дуже складною. І в певні періоди складалося враження, що позиція Асоціації полягала в тому, щоби говорити що завгодно, аби тільки не допустити запровадження нагляду за законністю актів місцевого самоврядування.

Мери про це не говорили вголос, але насправді озвучували позицію приблизно таку: у нас немає довіри до влади, бо влада ставить за мету знищити Кличка, ще когось, ще якихось мерів. Тому вони вважали, що будь-яке нововведення – це погано. Навіть коли ми дискутували про зміни до закону про асоціації органів місцевого самоврядування, АМУ виступала категорично проти, хоча, здавалося б, ці зміни їм жодним чином не шкодили. Але Слобожан пояснював: мовляв, під цим приводом уряд може зробити то-то, і це врешті буде на гірше для нас.

Протистояння між Кличком і офісом президента, на жаль, завжди було визначальним чинником для Асоціації міст. І тому правління АМУ займало непослідовну позицію: то різко критикувало, то м'якше; то виступало проти одних положень, то проти інших. Але в підсумку, повторюсь, у мене складалося враження, що вони були готові робити все, аби тільки не допустити ухвалення законопроекту №4298.

Інші асоціації, на мій погляд, поводитися конструктивніше. Вони казали: так, тут є певні недоліки, є що доопрацювати, зокрема оці пункти, але загалом концептуально закон є прийнятним.

І.В.: – Але не забуваймо, що АМУ – по суті єдина потужна асоціація, яка має аналітичну службу й справді здатна впливати на політику влади. Власне, саме для цього такі асоціації й існують у розвинених демократіях. Плюс маємо «кишенькові» асоціації, які просто ретранслюють позицію Банкової. Той самий Іван Слободяник із Всеукраїнської асоціації

громад завжди підпише потрібну владі думку чи листа, зокрема і в земельній, і в будівельній сферах.

І.К.: – Монополія не менш небезпечна. Саме це ми зараз і спостерігаємо, коли АМУ блокує законопроект. І це важлива й окрема тема. Але тут є ще один аспект – Київ сьогодні у центрі масштабного корупційного скандалу. І напевне ніхто не повірить, що Кличко нічого не знав і взагалі тут ні до чого, а він – голова АМУ. Це вже підриває довіру до місцевого самоврядування.

І.В.: – Згодна з вами. Це важливий етичний момент. Замовчування того, що відбувалося в Києві, а до цього – в Одесі та інших містах, знецінює боротьбу АМУ за права місцевого самоврядування.

І.К.: – На жаль, у нас немає культури, яка б передбачала і внутрішню, і публічну рефлексію таких ситуацій. Усі все розуміють, проте мовчать. Але ж це справедливо не лише для ОМС і асоціацій – для центральної влади також. Тому в суспільства й падає сьогодні довіра до всіх.

І.В.: – Коли створювали нові райони, передавали громадам гроші та повноваження, – сподівалися, що паралельно реформується й правоохоронна система. Але реформи не відбулося. Татаров – наше все. Плюс громади досі фінансують правоохоронців, а місцеві клани залишаються реальністю. Тому ця бійка двох дискредитованих гілок влади й виглядає такою штучною та безглуздою.

І.К.: – Я завжди розділяю дві речі. Одна – це інституційна організація публічної влади. А інша – люди й практика їхньої діяльності в межах цієї влади, тобто реальність. Я вважаю, що моя функція як експерта – пропонувати й обстоювати максимально ефективні інституційні механізми. Звісно, навіть у найкращій моделі можуть з'являтися корумповані, злочинні чи просто неадекватні фігури й, відповідно, така ж практика. Але боротися з цим мають органи правопорядку.

І.В.: – Яких, нагадаю, в нас фактично немає. НАБУ та САП на всю країну не вистачає.

І.К.: – Немає відповіді на запитання: як зробити так, щоб на місцях чи в уряді взагалі не було зловживань і корупції. Тому інституційна

система проєктується насамперед для тих, хто справді хоче працювати на користь суспільства. І саме для них вона має бути зручною.

І.В.: – Тобто ми в будь-якому разі маємо правильно закласти фундамент і створити конструкцію. А хто вже працюватиме в її межах – це питання нашого подальшого розвитку.

І.К.: – Принаймні такою є моя позиція. Я завжди керуюся саме нею. Не скажу, що на 100% у ній упевнений, але на 85% – точно. І гадаю, що вона значно корисніша, ніж інша модель – коли спочатку намагаються завести «правильних» людей, а потім під них змінюють правила. Я не вірю в такий підхід. Він є набагато менш продуктивним. По-перше, дуже складно визначити, хто «правильний», а хто – ні. По-друге, я ніколи не брав участі в кадрових призначеннях – це справа політиків. Я працюю виключно з юридичними документами.

Я намагаюся створити найкращі правила, в межах яких люди, котрі справді хочуть щось змінювати, могли б працювати ефективно. А з тими, хто порушує, нехай розбираються органи правопорядку. І Шабунін із його ЦПК.

І.В.: – Із цим постулатом повернімося до моменту, коли ви подумали, що зможете повернути першу версію законопроекту. І що?

І.К.: – Та нічого. Восени 2023 року парламентський комітет налагодив співпрацю з Радою Європи. Але політики нас, експертів, уже не залучали до розпочатого постійного переписування законопроекту.

Про висновки Страсбурга, авторитарний контекст і закон про столицю

І.В.: – Але ж з'явилася версія, яку потім у Страсбурзі проаналізував у своїх висновках від 21 лютого 2024 року Секретаріат Конгресу регіональних і місцевих влад Ради Європи. Саме на ці висновки спиралася АМУ, формуючи свою позицію 2024 року. Йшлося про значне розширення форм нагляду, велику кількість повноважень МДА в різних сферах, відсутність чіткого розподілу функцій, відновлення галузевих компетенцій МДА. Коротше, жаж.

І.К.: – Наприкінці 2023 року повернули норму про статус державних службовців.

Але водночас комітет чомусь побачив проблему саме в «префектурності», яку ми спеціально закладали. Ці статті було вилучено із законопроекту, зате повернули 13 статей із чинного закону про галузеві повноваження місцевих держадміністрацій.

У підсумку, як то кажуть, на стовбур плодового дерева прищепили неїстівний фрукт. Ці статті порушили логіку та структуру законопроекту. Його цінність для мене повністю зникла. Його ухвалення не давало нічого – навіть нормального нового закону, до якого в перспективі можна вносити зміни.

Тому я критикував усе це, як і АМУ. Спілкувався в Кабінеті міністрів. Але в профільному міністерстві влітку 2024 року фактично панувало безвладдя. А з розмов у Секретаріаті Кабміну зрозумів, що вони не хочуть масштабного реформування, прагнуть мінімізувати зміни.

І.В.: – Але ж в останній версії законопроекту цих галузевих статей уже немає. І багато пропозицій АМУ таки враховано.

І.К.: – Унаслідок тиску Європейського Союзу. Текст укотре в закритому режимі переписали: ці вставлені статті справді вилучили, але записали в перехідних положеннях, що вони продовжують діяти в старому законі після набрання чинності новим.

І.В.: – Це як?

І.К.: – До ухвалення нового закону про розмежування повноважень. У цьому рішенні є й плюси, й мінуси. З одного боку, та редакція закону, яка є сьогодні, краща за попередню. Її можна ухвалювати зараз, а за рік-два – вносити зміни. А з іншого боку, це перехідне положення означає, що воно може залишитися назавжди. На десятки років зберегти чинність того, що ми маємо сьогодні, – того, що сформувалося фактично в умовах війни. В умовах, коли одним із завдань було максимально сконцентрувати владу в руках обласних державних адміністрацій, мінімізувати витрати на них і загалом на систему управління.

І.В.: – Але ж закон про розмежування повноважень, який має усунути ці ризики, за планом має бути ухвалений за рік. А закон про місцеві державні адміністрації набирає

чинності за рік після завершення воєнного стану, тобто в найкращому разі – не раніше травня 2026 року. Це означає, що накладки не буде, і цей ризик застрахований.

І.К.: – На жаль, через затягування війни й тривалий період функціонування суспільства в умовах воєнного стану відбувається закономірна ерозія. Не лише правового порядку в сфері управління, а й управлінської культури. Усі починають миритися з тим, що все має бути спрощено, що всі рішення ухвалюються десь «на верхах», централізовано – бо так нібито потрібно для воєнного стану. Й до цього всі звикають. А отже, цей ризик не застрахований.

І.В.: – *Але ж тоді в АМУ є аргументи для спротиву ухваленню законопроекту №4298 – із акцентом на ризиках тотальної централізації влади, зокрема через запровадження військових адміністрацій у громадах.*

І.К.: – Військова адміністрація передбачена лише в умовах воєнного стану, й влада справді зловживає цим інструментом у громадах, зробивши його по суті політичним. А військово-цивільні адміністрації, якими дехто хоче її замінити після завершення воєнного стану, взагалі не є конституційними. За своєю природою вона була передбачена й дозволена виключно в областях, які були розділені лінією фронту. Згідно з чинним законом, там не тільки визначається загальний статус таких адміністрацій – там також працюють військовослужбовці, котрі залишаються в штаті військових частин, з яких їх прикомандировано. Інших осіб наймає об'єднане командування тощо. Все це підлаштовано під військову ситуацію та забезпечення функціонування Збройних сил на відповідній території.

Поки це стосувалося лише Донецької та Луганської областей, із цим доводилося миритися. Але тепер дехто хоче змінити закон про військово-цивільні адміністрації й ухвалити його в новій редакції, щоби дозволити створення їх по всій Україні. І це вже повністю перевертає все з ніг на голову.

І.В.: – *Тобто ви кажете про загальний контекст посилення централізації. А тут іще й нагляд додається.*

І.К.: – Звісно. Є багато симптомів того, що в офісі президента дедалі більше звикають до функціонування в умовах воєнного стану – і що це їм, відверто кажучи, подобається. Створення військових адміністрацій у містах Нетішин і Вараш – ну, це вже просто не вкладається в жодні рамки. Жодного публічного пояснення не було. А справжня причина в тому, що в цих громадах більші бюджети, є «зайві» гроші. І ці кошти комусь треба контролювати.

Але ж, повертаючись до правильного фрейму, його однаково потрібно створити. Тому попри всю мою критику я ніколи не закликав депутатів не голосувати за цей закон. Якщо його ухвалить у нинішній редакції – гірше не стане. Просто не стане й краще. Але залишиться шанс на його вдосконалення в майбутньому.

І.В.: – *Завершити реформу неможливо без упорядкування системи влади в столиці, де мер об'єднав у своїх руках повноваження міського голови, голови КМДА та голови Київради. Центральна влада дуже довго маніпулювала бажанням призначити свого голову столичної державної адміністрації, не ухвалюючи при цьому закону про столицю. Що, власне, й сталося з появою КМВА та начальника військової адміністрації. У системі влади Києва – повний безлад, про що кажуть навіть детективи НАБУ, які розслідують справу Комарницького. Відсутність чітких правил – завжди привід жити не за правилами.*

І.К.: – Закон про столицю потрібно було ухвалити давно. І зараз це можна зробити паралельно з ухваленням закону про місцеві державні адміністрації. У ньому, до речі, написано, що до ухвалення закону про Київ міського голову контролює центральний орган – фактично міністерство. Тому і є такий спротив.

І.В.: – *У Кличка – дивна позиція щодо закону про столицю. А АМУ взагалі не комунікує цього питання.*

І.К.: – Кличко визначає політику Асоціації міст України. А Кличко не хоче цього закону, бо без нього має більший вплив, зокрема на органи правопорядку, які утримуються за рахунок бюджету столиці. А після розділення посад київського міського голови та голови

Київської міської державної адміністрації обсяг повноважень зменшиться.

І.В.: – Але ж і голову КМДА теж можна корумпувати.

І.К.: – Коли в замкненій системі з'являється чужорідне тіло, вона не може працювати, як звикла. Тобто річ не в прізвищах, а у факті появи зайвих очей. А ми пам'ятаємо, що ротація у префектів – що три роки. Ба більше, якщо повернутися до Києва, то в законі про столицю, вочевидь, буде передбачено, що гроші розподіляються між головою міста та районними бюджетами. Це ще один удар по самодержавній владі міського голови.

Про контroversійні статті 4298, погану комунікацію комітету та поступки АМУ

І.В.: – Поки ми з вами розмовляємо, голова профільного підкомітету Віталій Безгін написав пост у Facebook, де повідомив, що відкликає власну поправку 1614, яка передбачала можливість призупинення дії акта органу місцевого самоврядування до початку судового оскарження. Мабуть, він вважає, що цим вибиває останній камінь із позиції АМУ. Але ж у списку претензій АМУ є й інші пункти.

І.К.: – Механізм призупинення головою МДА актів органів місцевого самоврядування – один із ключових у законопроекті. Тут розглядалися різні варіанти. Найпоширеніший – зупинка акта ОМС паралельно зі зверненням префекта до суду. Можна залишати право зупинки лише за судом, але трапляються ситуації, коли, якщо немає повноваження зупинити виконання акта, увесь нагляд втрачає сенс. Акт може бути виконаний за один-два дні – й після цього суперечка про його законність уже не має жодного значення. Тому в таких випадках таке право мало б бути. Але остаточне рішення, звісно, має ухвалювати суд.

І.В.: – Тобто це трохи популістський жест?

І.К.: – Трохи. Тим більше, що ця норма повністю відповідає Конституції.

І.В.: – Пройдімося ще по претензіях АМУ. Наприклад, стаття 22 про права місцевих державних адміністрацій. «Голова місцевої державної адміністрації отримує статистичну інформацію та інші відомості

від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств та установ». Плюс – голова МДА видає згідно із законом обов'язкові для виконання розпорядження органам місцевого самоврядування в частині дотримання бюджетного законодавства. Це критично для ОМС?

І.К.: – Отримання інформації – це не те що не критично, а абсолютно правильно. Вся публічна інформація має бути прозорою. Одна з наявних проблем – наприклад, податкові органи не передають органам місцевого самоврядування інформації про платників податку на землю та нерухомість. Вони називають це персональними даними, і в підсумку місцеве самоврядування досі часто не знає, хто й скільки має платити. Це абсурд, і це треба негайно виправляти.

Так само й навпаки, держава має володіти всією статистичною інформацією про функціонування місцевого самоврядування. Тут не може бути жодних секретів. Тому я не бачу в чому тут проблема.

Щодо обов'язкових до виконання рішень у частині дотримання бюджетного законодавства – так, тут можуть бути зловживання. Треба дивитися, як це виписано і які саме рішення мають на увазі.

І.В.: – Тобто ви хочете сказати, що все це можна було обговорювати? Але, за моєю інформацією, АМУ взагалі не запрошували на консультації аж до лютого 2025 року, коли голова підкомітету написав листа правлінню з пропозицією обговорити останню версію законопроекту. Що АМУ з гідністю проігнорувала. Мабуть, тому що паралельно на чолі з Безгіним понад рік працювала парламентська ТСК по Києву.

І.К.: – Насправді голова підкомітету Безгін уже два роки діє за тим самим сценарієм. Він, розуміючи, що має організовувати якусь комунікацію, вигадує, так би мовити, імітаційну модель. Окремо зустрічається з однією асоціацією, окремо – з іншою, окремо зі мною, з Юрієм Ганущаком – і на підставі цих розмов компілює якусь загальну картинку. Потім каже: «От бачите, я всіх почув».

І.В.: – Тобто колективного майданчика для обговорення не було, а був, так би мовити,

аналізатор, у голові якого все це «варилося», і згодом він видав готовий продукт?

І.К.: – Приблизно так. Я це давно зрозумів і не раз публічно звертав увагу на те, що це маніпулятивна технологія. Можливо, якась асоціація, почувши мої чи Ганущака аргументи, зрозуміла б, що вони правильні, й підтримала б їх. Бо вона може просто чогось не знати або не бачити. Так само і я можу не враховувати якихось нюансів функціонування місцевого самоврядування, краще відомих асоціаціям. Коли всі сідають разом за стіл і йдуть по тексту – тоді ми реально чуємо одне одного та реагуємо адекватно. Але такого механізму не було всі три роки з листопада 2021-го. На жаль.

І.В.: – *Іще одна стаття – про відносини місцевих державних адміністрацій із підприємствами, установами та організаціями. Згідно з проєктом, МДА здійснюють управління майном підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їх управління. Голова МДА укладає та розриває контракти з керівниками таких підприємств і установ. АМУ категорично проти. Чому?*

І.К.: – Не знаю. Якщо ці підприємства створені самою адміністрацією або передані їй в управління, то як може бути інакше? Якщо це їхня сфера управління – логічно, що адміністрація має право укладати контракти. Можливо, АМУ бачить ризик у тому, що це положення може поширитися на якусь іншу категорію підприємств, які насправді ми всі не вважаємо такими, що належать до МДА. Тут потрібно уточнювати.

І.В.: – *Керівники підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, призначаються на посаду й звільняються з неї за погодженням із головою відповідної адміністрації – крім керівників установ, підприємств та організацій Збройних сил та інших військових формувань.*

І.К.: – Тут згоден. Це погано. Це частина ще однієї площини цього закону, про яку ми раніше не говорили. Це те, що Ганущак називає загрозою феодалізації, а я – обережніше – надмірною регіоналізацією. Зараз вимальовується система, в якій у руках

голови обласної державної адміністрації концентрується надто велика сукупність влади та повноважень.

І.В.: – *Тому що вони не розмежовані, так?*

І.К.: – Так. І якщо згадати, що в окремих регіонах є ризик зрощення місцевих бізнес-еліт із державною адміністрацією та владою загалом, то це й породжує загрозу феодалізації або надмірної регіоналізації. Якщо не зупинити цього зараз, не розмежувати, хто за що відповідає, то в майбутньому навіть Кабінет міністрів матиме проблеми в комунікації з такими регіонами.

І.В.: – *Тобто йдеться про необхідність розмежувати повноваження і між центром та органами місцевого самоврядування, і всередині виконавчої влади? І це все треба робити паралельно й невідкладно.*

І.К.: – Саме так. І це прямо зазначено в Концепції реформи. У першій версії нашого законопроєкту це було чітко виписано: ми розмежували функції між обласними й районними державними адміністраціями.

Ба більше, районні – не лише обласні – державні адміністрації повинні були б мати право напряду комунікувати з Кабінетом міністрів. Але в останній редакції законопроєкту голови районних державних адміністрацій не мають права звертатися до уряду безпосередньо – лише через голову обласної держадміністрації.

І.В.: – *Ще один аргумент місцевого самоврядування – існування 36 територіальних контролюючих органів державної влади, до яких додається 37-й – префект. В Асоціації міст України впевнені: це надлишково.*

І.К.: – По-перше, по суті, цей закон найменше потрібен саме тим територіальним органам, які згадала АМУ. Бо тоді Кабінет міністрів отримає через систему зворотного зв'язку реальну картину того, що відбувається на місцях, – таку, якої йому не нададуть міністри.

Міністри зазвичай зацікавлені в тому, щоб об'єктивна інформація йшла лише їхніми каналами. А тут ця інформація надходитиме по іншій лінії. Відповідно, дані звирятимуть.

Територіальні органи не зацікавлені в контролі. Міністерства – теж, бо дуже ревниво ставляться до таких речей. Офіс президента

– тим більше, бо монарха ставлять у законні рамки.

І.В.: – А по-друге?

І.К.: – По-друге, в законі чітко зазначено: голова МДА не має права здійснювати нагляд там, де вже діють спеціалізовані органи контролю. Усі ці органи – поліція, прокуратура, казначейство тощо – не перетинаються з повноваженнями голови держадміністрації. Вони не можуть опротестовувати його рішення – й навпаки.

Про районних префектів, альтернативний законопроект-«пустушку» та вихід із ситуації

І.В.:– До речі, щодо 114 голів районних державних адміністрацій (РДА). Про це майже не згадують, але у висновках Секретаріату Конгресу регіональних і місцевих влад Ради Європи зазначено: їх призначення може створити надмірний контроль над органами місцевого самоврядування. Мовляв, кількість населення в районах занадто мала. Як ви це оцінюєте?

І.К.: – Я вважаю, що позиція Юрія Ганущака – орієнтуватися на французьку модель – є цілком правильною. Наші райони спроектовані як адміністративні округи саме для здійснення повноважень виконавчої влади. І з погляду розміру – 200–300 тисяч мешканців – це цілком оптимальна територія для ефективного функціонування всіх адміністративних органів, зокрема й префектур.

Звісно, в окремих сільських районах можуть виникати певні проблеми – наприклад, тиск. Але з цим дуже просто боротися, бо це, найімовірніше, буде суб'єктивним і поодиноким. Уявити, що префект чинить тиск на місто – навіть невелике, – я не можу.

І.В.:– Мер Дніпра Борис Філатов публікує пост із ілюстрацією: до префекта Дона Корлеоне підходить мер і цілує руку. Такі в нас зараз меми ходять. Але якщо придивитися – все не зовсім так. РДА є виконавчим органом районної ради й наглядає за громадами. ОДА є виконавчим органом обласної ради й наглядає за районним рівнем. А за обласним рівнем наглядає центральний орган виконавчої влади. Тобто немає синхронності «сам дав завдання

– сам виконав – сам перевірів». Тут є каскад ієрархії.

І.К.: – Це вже питання стилістики – Філатова чи ще когось. Наприклад, Садовий 2022 року (коли я це бачив на практиці) зовсім не прогинався перед головою районної адміністрації й робив свою справу. Обласна адміністрація ще могла якось на нього впливати, особливо в умовах воєнного стану, решта – ні. Та якщо говорити концептуально, то, звісно, в підсумку ми маємо прийти до змін до Конституції.

І.В.:– Оцей альтернативний законопроект пана Фролова, який публічно підтримала АМУ. Що це за крок? Для чого він? Якими є його ризики або, навпаки, переваги?

І.К.: – Ніхто зі мною задумом цього проекту не ділився. Як на мене, це спроба відволікти увагу й частину голосів від законопроекту №4298. Найжорсткіший аргумент влади – цей закон прописано в Ukraine Facility Plan, і його ухвалення пов'язане з виділенням нам значного фінансування від Європейського Союзу. А оскільки там ідеться не стільки про реформу місцевих держадміністрацій, скільки про запровадження нагляду за законністю актів місцевого самоврядування, хтось вирішив: а давайте просто додамо одну статтю до чинного закону й випишемо цей нагляд у максимально безпечний спосіб – і нічого більше не змінюватимемо.

Тим часом 90% законопроекту №4298 – це саме реформування державних адміністрацій і координація діяльності територіальних органів ЦОВВ. І лише 10% – це відносини з ОМС.

І.В.:– Тобто система не зачіпається взагалі?

І.К.: – Так. Це означає: все залишається як є. Голови адміністрацій знову не мають статусу держслужбовців, відсутній контроль за їх призначенням, добром тощо. До того ж, у законопроекті ідеться тільки про контроль за делегованими повноваженнями ОМС, а нагляд за власними повноваженнями ОМС не встановлюється взагалі. В цьому інтерес АМУ. Тому це маневр убик, який я розглядаю як тактичний хід, аби посіяти сумніви в головах тих, хто має голосувати. Однак я не бачу в ньому позитиву.

І.В.: – Як правильно діяти в цій ситуації – і затятим опонентам, і депутатам, котрі ухвалюватимуть рішення в комітеті й у залі парламенту?

І.К.: – Я залишаюся на тій самій позиції: треба сідати й домовлятися, щоб ухвалити інституційно правильний закон. Треба розмежувати повноваження МДА, чітко виділити блоки: окремо – нагляд за законністю актів місцевого самоврядування, окремо – координацію територіальних органів ЦОВВ, окремо – виконання рішень районних та обласних рад.

Треба також напряму зв'язати районні адміністрації з Кабінетом міністрів і створити в Секретаріаті Кабміну повноцінний структурний підрозділ, який комунікуватиме з регіонами – саме з районними адміністраціями. Це надійно забезпечить єдність державної політики.

На обласному рівні я б готував усе під майбутню європейську регіональну політику. Має бути обласна рада – з чітко визначеними повноваженнями, без жодного втручання в безпекову сферу та інші чутливі питання. І, до речі, районні ради нам справді не потрібні. На рівні району громади можуть створювати ради міжмуніципального співробітництва – з представників рад громад. Цього цілком достатньо.

Щодо обласних рад – так, у них мають бути виконкоми. Цю зміну треба буде внести до Конституції. І водночас – чітко окреслити межі їхньої компетенції.

І ще одна ідея, яку ми зараз обговорюємо: можна підняти обласні держадміністрації на надрегіональний рівень. Тобто створити укрупнені надрегіони й перенести туди функції ОДА. Така адміністрація могла б наглядати за законністю дій обласних рад, а також координувати роботу районних адміністрацій.

У підсумку одна надрегіональна адміністрація відповідатиме за три-чотири області, але координуватиме вже не три-чотири райони, а 10–12. Це була б ефективна модель.

Звісно, за умови, що президент не влазитиме сюди зі своїми «граблями» й не називатиме все це «вертикаллю президента». Все має працювати в системі виконавчої влади, тобто в урядовій вертикалі. Але, на жаль, і Кабінет міністрів, і профільне міністерство займають пасивну позицію щодо ключового для державного управління питання. А хтось нарешті має взяти відповідальність за реформу (*ЦППР (<https://pravo.org.ua/blogs/strong-zakonoprojekt-4298-chy-zmozhut-tsentralna-ta-mistseva-vlady-podolaty-rozkol-zarady-derzhavy-strong/>). – 2025. – 1.04*).

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Південна Корея

Конституційний суд Південної Кореї одноголосно підтримав імпічмент президента Юн Сок Йоля і усунув його з посади. Вирок набув чинності негайно, і це передбачає проведення дострокових президентських виборів, пише Yonhap.

Наступника Юн Сок Йоля мають обрати протягом 60 днів, як очікується, це станеться 3 червня.

Рішення завершило чотиримісячний процес, що почався з несподіваного оголошення президентом воєнного стану 3 грудня, його затримання та подальшого звільнення. Це завдало значної шкоди політичній та економічній структурі країни.

Суд визнав Юн Сок Йоля винним, зокрема, у таких порушеннях: оголошення воєнного стану, написання указу про введення воєнного стану, введення війська до Національних зборів та спроба затримати політиків. Сам експрезидент не з'явився на суд.

Виконувач обов'язків президента та прем'єр-міністра Хан Док Су пообіцяв зробити все можливе для проведення майбутніх виборів, щоб забезпечити плавний перехід до наступної адміністрації.

Одним із потенційних кандидатів у наступні президенти країни є лідер опозиції Лі Чже Мен, колишній юрист і законодавець, який незначно

програв Йолу на президентських виборах 2022 року (*Район.Закардон* (<https://zakordon.rayon.in.ua/news/795609-konstitutsiyniy-sud-pivdennoi-korei-skhdav-impichment-prezidenta-yun-sok-yolya>). – 2025. – 4.04).

У Південній Кореї спікер Національної асамблеї (парламент) Вун-Шик запропонував переглянути конституцію, щоб обмежити президентські повноваження. Про це повідомляє Reuters у неділю, 6 квітня.

«Після неконституційного й незаконного воєнного стану та імпичменту (президента Юн Сок Йоля – ред.) Юна суспільний консенсус щодо нагальної необхідності перегляду Конституції є більшим, ніж будь-коли», – заявив Вун-Шик.

Як пише агентство, спікер парламенту запропонував провести національний референдум стосовно внесення змін до конституції разом з президентськими виборами.

Згідно з результатами опитування, проведеного Gallup Korea у березні, 54% південнокорейців підтримують перегляд конституції, щоб змінити президентську систему, а 30% вважають, що в цьому нема потреби, сказано в матеріалі (*NV.ua* (<https://nv.ua/ukr/world/countries/pivden-na-koreya-v-parlamenti-hochut-pereglyanuti-konstituciyyu-shchob-obmezhati-povnovazhennya-prezidenta-50503978.html>). – 2025. – 6.04).

Естонська Республіка

Президент Естонії Алар Каріс підписав закон про внесення змін до Конституції, згідно з яким громадяни третіх країн, які проживають в Естонії, а з наступних виборів і особи без громадянства, позбавляються права голосу на місцевих виборах. Про це повідомляє ERR.

Каріс заявив, що, на його думку, парламент Естонії ухвалив «рішення з дуже серйозними наслідками», і висловив сподівання, що законодавці «подумали про те, як захистити єдність естонського суспільства в майбутньому».

Президент наголосив, що рішення про те, що голосувати на місцевих виборах зможуть тільки громадяни Естонії та країн Європейського Союзу, безсумнівно, законне.

Однак, за його словами, не менш важливо, щоб ті, хто залишився без права голосу, не думали, що держава хоче виключити їх із суспільного життя або бачить у них загрозу безпеці.

«Цього не можна домогтися просто словами. Тільки парламент може гарантувати, що людям, які довгий час прожили тут і є лояльними до

Естонії, буде забезпечено відкритий шлях до естонського громадянства, навіть якщо вільний вибір в ухваленні рішення щодо громадянства був ускладнений з боку інших держав», – йдеться у заяві Каріса.

Рійгікогу змінив Конституцію і позбавив права голосу громадян третіх країн на місцевих виборах 26 березня. Згідно з поправками, на виборах восени 2025 року особи без громадянства, тобто власники сірих паспортів, ще зможуть проголосувати, а надалі права голосу позбудуться і вони.

Муніципальні вибори в Естонії відбудуться 19 жовтня.

До ухвалення цього закону разом із громадянами Естонії та держав-членів ЄС у місцевих виборах могли брати участь іноземці, які живуть в Естонії на підставі довгострокової посвідки на проживання або постійного права на проживання, що досягли до дня виборів віку 16 років (*Суспільне* (<https://suspilne.media/991017-gromadanam-rf-i-bilorusi-zaboronili-golosuvati-na-miscevih-viborah-v-estonii-prezident-pidpisav-zmini-do-konstitucii>). – 2025. – 9.04).

Литовська Республіка

Конституційний суд Литви визнав неконституційним положення Цивільного кодексу, які обмежували право на партнерство лише гетеросексуальними парами. Тепер одностатеві пари зможуть офіційно реєструвати свої стосунки як партнерство. Про це повідомляє Delfi.

«Суспільні стереотипи не можуть бути підставою для обмеження базових прав і свобод. Упередження щодо одностатевих пар – це несумісно з Конституцією, правами людини та принципами демократії», – заявив голова суду Гінтарас Года.

Суд також звернув увагу, що спільне життя без шлюбу (тобто партнерство) має визнаватися на законодавчому рівні. Проте відповідного закону в Литві досі немає – Сейм не спромігся ухвалити його вже понад два десятиліття.

Голова Конституційного суду наголосив, що така затримка створює правову невизначеність і підриває довіру громадян до держави.

Після рішення Конституційного суду суддя Дайва Петрілайте уточнила: поки парламент не ухвалить закон, люди можуть добиватися офіційного визнання партнерства через суди.

«Їх не можна змушувати чекати. Це питання не лише приватного життя, а й публічного права, податків, медицини – і загалом, гідного юридичного захисту», – пояснила вона.

Міністр юстиції Литви Рімантас Моцкус назвав рішення історичним кроком у сфері прав людини. Він підтвердив, що тепер поняття «партнерство» охоплює не лише гетеропари, а й одностатеві.

У парламенті вже обговорюють наступні кроки. Спікер Сейму Саулюс Скверняліс заявив, що країні потрібен новий, спеціальний закон про одностатеве партнерство, а не доопрацювання старих ініціатив (*Bit.ua* (<https://bit.ua/2025/04/istorychnyj-krok-u-lytvi-dozvolyly-reyestruvaty-partnerstva-dlya-odnostatevyh-par/>)). – 2025. – 21.04).

Угорщина

С. Сидоренко, Європейська правда: Орбан без правил: як влада Угорщини готується до поразки на виборах та до чого тут конституція

Рівно за рік, у квітні 2026 року, угорці попрямують до виборчих дільниць, щоб обрати новий парламент, який сформує уряд та всю вертикаль влади у країні. І якщо якісь голосування можна назвати історичними для Угорщини, то вибори-2026, поза сумнівом, будуть саме такими.

Віктор Орбан, який безперервно керує країною з 2010 року і відтоді щоразу перемагав із відривом від усіх конкурентів – тепер має високі шанси зазнати поразки. Рейтинг його партії «Фідес» вже чотири роки поспіль демонструє тренд на зниження. А останні чотири місяці усі без винятку незалежні опитування свідчать: на виборах-2026 партія Орбана має втратити більшість.

Утім, політична реальність складніша за будь-які опитування.

А Орбан відомий вмінням виходити переможцем навіть зі складних ситуацій. Зазвичай – за допомогою угорської державної машини пропаганди, яка створює штучних «ворогів угорської нації». Останні дії угорської влади підтверджують, що і цього разу він використає звичний сценарій.

На жаль, тенденції та дії Угорщини останніх років не лишають місця для сумніву: одним з таких «ворогів» буде призначена Україна.

У Орбана розуміють, що перемогти цього разу буде особливо важко.

Тож і кроки мають бути неординарні.

Щоб дати Орбану шанс, парламент Угорщини цього тижня терміново змінив конституцію країни. За новими змінами уряд отримає важелі тиску на опозицію. Деталі ще мають отримати розвиток у нових законах, але потенційно може дійти аж до зняття з виборів «не гідних» кандидатів.

А ще влада викривила виборчі округи, щоби послабити опозицію. А ще – за російським прикладом ухвалила закон про «іноземних агентів». Поки що не надто жорсткий за вимогами, але в угорських медіа стережуться, що цей документ ще зміниться.

Словом, Угорщина готується до політичної битви без правил. Ставки у ній – надзвичайно високі.

Пропаганда без санкцій

У добу президента Дональда Трампа вже нікого не дивують новини про те, як Сполучені Штати Америки ламають ті правила та підходи, на яких Держдеп десятиріччями будував зовнішню політику країни. Тож рішення, ухвалене стосовно Угорщини, так само не стало сюрпризом – радше воно було очікуваним.

Ввечері 15 квітня США скасували санкції, накладені у січні президентом Байденом на одного з найближчих соратників Орбана, Антала Рогана.

Причому – небачений досі крок – одночасно з публікацією рішення про це скасування держсекретар Марко Рубіо особисто зателефонував угорському колезі Петеру Сійярто, щоби повідомити йому добру новину.

Антал Роган – це людина, що має в Угорщині надзвичайну політичну вагу.

Офіційно його посада звучить як «міністр офісу прем'єр-міністра Угорщини».

Насправді ж це – головний пропагандист Орбана.

Роган відповідає за величезну машину державної пропаганди, її функціонування, забезпечення тощо. «Європейська правда» розповідала про це у статті «Міністерство правди Орбана», і якщо раптом ви її не читали – це точно варто зробити, бо подібного механізму немає у жодній іншій європейській державі. І навіть у всесвітньому масштабі таких

системних механізмів державної пропаганди є небагато.

У січні 2025 року, коли Мінфін США запровадив санкції проти Рогана, в Орбана намагалися применшити важливість цього кроку. Імовірно, у Будапешті розраховували, що після відставки Байдена його покарання будуть відразу скасовані, «як роса на сонці». Утім, це виявилось не настільки простою задачею. А санкції США проти людини, на яку зав'язана значна кількість процесів, рішень та платежів – це те, що не виходить ігнорувати. Тож вже за Трампа (у лютому, а потім і у березні) Орбан у кілька етапів позбавив Рогана низки повноважень, передавши їх іншим соратникам.

Та тепер усі ці проблеми – у минулому.

Причому США не просто зняли санкції, запроваджені через корупцію (донедавна в американській системі цінностей це було одним з найжорсткіших звинувачень).

Найважливіше – те, що у коментарі щодо цього рішення Марко Рубіо підкреслив: санкції зняті не через хибність звинувачень чи зникнення підстав. Навпаки – навіть за нової влади офіційні документи США підкреслюють корумпованість угорської еліти та її політики. Тож Рубіо пояснив, що причина є іншою: санкціонування соратника Орбана «не відповідає політичним інтересам США».

Це стало політичною індульгенцією для Будапешта. Сигналом, що тепер – хай якими будуть порушення – Вашингтон заплющить на них очі. А у тому, що порушення будуть, сумніватися не доводиться.

Проти геїв, наркотиків і опозиції

У понеділок ввечері, на єдиному цього тижня пленарному засіданні, Національна асамблея Угорщини ухвалила зміни до чинної конституції. Депутати від опозиції бойкотували засідання або голосували проти, але це не мало значення – у партії Орбана є конституційна монобільшість, достатня для ухвалення рішення.

Іронія полягає у тому, що чинну конституцію, яку Орбану тепер доводиться змінювати, підготувала... також команда Орбана, у 2011 році, коли партія чинного прем'єра уперше

отримала монобільшість. Автором угорської конституції вважають одного з найближчих соратників Орбана та співзасновника «Фідес», скандального Йожефа Сасра (якого згодом вигнали з партії за участь у гей-вечірці під час ковіду, але то вже інше питання).

Та попри те, що Орбан готував конституцію під себе – за 14 років його ж фракції довелося змінювати основний закон країни вже 15 разів!

Пояснення просте. Причиною змін щоразу були не недоліки конституційних положень, а політичні потреби Орбана, його бажання використати основний закон у політичній боротьбі. 15-й пакет конституційних правок ілюструє це якнайкраще.

Цього разу парламент вніс зміни до 11 статей основного закону, і ці правки можна розбити на три типи.

Перший – це суто популістські норми, які гуртують навколо Орбана його електорат.

Другий – це норми, що дають Орбану нові можливості для боротьби з політичними опонентами.

Та цього разу додався ще й третій тип. Деякі внесені правки в Угорщині сприйняли як підготовку до втрати Орбаном своєї посади: з 2026 року (тобто року наступних виборів) надзвичайні повноваження прем'єра будуть урізані.

За часів правління Орбана таке відбувається уперше.

Та почнемо з популістичних правок.

Віктор Орбан, який на початку кар'єри був лібералом, а з 2010 року розбудовує імідж «захисника традиційних цінностей», раніше вже вносив до конституції пункт про те, що мамою може бути тільки жінка, а батьком – тільки чоловік. Під час розробки цих змін розглядалася можливість того, щоб зафіксувати непорушність гендеру і зафіксувати, що стать у людини не може змінюватися після народження. Зрештою від ідеї (поки що) відмовилися, але одну зміну у статтю про «традиційність родини» все ж внесли: окремою правкою змінили порядок слів, щоби слова «батько – це чоловік» були перед словами «мама – це жінка». Коментувати цю надважливу зміну конституції Угорщини – непросто:)

Інша цікава новація, якої немає у жодній державі світу – це «право на готівку». Відтепер основний закон Угорщини проголошує, що невід'ємним конституційним правом кожного угорця є... право платити готівковими грошима, без використання карток та електронних платежів. Напевно, це має «зайти» консервативному електорату Орбана, що переважно живе у селах і маленьких містечках.

А ще конституцію доповнили такою нормою: «В Угорщині заборонені виробництво, використання, розповсюдження та реклама наркотиків». Стаття не містить винятків, а отже, забороняє використання наркотичних анальгетиків також у медицині. Утім, покарання вона також не містить, тож імовірно, що згодом це врахують і лишать таку медичну допомогу протизаконною, але не криміналізованою. Утім, для піару згодиться.

І, нарешті, дуже несподівана норма, яка теж націлена на сільське населення.

Нова конституційна норма повертає обмеження на кшталт тих, що діяли у СРСР через інструмент «прописки»: відтепер угорські громадяни та іноземці будуть обмежені у праві переїхати до певних громад або навіть купити там нерухомість. Оновлена конституція пояснює це потребою «зберегти право громад на ідентичність».

Закон, який деталізує цю норму, вже готують у парламенті, але сам Орбан пояснює це тим, що містяни переїждять до сільських громад (наприклад, у села навколо озера Балатон), і села модернізуються, стають містечками – а там люди не хочуть змінювати свій традиційний уклад. Нове законодавство дасть громадам право такого захисту від «чужинців».

Вибори, які виграв Орбан. Але це не точно

Остання норма, між тим, може мати також електоральне значення.

На виборах 2026 року змагатимуться не тільки партії Віктора Орбана і його опонента Петера Мадяра, а й їхні технологи. Орбан та партія «Фідес», націлені, зокрема, на сільське населення, цілком можуть стерегтися й того, що містяни зможуть змістити баланс голосів у тих деяких округах.

Крім того, влада Угорщини зараз працює над тим, щоб обмежити вплив міст, де опозиція переважає. В Угорщині більшість депутатів обирають у мажоритарних округах, що й дозволяє Орбану раз за разом отримувати конституційну більшість навіть тоді, коли його партія не дотягує і до 50% голосів. Головне питання – як «нарізати» округи. Наприклад, у грудні підконтрольний Орбану парламент зменшив кількість депутатів, які обираються у Будапешті, з 18 до 16, а два мандати передав у передмістя.

Та опозиція стережеться, що влада пустить у хід нові можливості, які дає їй оновлена конституція. Зокрема – замасковані.

Так, одна з нових норм конституції Угорщини, ухвалених цього тижня, дає владі надзвичайні повноваження для захисту прав дітей, причому окремо наголошується на важливості «права дітей на ідентичність, що відповідає їхній статі при народженні та забезпечує виховання відповідно до цінностей нашої держави, що ґрунтуються на її конституційній ідентичності та християнській культурі».

Конституція наголошує, що дотримання цієї норми є найвищою ціллю і «переважає над усіма правами людини, крім права на життя».

Настільки жорстке формулювання з настільки розмитими підставами дає змогу вважати, що влада Угорщини має іншу мету, ніж турбота про дітей.

Примітно, що навіть угорські організації з захисту дітей ще місяць тому – після публікації першого проєкту змін до конституції – виступили зі спільною заявою про небезпеку цієї норми, її суперечність міжнародним зобов'язанням Угорщини та про неприпустимість її ухвалення. У цій заяві угорські правозахисники звернули увагу, що у разі такої зміни конституції формальну мету «захисту християнського виховання дітей» можна використати як підставу для будь-якого рішення – заборони демонстрацій і протестів (а раптом там буде веселковий прапор і його побачать діти?), обмеження права обирати та обиратися, обмеження свободи слова тощо.

Ці протести не змінили позицію партії влади – норма була ухвалена без змін. Угорська

опозиція зараз переконана у тому, що це стане підставою для обмежень, хоча невідомо, як далеко піде влада.

Ще одна норма, яка викликає занепокоєння багатьох в Угорщині – це додане до конституції право уряду довільно припиняти угорське громадянство для тих людей, які мають інший паспорт (за винятком громадянства іншої держави ЄС або європейської економічної зони). Близьким часом планують ухвалити також закон, що деталізує це право; передбачається, що громадянства позбавлятимуть (або призупинятимуть його) на підставі невідповідності угорським цінностям або політиці.

І хоча досі невідома реальна мета запровадження цієї норми, та уряд може використати її, наприклад, для припинення громадянства американських угорців, які спонсорують опозицію – що автоматично позбавить їх права надавати таку допомогу, а якщо цього не станеться – то дискваліфікувати опозицію на виборах.

Усе це дає угорській владі доволі сильні козири на майбутніх виборах.

А якщо опозиція все одно перемагатиме – режим Орбана може перейти до дій «без гальм».

Ставки у цій грі є зависокими.

Чимало представників чинної влади у разі поразки можуть опинитися не в опозиції, а у тюрмі – і це підштовхує до надзвичайних дій, конституційні підстави для яких були створені цього тижня.

Утім, внесені зміни до конституції свідчать, що навіть за цих умов у команді Орбана немає певності у перемозі. Тому одночасно з цими змінами до конституції додали також правки, які обмежують нинішні надзвичайні повноваження прем'єр-міністра, які Орбан створював для себе.

Йдеться, зокрема, про обмеження права прем'єра одноосібно ухвалювати або скасовувати законодавчі акти у разі, якщо він вирішить оголосити надзвичайний стан. Тепер низку рішень можна буде ухвалити лише за підтримки 2/3 голосів у парламенті – а такої більшості у Петера Мадяра напевно

не буде. Та й сама процедура запровадження надзвичайного стану тепер буде обмежена.

І вишенька на торті: обмеження прав прем'єр-міністра Угорщини, на відміну від інших норм оновленої конституції, набудуть чинності лише у 2026 році, тобто у рік виборів.

Обмежувати самого себе у нинішній каденції Орбан явно не горить бажанням.

Хоча те, що він почав вірити у можливість втрати влади і навіть готуватися до цього, вже є надзвичайно важливим сигналом (*Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/04/17/7209677/>). – 2025. – 17.04).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 340.1:342.5

DOI.org/10.30970/jcl.4.2024.2

С. Рабінович

О. Панкевич

ЗАСТОСУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВОСУДДІ УКРАЇНИ: МЕТОДОЛОГІЙНИЙ ВИМІР

Статтю присвячено проблемним аспектам методології застосування Конституційним Судом України структурних елементів європейської формули не дискримінації під час перевірки конституційності законів. Емпіричною базою розвідки виступають акти Конституційного Суду, прийняті у 2015–2024 роках, розглянуті у порівнянні з релевантними актами, ухваленими до Революції Гідності.

Констатовано, що в «пост-євромайданний» період відбувся поступ у застосуванні Конституційним Судом України європейських стандартів не дискримінації в процесі вирішення питання про відповідність приписів закону вимогам статті 24 Конституції України. Практика Конституційного Суду засвідчує сприйняття рівності як європейської правової цінності, а також урахування змісту європейських формул не дискримінаційного поведіння, імплементованих у національне законодавство.

У конституційному правосудді новітнього часу відбувається принагідне подальше розроблення теорійних аспектів засади рівності. Зокрема, здійснено розрізнення «рівності» правових статусів та їхньої «однаковості», а також уточнено юридичну

природу пілг у зв'язку з позитивними діями держави в контексті реалізації конституційних засад рівних умов (рівних можливостей) і справедливості.

Важливими складовими інтерпретації правового змісту конституційної засади рівності стало використання практики зарубіжних конституційних судів і ЄСПЛ, актів Європейського Союзу, документів Венеційської комісії та приписів антидискримінаційного законодавства України.

Поряд із наведеними вище безсумнівними здобутками, до проблемних аспектів антидискримінаційної експертизи, що здійснюється під час конституційного судочинства, слід віднести те, що до виробленого в практиці Європейського суду з прав людини покрокового аналізу ситуацій дискримінації Конституційний Суд у всій своїй практиці не вдавався жодного разу.

Вирішуючи питання про відповідність закону приписам статті 24 Конституції, КСУ дає оцінку лише обґрунтованості/виправданості законодавчого (не)розрізнення правових статусів осіб (justification test) та домірності такого (не)розрізнення (proportionality test). З огляду на це, важливим кроком у напрямку опанування європейської методики застосування антидискримінаційного алгоритму в частині тесту на порівнянність (comparability test) стало виокремлення

означеного питання та спроба його вирішення в Рішенні Конституційного Суду України № 1-р/2021.

Відзначено значну політизацію розгляду Судом у згаданому Рішенні питання про наявність дискримінації окремих мовних груп. З огляду на це, сподіваємося, що в майбутньому більшість у складі спеціалізованого органу конституційної юрисдикції зможе знайти в собі мужність змінити ті зі сформульованих Судом юридичних позицій з означеного питання, що перебувають у явній суперечності з усталеними міжнародними стандартами антидискримінаційного права.

Рабінович С., Панкевич О. (2024). Застосування європейських стандартів недискримінації у конституційному правосудді України: методологічний вимір. *Український часопис конституційного права*. № 4. С.16-31. <https://www.constjournal.com/pub/4-2024/zastosuvannia-yevropeiskikh-standartiv-nedyskryminatsii-konstytutsiinomu-pravosuddi/>

DOI.org/10.33327/AJEE-18-8.1-n000105

М. Ставнійчук

Ю. Притика

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ ЗА ПОРУШЕННЯ ЕТИЧНИХ НОРМ В УКРАЇНІ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Вступ. Ця стаття присвячена дослідженню дисциплінарної відповідальності суддів за порушення етичних норм, яка є невід'ємною частиною інституту юридичної відповідальності суддів. Висвітлюється взаємозв'язок між порушенням суддею етичних норм і негативними наслідками, які виникають внаслідок цього.

У статті визначено характерні особливості формулювання відповідних рішень та виявлено їхні окремі недоліки на основі детального аналізу існуючої практики притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення етичних норм.

Зроблені висновки можуть сприяти вдосконаленню як нормативних положень, що регулюють цей інститут, так і їхньому ефективному застосуванню у дисциплінарному провадженні. Враховуючи те, що це питання становить національний інтерес, результати можуть також сприяти розробці більш надійної системи притягнення суддів до відповідальності.

Методи. У дослідженні використано аналітичний, нормативний та порівняльний методи. За допомогою аналітичного методу проаналізовано практику притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення етичних норм та пов'язані з цим судові справи. Нормативний метод дозволив переглянути законодавчу базу та положення, які регулюють підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення етичних норм. Нарешті, за допомогою порівняльного методу автори дослідили практичні аспекти ініціювання процедури відкриття дисциплінарного провадження різними групами уповноважених на це суб'єктів, а також порівняли формулювання рішень щодо застосування заходів дисциплінарного стягнення до судді.

Результати та висновки. У статті обґрунтовано, що у питанні притягнення суддів до відповідальності за порушення суддівської етики вирішальну роль відіграє нормативна база як відповідь на нові суспільні виклики. Проте практичне застосування (дисциплінарне та судове) має особливе та вирішальне значення. Детально розглянуто такі приклади та зроблено висновки щодо закономірностей використання підстав відповідальності суддів у загальних формулюваннях. З точки зору характеру проступку та шкоди, завданої статусу судді та авторитету правосуддя, велике значення має факт публічного оприлюднення обставин вчинення суддею правопорушення.

На основі системного аналізу законодавства та дисциплінарних справ виділено декілька особливостей притягнення судді до відповідальності за порушення етичних норм.

Притика Ю. та Ставнійчук М., (2025). Дисциплінарна відповідальність суддів за

порушення етичних норм в Україні: практичні аспекти. *Access to Justice in Eastern Europe*. № 8(1) С. 438-460 <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-8.1-n000105>

[DOI.org/10.33327/AJEE-18-8.1-a000113](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-8.1-a000113)

Dovilė Pūraitė-Andrikiene

CONCLUSION ON THE CONSTITUTIONALITY OF THE ISTANBUL CONVENTION OF THE LITHUANIAN CONSTITUTIONAL COURT: CONTEXT, REASONING, AND LEGAL CONSEQUENCES

(ВИСНОВОК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ЛИТВИ ПРО КОНСТИТУЦІЙНІСТЬ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ: КОНТЕКСТ, ОБГРУНТУВАННЯ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ)

Вступ. 14 березня 2024 року Конституційний суд Литви видав висновок щодо конституційності деяких положень Стамбульської конвенції та став четвертим конституційним судом у Східній та Центральній Європі, який ухвалив рішення з цього питання. Таким чином, цей висновок відображає певну тенденцію в цьому регіоні. Стаття має на меті проаналізувати цей висновок, а також виявити його схожість та відмінність із рішеннями інших конституційних судів регіону з цього ж питання. Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання: 1) виявити контекст, у якому парламент Литви подав запит до Конституційного суду щодо конституційності Конвенції та питання, порушені в цьому запиті; 2) проаналізувати аргументи Конституційного суду Литви в цьому висновку; 3) розкрити правові наслідки та можливий вплив цього висновку на ратифікацію зазначеного договору в Литві. Ці питання розглядаються в ширшому контексті рішень інших конституційних судів регіону щодо конституційності Стамбульської конвенції.

Методи. Для дослідження теоретичних і практичних аспектів розглянутого питання в цій статті використовуються різноманітні методи. Метод аналізу змісту документа,

який був зосереджений на визначенні ключових термінів і фраз у тексті та їх зв'язку із наявними твердженнями у спеціальній літературі, використовувався для вивчення відповідних нормативних та юридичних джерел досліджень. У праці значною мірою автор покладався на системний і логічний аналіз, щоб розглянути майже всі питання, які обговорюються в статті. Порівняльний аналіз застосовувався для зіставлення рішень конституційних судів щодо конституційності Стамбульської конвенції інших країн Східної та Центральної Європи та висновку з цього питання Конституційного суду Литви. Методи лінгвістичного та телеологічного аналізу були використані для з'ясування змісту положень нормативноправових актів, що розглядаються в цій статті, для виявлення справжніх намірів творців цих положень та значення понять, що містяться в них.

Результати та висновки. У статті зроблено висновок, що запит литовського парламенту до Конституційного суду Литви щодо конституційності Стамбульської конвенції відображає загальну тенденцію у Східній та Центральній Європі, оскільки Конституційний суд Литви попросили розглянути конституційність, по суті, тих самих положень Конвенції, що й інші конституційні суди регіону. Оцінюючи конституційність положень Конвенції, Конституційний суд Литви, як і конституційні суди Латвії та Молдови, зосередився на меті Конвенції – викоріненні насильства щодо жінок і домашнього насильства шляхом сприяння гендерній рівності. Такий підхід призвів до подібності в міркуваннях цих судів. Конституційний суд Литви став третім конституційним судом в регіоні, який, як і в Латвії та Молдові, не визнав неконституційними положення Конвенції. Висновок Конституційного суду Литви викликав неоднозначну реакцію в суспільстві, політичних та наукових колах, тому навіть після висновку щодо конституційності Стамбульської конвенції цей міжнародний договір досі не ратифікований Литвою. Тим не менш, Конституційний суд є єдиною інституцією, яка має повноваження оцінювати сумісність цього

міжнародного договору з конституційними положеннями, тому парламент не зможе покладатися на аргумент про несумісність цієї Конвенції з Конституцією.

Prait-Andriksen D., (2025). Conclusion on the Constitutionality of the Istanbul Convention of the Lithuanian Constitutional Court: Context, Reasoning, and Legal Consequences. *Access to Justice in Eastern Europe*. № 8(1) Pp. 322-46 <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-8.1-a000113>

[DOI.org/10.33327/AJEE-18-8.1-a000103](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-8.1-a000103)

Л. Москвич

І. Бородіна

О. Овсяннікова

О. Дудченко

THE PROCEDURE OF DISMISSAL OF A JUDGE UNDER THE DISCIPLINARY PROCEDURE IN THE SYSTEM OF GUARANTEES OF HIS/HER INDEPENDENCE: STANDARDS OF EUROPEAN JUDICIAL PRACTICE AND LEGAL REGULATION IN UKRAINE

(ПРОЦЕДУРА ЗВІЛЬНЕННЯ СУДДІ ЗА ДИСЦИПЛІНАРНОЮ ПРОЦЕДУРОЮ В СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ ЙОГО НЕЗАЛЕЖНОСТІ: СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ)

Вступ. У статті розглядаються проблеми та прогалини в правовому регулюванні та практиці застосування процедур припинення статусу суддів в Україні внаслідок притягнення до дисциплінарної відповідальності. У дослідженні використовується поєднання загальних та специфічних методів дослідження, заснованих на філософському підході, для розуміння сутності, природи та особливостей національної практики в контексті європейських стандартів судового права. На основі аналізу прецедентного права Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) і Суду Європейського Союзу (СЕС), стаття демонструє, що європейські

правові межі встановили комплексні стандарти належної правової процедури в дисциплінарних провадженнях, які призводять до звільнення судді. Проте аналіз української правової системи щодо звільнення суддів виявляє значні невідповідності цим європейським підходам. Стверджується, що чинна законодавча база України щодо звільнення суддів після дисциплінарного провадження не сприяє підвищенню прозорості судочинства та не повністю відповідає національній Конституції, стандартам Європейського Союзу чи міжнародним правовим нормам. Враховуючи прагнення України щодо подальшої інтеграції до Європейського Союзу, у статті наголошується на важливості впровадження найкращих практик та реформування законодавчої бази, яка регулює звільнення суддів через дисциплінарні проступки, які роблять суддів неспроможними залишатися на посаді.

Методи. Автори використовували низку наукових методів дослідження, зокрема діалектичне міркування, спостереження, синтез, аналогію, а також індуктивний і дедуктивний аналіз. За допомогою формальних та формально-юридичних методів було окреслено структуру, завдання та характер процедури звільнення суддів. Метод системного аналізу було застосовано для пошуку та перегляду відповідної прецедентної практики, особливо ЄСПЛ та Суду ЄС. Висновки дослідження зроблені на основі емпіричного матеріалу, що забезпечує комплексне розуміння як теоретичних, так і практичних аспектів.

Результати та висновки. Результати дослідження містять науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавчої бази, яка регулює питання звільнення суддів у зв'язку з притягненням до дисциплінарної відповідальності. Ці пропозиції розроблено відповідно до правових підходів Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу, зокрема щодо захисту прав суддів як державних службовців та забезпечення гарантій незалежності судової влади. Практичне значення дослідження відображено в конкретних рекомендаціях, спрямованих на оптимізацію процесу звільнення суддів

з посад, з'ясування законних цілей таких змін та вдосконалення діяльності Вищої ради правосуддя щодо оцінки підстав і порядку звільнення суддів за дисциплінарні проступки. Ключовою рекомендацією є запровадження стандарту доказування «поза розумним сумнівом» у дисциплінарних провадженнях проти суддів, зокрема у випадках, коли розглядається питання про їх звільнення. Цей вищий стандарт доказування зміцнить незалежність судів та забезпечить звільнення, яке ґрунтуватиметься на надійних, аргументованих доказах, а не буде результатом свавільних чи політично вмотивованих рішень. У статті наголошується на важливості цих реформ для правової системи України не лише для приведення у відповідність із європейськими правовими стандартами, а й для підвищення прозорості, справедливості та незалежності судової системи в Україні.

Moskvych L., Borodina I., Ovsianikova O. and Dudchenko O., (2025). The Procedure of Dismissal of a Judge under the Disciplinary Procedure in the System of Guarantees of His/Her Independence: Standards of European Judicial Practice and Legal Regulation in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. № 8(1). Pp.347-367 <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-8.1-a000103>

[DOI.org/10.33327/AJEE-18-8.1-a000107](https://doi.org/10.33327/AJEE-18-8.1-a000107)

Т. Слінько
Є. Ткаченко
Л. Летнянчин
С. Федчишин

THE DOCTRINE OF LIMITED GOVERNMENT IN THE LEGAL POSITIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE

(ДОКТРИНА ОБМЕЖЕНОГО ПРАВЛІННЯ У ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ)

Вступ. Сутність конституційного ладу полягає у двох основних аспектах: обмеження

державної влади та забезпечення верховенства прав, зокрема захисту прав і свобод людини. Без механізмів обмеження державної влади держава неминуче втручається в життя суспільства і приватне життя людини, загрожуючи її правам і свободам. Еволюція конституційних систем у ліберально-демократичних країнах була тісно пов'язана зі зміцненням громадянського суспільства та розвитком інструментів контролю над державною владою. Історично ця еволюція пройшла шлях від абсолютної держави, де держава була єдиним власником і джерелом влади, до ліберально-демократичної держави, де держава служить народу та громадянському суспільству. Разом із цим історичним зрушенням відбулася трансформація індивідів із простих гвинтиків у механізмі державної влади в громадян правової держави, які вимагають від держави стриманості для захисту індивідуальної свободи. Однією з центральних ідей конституціоналізму є принцип обмеженості правління. Метою статті є аналіз правових позицій Конституційного Суду України щодо доктрини обмеженого правління. Зокрема, досліджується, як Суд тлумачить ключові елементи цієї доктрини, такі як верховенство права, поділ влади, права людини і громадянина, а також доктрина установчої влади. Ці та інші пов'язані з ними питання становлять основу дослідження в цій статті.

Методи. Для вивчення доктрини обмеженого правління та її елементів, а також для аналізу правових позицій, пов'язаних із цим питанням, було використано низку методів. За допомогою системно-структурного методу охарактеризовано поняття і зміст доктрини обмеженого державного правління та її ключові елементи, зокрема принцип верховенства права, принцип поділу влади, права людини і громадянина, доктрину правової держави, установчу владу. Логіко-правовий метод сприяв усвідомленню поглядів науковців на становлення та розвиток вчення про обмежене державне правління, а також їхні погляди на зміст його елементів. Крім того, для аналізу правових позицій Конституційного Суду України були використані правові методи,

такі як дослідження конституційних текстів, первинного законодавства та судової практики.

Результати та висновки. У статті було розглянуто історичний розвиток і сучасний стан концепції обмеженого правління, досліджено її зв'язки з доктриною установчої влади, принципом верховенства права, концепцією прав і свобод людини та принципом поділу влади. Результатом дослідження є систематизований розгляд правових позицій Конституційного Суду України щодо доктрини обмеженого правління, яка є ключовою опорою сучасного українського конституціоналізму. Встановлено, що Конституційний Суд України з самого початку послідовно підтверджував істотні елементи доктрини обмеженого державного правління. Ці елементи утворюють доктрину установчої влади та фундаментальний принцип конституціоналізму, який підкреслює необхідність обмеження державної влади для захисту прав і свобод людини. Крім того, Суд дотримується думки, що організація та здійснення державної влади на основі поділу на законодавчу, виконавчу та судову гілки влади не є самоціллю, а має на меті забезпечити захист прав і свобод особи.

Slin'ko T., Tkachenko Ye., Letnianshyn L. and Fedchyshyn S., (2025). The Doctrine of Limited Government in the Legal Positions of the Constitutional Court of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. № 8(1). Pp. 41-61 <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-8.1-a000107>

UDC 342.4

DOI: 10.32518/sals1.2025.82

С. Кельба

С. Дзюбак

В. Сендецький

Р. Луцький

VALUE OF THE EUROPEAN UNDERSTANDING OF THE RULE OF LAW FOR THE DEVELOPMENT OF THE MODERN

DEMOCRATIC STATE: THEORETICAL AND HISTORICAL ASPECT

(ЗНАЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РОЗУМІННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ДЛЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Метою цього дослідження було вивчення потенційних шляхів вдосконалення правової системи України з використанням європейських стандартів і практик. У ході дослідження було проаналізовано історію становлення верховенства права в Європі, проведено порівняння правових систем, вивчено правові реформи в Україні, проаналізовано статистичні дані та визначено основні проблеми української правової системи. Було виявлено, що хоча Україна зробила значні кроки в напрямку запобігання корупції з моменту здобуття незалежності, правова система країни все ще потребує значних змін. Також було виявлено, що сучасний стан європейського верховенства права демонструє змішані тенденції. З одного боку, такі країни, як Данія, Норвегія, Фінляндія, Швеція та Німеччина продовжують утримувати провідні позиції у світових рейтингах верховенства права та антикорупційних заходів, демонструючи стабільні результати щодо захисту фундаментальних прав, правозастосування та дотримання законів. З іншого боку, такі країни, як Польща та Угорщина, почали демонструвати значний рівень корупції та політичної нестабільності, продовжуючи займати низькі позиції у світових рейтингах. Встановлено, що найбільший вплив на розвиток сучасної української демократичної держави з точки зору європейського розуміння верховенства права мали Німеччина, зокрема її досвід реформування правової системи після Другої світової війни; Швеція, а саме моделі прозорості та громадського контролю; Фінляндія та Данія з їхніми підходами до правоохоронної діяльності та дотримання законів, а також антикорупційних заходів. Крім того, ці країни не лише демонструють успішні моделі верховенства права, а й активно

підтримують Україну у впровадженні таких стандартів через різні програми технічної допомоги та експертні консультації.

Kelbia, S., Dziubak, S., Sendetskyi, V., & Lutskyi, R. (2025). Value of the European understanding of the rule of law for the development of the modern democratic state: Theoretical and historical aspect. *Social and Legal Studios*. 8(1), Pp.82-95. <https://doi.org/10.32518/sals1.2025.82>

Лотюк О. С. *Адаптація міжнародних стандартів конституційно-правової відповідальності президентів: перспективи для України. Європейські перспективи. 2025. № 1. С. 5-11. doi: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.1.1>*

Досліджено можливості адаптації та імплементації міжнародних стандартів конституційно-правової відповідальності президентів з акцентом на перспективи та виклики для України. Визначено роль конституційних механізмів відповідальності в демократичних системах, висвітлено їхню функцію в збереженні балансу влади, запобіганні зловживанням та захисті основних прав громадян. Спираючись на приклади зі сформованих демократій, розглянуто ключові практики, такі, як процедури імпічменту в Сполучених Штатах Америки, Бразилії та Південній Кореї, де структуровані рамки забезпечують прозорість і дотримання верховенства права. Проаналізовано механізми в європейських країнах, таких, як Франція та Німеччина, де парламентський та судовий контроль посилюють систему стримувань і противаг. Визначено можливості для України вдосконалити конституційні положення шляхом прийняття більш чітких процедур імпічменту, надання повноважень Конституційному Суду України діяти як нейтральному арбітру в справах про притягнення до відповідальності президента та сприяння посиленню парламентського контролю за рішеннями виконавчої влади.

Підкреслено важливість правової обізнаності та освіти серед української громадськості для культивування міцної громадянської і культури, яка підтримує демократичне врядування. Досягнуто висновку, що найкращі міжнародні практики та врахування унікальної політичної, соціальної та культурної динаміки України сприятимуть зміцненню демократичних інститутів держави. Посилення конституційної та правової підзвітності президента представлено як наріжний камінь для сприяння прозорості, посилення суспільної довіри та забезпечення стійкості політичної системи України. Зроблено акцент на те, що успішне впровадження цих реформ може позиціонувати Україну як сучасну демократичну державу, здатну повністю відповідати очікуванням своїх громадян та міжнародної спільноти.

Юринець Ю. Л. *Правові механізми захисту права людини на гідність в умовах правового режиму воєнного стану та мобілізації в Україні. Інформація і право. 2025. № 1(52). С. 22-32. doi: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1\(52\).324653](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.1(52).324653)*

У статті розглядаються питання правових механізмів захисту права людини на гідність в умовах правового режиму воєнного стану та мобілізації в Україні. У роботі використано порівняльно-правовий, історичний, метод системного аналізу, історико-правовий, формально-юридичний, метод аналогії. Визначено, що в умовах правового режиму воєнного стану та мобілізації захист прав людини набуває неабиякої актуальності, зокрема, захист права людини на гідність є невід'ємним елементом, на який повинен поширюватися механізм захисту прав людини. Зазначено, що модернізація законодавства із чітким дотриманням норм міжнародного права суттєво вплине на удосконалення механізму захисту прав людини, що у свою чергу призведе до зменшення кількості правопорушень, учинених проти людини та громадянина представниками державних органів в

умовах мобілізаційного процесу. В умовах воєнного стану протиправні дії представників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки негативно впливають на мобілізаційний процес та залучення громадян України до військової служби у Збройних Силах України, що у свою чергу має негативні наслідки для обороноздатності держави та військового потенціалу, який безпосередньо впливає на шлях до Перемоги. В таких умовах держава повинна забезпечити чіткий та законний механізм захисту прав людини, тому що внутрішня політика уряду щодо своїх громадян має беззаперечний вплив на стабільність усередині суспільства та країни.

Черевко Н. О. Європейська соціальна хартія (переглянута) як фундаментальний документ забезпечення соціальних прав: історія та імплементація в Україні. Вісник Національної академії правових наук України. 2025. Т. 32. № 1. С. 191-204. doi: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-1-191>.

Соціальні та трудові права людини є невід'ємною складовою системи прав людини, оскільки ґрунтуються на принципах свободи, рівності та соціальної справедливості. Одним із ключових міжнародних документів у цій сфері є Європейська соціальна хартія (ЄСХ), ухвалена Радою Європи в 1961 році та переглянута в 1996 році. Цей документ установлює єдині стандарти соціально-економічного забезпечення прав людини для країн-членів Ради Європи, формуючи основу для розвитку національних систем соціального захисту. Україна, декларуючи себе соціальною державою та взявши на себе зобов'язання щодо гарантування соціальних прав громадян, не в повному обсязі ратифікувала норми ЄСХ, зокрема положення статті 12 щодо соціального забезпечення. Вибірковий підхід до ратифікації положень Хартії свідчить про необхідність ґрунтовного реформування системи соціального захисту з урахуванням європейських стандартів. В умовах євроінтеграційного

процесу дослідження впливу ЄСХ на правове поле України є важливим як з теоретичного, так і з практичного погляду. У статті розглянуто історичні передумови ухвалення ЄСХ, її основні принципи та механізми реалізації, а також особливості імплементації положень Хартії в національне законодавство України. Аналіз здійснено на основі міжнародних і національних нормативно-правових актів, статистичних даних Ради Європи, моніторингових звітів Комітету соціальних прав. Отримані результати сприятимуть оцінці ефективності наявних механізмів соціального захисту та формулюванню рекомендацій щодо їх удосконалення в Україні. З урахуванням сучасних викликів у соціальній сфері доцільно прискорити імплементацію положень ЄСХ у національне законодавство, зокрема щодо забезпечення справедливої оплати праці, соціального захисту, рівності можливостей та підтримки найуразливіших груп населення. Важливим завданням є розробка ефективних механізмів контролю за дотриманням ратифікованих норм Хартії, проведення економічного аналізу можливостей її повної ратифікації та створення покрокового плану інтеграції норм ЄСХ(п) у правову систему України.

Ноняк М. В. Право людини на мир: чинники розвитку. Наукові інновації та передові технології. Серія «Право». 2025. № 4(44). С. 1722-1731. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-4\(44\)-1722-1731](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-4(44)-1722-1731).

Стаття присвячена чинникам розвитку права людини на мир. Чинники розвитку права людини на мир визначаються як фактори, що сприяють утвердженню та дотриманню прав людини в умовах миру та запобіганню порушення прав під час воєнних конфліктів. Констатується, що мир був і залишається потребою кожної людини, адже саме його наявність визначає спроможність реалізовувати нею свої права. Щоб задовольнити цю потребу на практиці, потрібно визнати особисте і спільне (індивідуальне і колективне)

право людини на мир, добровільно реалізувати та забезпечувати обов'язковість його дотримання. Виділено такі чинники розвитку права людини на мир: 1) міжнародно-правові; 2) політичні; 3) економічні; 4) соціальні; 5) культурні; 6) ідеологічні. Міжнародно-правові чинники створюють фундамент для захисту права людини на мир та полягає у закріплення цього права на міжнародному рівні. Наголошується на низькій ефективності існуючих міжнародних інституцій що покликані захищати мир у світі. Політичні чинники права людини на мир стосуються тих аспектів державного управління, політичної стабільності та демократичного розвитку, які сприяють забезпеченню та захисту прав людини. Також важливим аспектом тут є належний рівень верховенства права та розвиток громадянського суспільства. Соціальні чинники тісно переплітаються з економічними у контексті стабільного матеріального забезпечення, що є запорукою зниження конфліктів та агресії у суспільстві, та, у свою чергу, сприяє утвердженню миру як такого. Культурні чинники розвитку права людини на мир виявляються у популяризації мирного співіснування, адже через мистецтво, літературу, кіно можна формувати культуру миру. У контексті культурних чинників аналізується концепція «Культури миру», яку просуває ЮНЕСКО. Ідеологічні чинники розвитку права людини на мир відіграють важливу роль у формуванні світогляду у суспільстві, визначаючи його ставлення до миру, свободи, справедливості. Зазначається що для забезпечення загального права на мир необхідно реалізувати індивідуальне право на сумлінну відмову від вчинення чи підтримки насильства, у чому першочергову роль відіграють моральні цінності людини.

Байрачна Л. К., Дахова І. І. Конституційна стабільність і легітимація правового простору. Право.ua. 2025. № 1. С. 5-10. doi: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.1.1>.

Стаття присвячена осмисленню еволюції і співвідношенню понять «конституційна

стабільність» та «легітимація правового простору». Зроблена спроба довести, що легітимація правового простору, державно-владної діяльності забезпечується насамперед реальними суспільними відносинами, що у своїй сукупності складають конституційний лад.

Зозуля О. І. Конституційність парламентського контролю за дотриманням права на звернення до громадських об'єднань. Forum Prava. 2025. № 81(1). С. 6–16. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.13923159>.

У статті зроблено поглиблений аналіз питання конституційності парламентського контролю за дотриманням права на звернення до громадських об'єднань, визначення його правової природи та співвіднесення з правом на звернення, характеристика відповідальності за невиконання законних вимог Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також обґрунтування напрямів удосконалення конституційно-правового регулювання діяльності омбудсмена в Україні та права на звернення. Встановлено, що конституційна модель права на звернення допускає законодавче врегулювання можливості для громадян звертатися до громадських об'єднань. Здійснення Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини контролю за додержанням прав людини не лише органами публічної влади, але й громадськими об'єднаннями відповідає правовій природі парламентського контролю. Омбудсман може здійснювати парламентський контроль за додержанням інших, крім конституційних, прав людини, зокрема й законного права на звернення до громадських об'єднань. Визначено, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право під час здійснення парламентського контролю діяти у спосіб, визначений не лише Конституцією України, але й відповідним законом. Вказане допускає законодавче встановлення обов'язку громадських об'єднань співпрацювати з омбудсманом і їх відповідальності за

невиконання його законних вимог щодо розгляду звернень громадян. Обґрунтовано конституційність парламентського контролю за дотриманням права на звернення до громадських об'єднань, у тому числі їх обов'язку співпрацювати з омбудсманом і адміністративної відповідальності за невиконання його законних вимог. Вдосконалення конституційно-правового регулювання діяльності омбудсмана в Україні та права на звернення першочергово потребує змістовного і текстуального осучаснення законодавства про звернення громадян, уточнення конституційних напрямків діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, деталізації на законодавчому рівні його повноважень та порядку їх реалізації, а також більш розгорнутого визначення меж обов'язку громадських об'єднань та інших суб'єктів співпрацювати з омбудсманом і виконувати його законні вимоги.

Іванцова З. А. Перспективи захисту конституційного права власності ЄСПЛ: кейсовий аналіз. Актуальні проблеми держави і права. 2025. № 1. С. 106-114. doi: <https://doi.org/10.32782/apdp.v105.2025.12>.

У статті розглядається захист конституційного права власності в ЄСПЛ з акцентуванням уваги на судову практику та перспективах для українських громадян. Відмічено, що ст. 1 Протоколу 1 ЄКПЛ забезпечує основу для оцінки державного втручання у право власності. В свою чергу ЄСПЛ використовує шестиетапну процедуру для визначення того, чи втручання держави порушує право власності, включаючи оцінку легітимності мети держави, пропорційності та суспільних інтересів. Як приклад, наведено конкретну справу про позбавлення права власності на землю в Україні. Так, в 2017 році українські суди визнали недійсними раніше надані фізичним особам права на землю, пославшись на незаконність первинної передачі землі з Міноборони (незважаючи на це, багато ділянок було освоєно та оформлено право власності),

залишивши громадян без правового захисту. Автором висвітлено недоліки у застосуванні українськими судами принципу пропорційності, який є наріжним каменем оцінки майнових спорів відповідно до конституційного та міжнародного права. Виходячи з практики ЄСПЛ та конституційного права і судової практики Німеччини, пропорційність передбачає оцінку легітимності, ефективності, необхідності та пропорційного тягара, який лягає на осіб. Стверджується, що національні суди не змогли ефективно збалансувати публічні та приватні інтереси. Цілі держави, а саме: повернення землі для суспільних потреб, – були поставлені під сумнів через каральний характер заходів проти добросовісних набувачів. Крім того, заходи були неефективними для досягнення заявлених цілей, оскільки багато ділянок залишалися забудованими без планів відновлення чи компенсації для постраждалих осіб. Прецеденти ЄСПЛ, такі як Спорронг і Л'юнгрот проти Швеції та Вассалло проти Мальти, підкреслюють необхідність уникати надмірного тягара на окремих осіб. Не застосування вищевказаного принципу в українській судовій практиці виявляє втрату справедливого балансу між суспільними інтересами та правами окремої особи. На завершення автором стверджується, що у наведеній як приклад справі українські землевласники мають реальні перспективи звернутись до ЄСПЛ. Процесуальні та матеріальні недоліки в рішеннях національних судів дають підстави стверджувати про порушення статті 1 Протоколу 1 ЄКПЛ, особливо щодо принципу пропорційності та оцінки суспільних інтересів.

Розвадовський В. І., Зінич Л. В. Україна на шляху до європейського союзу: стан захисту прав людини в умовах війни. Наше право. 2025. № 1. С. 125-130. doi: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.1.19>.

У статті досліджується питання захисту прав людини в умовах війни крізь призму європейської інтеграції. Актуальність теми

обумовлена воєнним станом в Україні та проблемними питаннями у захисті прав і свобод. Відзначено, що ключовою умовою інтеграції до Європейського Союзу є демонстрація державами-кандидатами спроможності проводити реформи та загалом відповідати стандартам Європейського Союзу. У сфері прав людини надзвичайно складна ситуація з дотриманням і забезпеченням прав на тимчасово окупованих територіях України, реалізацію яких Україна не може проконтролювати. Конституція України гарантує низку невід'ємних прав, що не обмежуються навіть під час воєнного стану: на життя, гідність, свободу, звернення до влади, житло, шлюб, рівність перед законом, правосуддя, захист від незаконних дій влади та юридичну допомогу. Заборонено дискримінацію за будь-якими ознаками та позбавлення громадянства. Особливої уваги в сучасних умовах має бути відведено правам військовослужбовців та їхньому соціальному забезпеченню, а також правам громадян, яких мобілізують. Адже наявні численні факти порушень прав цих груп населення. Гостро постає проблема захисту прав жінок та дітей, які є найбільш соціально незахищеними верствами населення. Діти можуть бути розлучені зі своїми батьками, втратити доступ до освіти та медицини, а жінки можуть зазнати зґвалтування та погроз, під час яких вони не мають права вибору. У підсумку зазначено, що вступ до Європейського Союзу є досить важливим кроком для України, оскільки відповідність щодо захисту прав людини поширюватиметься на всі держави Європейського Союзу, які нестимуть солідарну відповідальність за сприяння захисту та повагу до прав людини в Україні. Не останню роль відіграє також Організація Об'єднаних Націй. Отже, інтеграція України до Європейського Союзу вимагає комплексного та узгодженого підходу від державних інституцій та громадянського суспільства.

Дешко Л. М. Верховенство права, незалежність судової влади як цінності єс

та дисциплінарна відповідальність судді в державах-учасницях ЄС (за матеріалами практики Суду ЄС). 2025. № С.

У статті охарактеризовано роль верховенства права, незалежності судової влади як цінностей ЄС при реформуванні національного законодавства, що визначає порядок притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, а також виявлено правові позиції Суду ЄС щодо дисциплінарної відповідальності суддів національних судів. Встановлено, що вимоги, які впливають з поваги до цінностей та принципів ЄС, таких як верховенство права, ефективний судовий захист та незалежність судової влади, не здатні вплинути на національну ідентичність держави-учасниці ЄС у значенні ст. 4(2) ДЄС оскільки вони і так є невід'ємною частиною національної ідентичності кожної держави-члена ЄС. Національна ідентичність не може бути виправданням держави для прийняття такого національного законодавства, що визначає порядок притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, та формування такої практики його застосування, які не сумісні з цінностями і принципами ЄС. Будь-яка норма національного права, практика її застосування, що суперечить (суперечать) нормам законодавства ЄС, мають бути скасовані (виключення з цього правила відсутні). Вразі суперечностей у тлумаченні норми права ЄС між Судом ЄС та конституційним судом держави-учасниці ЄС саме Суд ЄС наділений виключною юрисдикцією з остаточного тлумачення законодавства ЄС, а національний конституційний суд у міру необхідності де це доречно повинен змінити свою власну судову практику, якщо вона виявилась несумісна з законодавством ЄС. Зазначено, що дисциплінарна відповідальність як вид юридичної відповідальності є запобіжником свавілля судді, але при цьому вона не може бути інструментом, який підриває незалежність судді. Кожна держава, вносячи зміни до свого національного законодавства щодо дисциплінарної відповідальності судді має оцінювати чи не посягають такі

зміни на верховенство права як цінність, незалежність судді. Проведено аналіз рішень суду ЄС. Виділено правові позиції Суду ЄС щодо дисциплінарної відповідальності судді національного суду.

Стефанчук М. М. Звільнення прокурорів у разі ліквідації чи реорганізації органу прокуратури або скорочення кількості прокурорів органу прокуратури: конституційно-юрисдикційний аспект. *Правова держава*. 2025. № 57. С. 63-74. doi: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2025.57.325383>.

У статті здійснено розвідку проблемних аспектів звільнення прокурорів з підстав ліквідації чи реорганізації органу прокуратури або скорочення кількості прокурорів органу прокуратури у конституційно-юрисдикційному аспекті. Метою статті визначено виокремлення проблемних аспектів законодавчої регламентації звільнення прокурорів з посад у разі ліквідації чи реорганізації органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, або в разі скорочення кількості прокурорів органу прокуратури, крізь призму релевантної практики Конституційного Суду України, а також окреслення законодавчих перспектив розвитку цього правового інституту. Констатовано, що одним із нещодавніх рішень суду конституційної юрисдикції визнано

неконституційним пункт 9 частини першої статті 51 Закону України «Про прокуратуру», яким унормовано таку підставу звільнення прокурора з посади як: у разі ліквідації чи реорганізації органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, або вразі скорочення кількості прокурорів органу прокуратури, а також визнано за необхідне відтермінувати втрату чинності цим законодавчим положенням, що обґрунтовано потребою забезпечення ефективності функціонування прокуратури та надання у зв'язку із цим Верховній Раді України строку для внесення релевантних законодавчих змін. Встановлено, що за відсутності правової позиції суду конституційної юрисдикції у справі конституційності першочергових заходів реформування органів прокуратури у 2019 році, проблемні аспекти їхнього кадрового перезавантаження вирішуються у Рішеннях Конституційного Суду України за конституційними скаргами заінтересованих суб'єктів щодо конституційних гарантій незалежності прокурора. Доведено концептуальну можливість компенсації положеннями трудового законодавства визнаних неконституційними положень Закону України «Про прокуратуру», з огляду на усталену концептуальну позицію, згідно з якою трудове законодавство підлягає застосуванню у випадках, якщо нормами спеціального законодавства не врегульовано спірні правовідносини або коли про це йдеться у спеціальному законі.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 4 (131) 2025

(01 квітня - 30 квітня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:

Н. Крапіва

Підп. до друку 30.04.2025.

Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 5,96.

Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта

видавничої справи до Державного реєстру

видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.